И. С. ТУРГЕЊЕВ – САБРАНА ДЕЛА – КЊИГА XII

ПРВА ЉУБАВ

И ДРУГЕ ПРИПОВЕТКЕ

НАРОДНА ПРОСВЕТА – БЕОГРАД

I. S. TURGENjEV
SABRANA DELA U 20 KNjIGA

UREDNIK
MILAN KAŠANIN

IZDANjE, ŠTAMPA I POVEZ
IZDAVAČKOG PREDUZEĆA
NARODNA PROSVETA

BEOGRAD
1936

IVAN S. TURGENjEV
IZABRANA DELA

KNJIGA XII

S RUSKOG PREVEO
D-R MILOŠ S. MOSKOVLjEVIĆ

I. S TURGENjEV
PRVA LJUBAV I DRUGE PRIPOVETKE

SADRŽAJ

PRVA LJUBAV
— Priča —

POSVEĆENO P. V. ANjENKOVU

Gosti su se bili odavno razišli. Sat je otkucao dvanaest i po. U sobi su ostali samo domaćin, Sergije Nikolajević i Vladimir Petrović.

Domaćin zazvoni i naredi da se odnesu ostaci večere.

— Dakle, ta je stvar rešena, — progovori on, sedajući dublje u fotelju i zapalivši cigaretu: — svaki od nas mora ispričati istoriju svoje ljubavi. Vi ste na redu, Sergije Nikolajeviću.

Sergije Iikolajević, okruglast čovek punačkog belog lica, pogleda prvo u domaćina, zatim podiže oči: u tavanicu.

— Ja nisam imao prvu ljubav, — reče on naposletku, — ja sam odmah počeo od druge.

— Kako to?

— Vrlo prosto. Bilo mi je osamnaest godina kad, sam se počeo udvarati jednoj vrlo lepoj gospođici; ali ja sam joj se udvarao kao da mi to nije bilo nešto novo, onako isto kao što sam se posle udvarao drugim. Ustvari, ja sam se prvi i poslednji put zaljubia od šest godina u svoju dadilju, — ali to je bilo vrlo davno. Pojedinosti naših odnosa su mi se izbrisali iz sećanja, pa i kad bih ih se i sećao, koga to može interesovati?

— Pa onda kako ćemo, — poče domaćin. — Ni u mojoj prvoj ljubavi nema mnogo čega zanimljivog: ja ni u koga nisam bio zaljubljen dok se nisam upoznao s Anom Ivanovnom, mojom sadašnjom ženom — i sve nam je išlo kao po loju: naši ocevi su nas zaručili, ubrzo smo se zavoleli i venčali se, bez oklevanja. Moja priča se kazuje u dve reči. Pokrećući pitanje o prvoj ljubavi, ja sam se, — priznajem, gospodo — uzdao u vas, neću reći stare, ali i ne mlade neženje. Valjda ćete nas čime zabaviti vi, Vladimire Petroviću,

— Moja prva ljubav doista spada među ne sasvim obične, — odgovori, s malim zapinjanjem Vladimir Petrović, čovek od svojih četrdeset godina, crne, prosede kose.

— A! — progovoriše domaćin i Sergije Nikolajević u jedan glas. — Tim bolje... — Pričajte.

— Pa dobro, kad hoćete... ili ne: neću pričati; nisam majstor u pričanju: ispada suvo i kratko, ili opširno i netačno; nego, ako dopustite, ja ću zapisati u svesku sve čega se setim, — pa ću vam pročitati.

Prijatelji spočetka nisu pristali, ali je Vladimir Petrović ostao pri svome. Posle dve nedelje opet su se sastali, i Vladimir Petrović je održao svoje obećanje.

Evo šta je stajalo u svesci:

I

Bilo mi je tada šesnaest godina. To se dešavalo u leto 1833 godine.

Ja sam živeo u Moskvi, kod svojih roditelja. Oni su držali pod najam vilu kod Kaluškog đerma, sproću Neskučnog. — Spremao sam se za univerzitet, ali sam radio vrlo malo i bez žurbe.

Niko nije ograničavao moju slobodu. Radio sam što sam hteo, naročito otkako sam se rastao sa svojim poslednjim domaćim učiteljem, Francuzom, koji se nikako nije mogao pomiriti s mišlju da je pao „kao bomba” (comme une bombe) u Rusiju, i po ceo dan se ljutita lica valjao na krevetu. Otac se ponašao prema meni ravnodušno ljubazno; mama skoro nije ni obraćala pažnju na mene, ma da, sem mene, nije imala dece: nju su druge brige morile. Moj otac, čovek još mlad i vrlo lep, oženio se njom iz računa; ona je bila deset godina starija od njega. Moja mama je živela jadnim životom; neprestano se uzrujavala, bila ljubomorna, ljutila se, — ali ne pred ocem, jer ga se mnogo bojala, a on se držao strogo, hladno, na rastojanju... Ja nisam video čoveka koji bi bio neprirodnije miran, samopouzdaniji i samovlasniji.

Nikad neću zaboraviti prve nedelje što sam ih proveo u vili. Vreme je bilo divno; preselili smo se iz varoši 9 maja, na sam dan letnjeg sv. Nikole. Ja sam šetao, — čas po parku naše vile, čas po Neskučnom, čas iza đerma; poneo bih sa sobom kakvu knjigu, — naprimer, predavanja Kajdanova, — ali sam je retko kad otvarao, već sam više čitao glasno pesme, kojih sam znao mnogo napamet, krv je vrila u meni, a u srcu me nešto tištalo tako slatko i smešno: sve sam čekao, strepeo od nečega i svemu se divio, i bio sam kao

zapeta puška; mašta je igrala i lebdela brzo sve oko istih pretstava, kao u zoru bregunice oko zvonare; zadubljivao sam se u misli, bio tužan, pa čak sam i plakao; ali i kroz suze, i kroz setu, koju je izazivao bilo melodičan stih, bilo lepota večera, probijalo se, kao prolećnja travka, radosno osećanje mladog života koji tek počinje da buja.

Imao sam konjića za jahanje, sam sam ga sedlao i odjahivao sam kudgod podalje, jurio u galopu i zamišljao da sam vitez na turniru, — kako mi je veselo duvao vetar u uši! — ili sam, okrenuvši lice k nebu, primao njegovu sjajnu vedrinu i plavetnilo u otvorenu dušu.

Sećam se, u to vreme, slika žene, vizija ženske ljubavi, skoro nikad nije nicala jasno ocrtana u mojoj pameti; ali u svemu što sam mislio, u svemu što sam osećao krilo se polusvesno, stidljivo predosećanje nečega novog, neizrecivo slatkog, ženskog...

To predosećanje, to očekivanje prožimalo je celo moje biće: disao sam njim, ono je strujalo po mojim žilama u svakoj kaplji krvi... bilo mu je suđeno da se skoro ostvari.

Naš letnjikovac su sačinjavali drvena gospodska kuća s kolonama i dve niske sporedne zgrade; u zgradi s leve strane bila je smeštena mala fabrika jevtinih tapeta... Više puta sam odlazio tamo da gledam kako desetak mršavih i čupavih dečaka u masnim halatima i ispijenih lica svaki čas skaču na drvene poluge, kojima su se pokretale prese, na tako, težinom svojih slabačkih tela, štampaju šarene uzorke tapeta. Zgradica udesno stajala je prazna i izdavala se pod najam. Jednoga dana, — oko tri nedelje posle 9 maja, — kapci na prozorima te zgrade se otvoriše, na njima se pojaviše ženska lica, — u tu se bila uselila neka porodica. Sećam se, toga dana, za ručkom, mama upita dvoreckog ko su naši novi susedi, pa čuvši prezime kneginje Zasekine, najpre reče s prilično poštovanja: — A! kneginja... a zatim dodade: — mora biti neka sirota.

— Na trojim kolima su se doselili, — reče dvorecki, pružajući ponizno tanjir: — nemaju svoj ekipaž, molića, i nameštaj najprostiji.

— Da, — reče na to mama: — pa ipak, bolje je.

Otac hladno pogleda u nju: ona ućuta.

Doista, kneginja Zasekina nije mogla biti bogata žena: kućica što ju je ona uzela pod najam bila je stara i mala, i niska, da iole imućniji

ljudi ne bi pristali da se usele u nju. — Uostalom, ja na sve to tada nisam obraćao pažnju. Kneževska titula na mene nije delovala; tek što sam bio pročitao Šilerove „Razbojnike”.

II

Imao sam naviku da svakog večera lutam s puškom po našem parku i da vrebam vrane. — Prema tim opreznim, grabljivim i lukavim pticama odavno sam osećao mržnju. Toga dana o kome je reč takođe sam otišao u park, — pa pošto sam uzalud prokrstario sve aleje (vrane su me spazile, pa su samo izdaleka isprekidano gakale), slučajno se približim niskom plotu što je razdvajao naš deo parka od uzanog dela koji se pružao iza kućice na desnoj strani, i pripadao njoj. Išao sam oborene glave. Odjednom začujem glasove; pogledam preko plota — pa se zapanjim... Preda mnom se ukaza čudan prizor.

Na nekoliko koraka od mene, na čistini, između žbunova zelene maline, stajala je visoka, vitka devojka u prugastoj, ružičastoj haljini i s belom maramom na glavi; oko nje su se gurala četiri mlada čoveka, i ona ih je jednog za drugim lupala po čelu onim malim sivim cvetovima, koji ne znam kako se zovu, ali koji su dobro poznati deci: ti cvetovi prave male kesice, koje puknu kad se udare po nečem tvrdom. Mladići su tako rado podmetali svoja čela, a u pokretima te devojke (ja sam je video sa strane) bilo je nešto tako zanosno, zapovedničko, ljupko, potsmešljivo i milo da umalo nisam uzviknuo, zadivljen i zadovoljan, i čini mi se da bih odmah dao sve na svetu samo da i mene ti divni prstići lupe po čelu. Puška mi iskliznu na travu, sve sam bio zaboravio, gutao sam pogledom onaj vitki stas, i vratić, i lepe ruke, i malko raščupanu plavu kosu ispod bele marame, i ono upola zatvoreno, pametno oko, i one trepavice, i nežni obraz pod njima...

— Mladiću, o mladiću, — reče odjednom pored mene nečiji glas: — zar je dopušteno gledati tako u tuđe gospođice?

Ja sav pretrnuh, prenerazih se... Pored mene, preko plota, stajao je nekakav čovek kratko ošišane crne kose, pa me ironično posmatrao. U tom istom trenutku i devojka se okrete prema meni... Videh ogromne sive oči na nepomičnom, živahnom licu — i to celo

lice odjednom zadrhta, nasmeja se, beli zubi blesnuše na njemu, obrve se podigoše nekako smešno... Planuh u licu, dohvatih sa zemlje pušku, na praćen zvonkim, ali ne pakosnim kikotom, pobegoh u svoju sobu, prućih se na krevet i pokrih lice rukama. Srce da mi iskoči; mnogo me je bilo stid, ali mi je bilo i prijatno: osećao sam uzbuđenje kao nikad dotle.

Odmorivši se, očešljam se, očistim odelo, pa siđem dole na čaj. Slika mlade devojke mi je lebdela pred očima, srce mi nije više skakalo, već ee nekako prijatno grčilo.

— Šta je s tobom? — iznenada me upita otac: — jesi li ubio vranu?

Ja htedoh sve da mu ispričam, ali se uzdržah i samo se nasmejah za se. Ležući u krevet, ne znam ni sam zašto, triput se okretoh na jednoj nozi, napomadih se, legoh, i svu noć sam spavao kao zaklan.

Pred zoru se probudih za trenutak, izdigoh glavu, pogledah oko sebe razdragano, — pa opet zaspah.

III

„Kako da se upoznam s njima?” bila mi je prva misao čim sam se izjutra probudio. Pre čaja odem u park, ali nisam prilazio odveć blizu plotu i nikoga nisam video. Posle čaja prođem nekoliko puta ulicom ispred letnjikovca, — na sam izdaleka zagledao u prozor... Priviđalo mi se iza zavese njeno lice, pa se uplašeno brzo udaljih. „Ipak, treba da se upoznam”, mislio sam, hodajući besciljno po peščanoj ravnici što se pružala ispred Neskučnog. „Ali kako? eto u čemu je pitanje”. Opominjao sam se najsitnijih pojedinosti jučerašnjeg susreta: odnekud mi je naročito jasno izlazilo pred oči kako mi se potsmevala... Ali dok sam se ja uzbuđivao i pravio različne planove, sudbina se već bila pobrinula za mene.

Dok sam ja bio van kuće, mama je dobila od nove susetke pismo na sivoj hartiji, zapečaćenoj mrkim voskom, kakav se upotrebljava samo na poštanskim pozivnicama i na zapušačima jevtinog vina. U tom pismu, napisanim nepismenim jezikom i ružnim rukopisom, kneginja je molila mamu da joj ukaže zaštitu: moja mama, po kneginjinim rečima, dobro se poznaje s uticajnim ljudima od kojih

zavisi njena sudbina i sudbina njene dece, jer ima vrlo važne parnice: „Ja vam se obraćam, — pisala je ona, — kao plemenita dama k plemenitoj dami, a osim toga prijatno mi je što se koristim ovim slučajem”. Na kraju je molila mamu za dopuštenje da dođe do nje. Zastadoh mamu neprijatno raspoloženu: otac nije bio kod kuće, pa se nije imala s kim posavetovati. Da ne odgovori „plemenitoj dami”, pa još kneginji, bilo je nemoguće, a kako da odgovori — mama ni sama nije znala. Činilo joj se neumesno da piše francuski, a u ruskom pravopisu ni sama mama nije bila jaka, pa znajući to, nije htela da se kompromituje. Ona se obradova mome dolasku, pa mi odmah naredi da odem do kneginje i usmeno joj objasnim kako je moja mama uvek gotova da ukaže, koliko može, njenoj svetlosti uslugu, na je moli da izvoli kod nje posle 12 sati. Neočekivano brzo ostvarenje mojih potajnih želja i obradovalo me je i uplašilo; ali ipak nisam pokazivao svoju zabunu — pa sam prvo otišao u svoju sobu da metnem novu kravatu i obučem nov redengot: kod kuće sam još išao u đačkoj bluzi i s oborenim okovratnicima, ma da sam ih teško podnosio.

IV

U tesnom i prljavom pretsoblju male kuće u koje sam stupio s nehotičnom drhtavncom u celom telu, izađe preda me star i sed sluga, s licem tamne, bakarne boje, svinjskih, turobnih očica i s takvim dubokim borama na čelu i na slepoočnicama kakve svog života nisam video. On je nosio na tanjiru oglodanu kičmu haringe, pa zatvori nogom vrata koja su vodila u drugu sobu i otsečno reče:

— Šta želite?

— Je li kneginja Zasekina kod kuće? — upitah ja.

— Vonifatije! — začu se iza vrata praskav ženski glas.

Sluga mi se ćuteći okrete leđima, pri čemu se pokazaše jako izlizana leđa njegove livreje, s jednim jedinim zarđalim dugmetom s grbom, pa ode iz pretsoblja, metnuvši tanjir na patos.

— Jesi li išao u kvart? — ponovi onaj isti ženski glas. Sluga nešto progunđa. — A?... Je li došao neko? — opet se začu. — Susedov mladi gospodin? Pa zamoli ga da uđe.

— Izvolite u salon, molim, — reče sluga, pojavivši se opet preda mnom i podižući tanjir s patosa. Ja uđoh u „salon“.

Nađoh se u omanjoj i ne sasvim čistoj sobi sa sirotinjskim, kao na brzu ruku razmeštenim stvarima. Kod prozora, u fotelji s odvaljenim naslonom, sedela je žena od svojih pedeset godina, gologlava i ružna, u staroj zelenoj haljini i sa šarenom maramom od kamgarna oko vrata. Njene sitne crne očice prosto se upiše u me.

Ja joj priđoh i poklonih se.

— Imam li čast govoriti s kneginjom Zasekinom?

— Ja sam kneginja Zasekina; a vi ste sin g-na V?

— Da, molim. Došao sam do vas s porukom od mame,

— Sedite, molim vas. Vonifatije! gde su moji ključevi, nisi ih video?

Rekoh g-đi Zasekinoj odgovor moje matere na njeno pisamce. Ona me sasluša, lupkajući debelim crvenim prstima u prozor, a kad ja svrših, još jednom upre pogled u mene.

— Vrlo dobro; neizostavno ću doći, — reče ona naposletku. — Ala ste vi još mladi! Koliko vam je godina, dopustite da vas upitam?

— Šesnaest godina, — odgovorih ja, mucajući i nehotice.

Kneginja uze iz džepa neke ispisane, umašćene hartije, prinese ih do samog nosa, pa ih poče preturati. — Lepe godine, — reče ona iznenada, okrećući se i vrpoljeći se na stolici. — A vi, se molim vas, nemojte snebivati. Kod mene je prosto.

„Odveć prosto”, pomislih ja, obuhvatajući s nehotičnim gađenjem celu njenu ružnu priliku.

U taj čas se druga vrata na salonu brzo otvoriše i na pragu se pojavi devojka koju sam uoči toga dana video u parku. Ona podiže ruku, i na licu joj se pokaza mali osmeh.

— A evo i moje kćeri, — reče kneginja, pokazujući laktom na nju. — Zinočka, sin našeg suseda, g-na V. Kako se zovete, dopustite da vas upitam?

— Vladimir, — odgovorih ja, ustajući i šapućući od uzbuđenja.

— A po ocu?

— Petrović.

— Da! Poznavala sam jednog šefa varoške policije, koji se takođe zvao Vladimir Petrović. Vonifatije! nemoj tražiti ključeve; ključevi su kod mene u džepu.

Mlada devojka je i dalje gledala u mene s ranijim osmejkom, zažmirivši malko i nakrivivši glavicu.

— Ja sam već videla msje Vladimira, — poče ona. (Srebrnasti zvuk njenoga glasa prostruja kroza me kao neka slatka jeza). — Dopuštate li mi da vas tako zovem?

— Molim lepo, — promrmljah ja.

— Gde to? — upita kneginja.

Kneginjica ne odgovori svojoj materi..

— Vi ste sad u poslu? — reče ona, ne spuštajući očiju s mene.

— Nisam, molim.

— Hoćete li mi pomoći da razmrsim vunicu? Hodite ovamo, kod mene.

Ona mi klimnu glavom, pa pođe iz salona. Ja se uputim za njom.

U sobi u koju uđosmo nameštaj je bio malko bolji i razmešten s više ukusa. Uostalom, u tom trenutku ja skoro ništa nisam mogao spaziti: kretao sam se kao u snu i osećao sam u celom telu neku do gluposti napregnutu sreću.

Kneginjica sede, uze kanuru crvene vunice, pa, pokazavši mi stolicu ispred sebe, brižljivo odreši kanuru i metnu mi je na ruke. Sve je to radila ćutke, s nekom smešnom sporošću i s onim istim svetlim i lukavim osmejkom pa tek malko otvorenim usnama. Ona poče namotavati vunicu na presavijeni karton i najedanput me ozari takim vedrim i brzim pogledom da ja i nehotice oborih pogled. Kad su se njene oči, većinom polužmireći, do kraja otvarale, lice joj se potpuno menjalo: kao da je bilo obasjano svetlošću.

— Šta ste pomislili o meni juče, msje Voldemar? — upita ona malo posle. — Zacelo ste me osudili?

— Ja... kneginjice... ja ništa nisam mislio... kako mogu... — odgovorih ja zbunjeno.

— Slušajte, — odgovori ona. — Vi me još ne poznajete: ja sam vrlo čudna; ja hoću da mi se uvek istina kaže. Vama je, čujem, šesnaest godina, a meni dvadeset jedna: vidite da sam daleko starija od vas, pa zato treba uvek da mi govorite istinu... i da me slušate, — dodade ona. — Gledajte u mene; zašto ne gledate u mene?

Ja se još više zbunih; ipak podigoh oči na nju. Ona se osmehnu, ali ne kao pre, već drukčije, kao da odobrava. — Gledajte u mene, — reče ona, spuštajući ljupko glas: — to mi nije neprijatno... Meni se

vaše lice sviđa; predosećam da ćemo biti prijatelji. A sviđam li se ja vama? — dodade lukavo.

— Kneginjice... — počeh ja...

— Na prvom mestu, zovite me Zinaida Aleksandrovna; a na drugom, — kakva je to navika kod dece, (ona se popravi:) — kod mladića, — da ne govore otvoreno ono što osećaju? To je dobro za starije. Valjda vam se sviđam?

Iako mi je bilo vrlo prijatno što ona tako otvoreno govori sa mnom, ipak sam se malko našao uvređen. Hteo sam joj pokazati da ona nema posla s deranom, pa napravivši što sam mogao neusiljenije i ozbiljnije lice, rekoh: — Naravno, vi mi se mnogo sviđate, Zinaida Aleksandrovna; neću to kriti.

Ona klimnu dva-triput glavom. — Imate li domaćeg učitelja? — upitaće najedared.

— Ne, već odavno nemam domaćeg učitelja.

Lagao sam: nije bilo prošlo ni mesec dana otkako sam se rastao sa svojim Francuzom.

— O! pa vidim ja — vi ste sasvim veliki.

Ona me lako udari po prstima, — Držite pravo ruke! — I ona marljivo nastavi namotavanje klupčeta.

Ja se koristih time što nije dizala očiju na mene pa je stadoh razgledati, prvo krišom, a zatim sve slobodnije i slobodnije. Njeno lice učini mi se još divnije nego uoči toga dana: tako je sve na njemu bilo fiio, pametno i ljupko. Sedela je okrenuta leđima prozoru, zastrvenom belom storom; sunčani zrak, probijajući se kroz tu storu, zalivao je mekom svetlošću njenu bujnu, zlatastu kosu, njen nevini vrat, obla ramena i nežne, mirne grudi. — Gledao sam u nju, — i kako mi je postajala draga i bliska! Činilo mi se da je već odavno poznajem, i da ništa nisam znao niti sam živeo pre nje... Ona je imala na sebi ugasitu, već iznošenu haljinu s keceljom; činilo mi se da bih vrlo rado pomilovao svaki nabor te haljine i te kecelje. Vrhovi njenih cipelica su izvirivali ispod njene haljine: ja bih se s obožavanjem poklonio tim cipelicama... I gle, ja sedim pred njom, — pomislih; — upoznao sam se s njom... kakva sreća, Bože moj! Umalo ne skočih sa stolice od ushićenja, ali samo nogama malo zamlatarah, kao dete koje je oblaporno.

Osećao sam se prijatno, kao riba u vodi, i nikad ne bih izašao iz te sobe, ne bih napustio to mesto.

Njeni se očni kapci lagano podigoše, na opet ljupko sinuše preda mnom njene vedre oči, i ona se opet nasmeši.

— Kako vi gledate u mene, — reče ona polako i popreti mi prstom.

Ja pocrveneh... „Ona sve razume, ona sve vidi”, sinu mi u glavi. „A kako i da ne razume sve i ne vidi!"

Odjednom nešto lupnu u susednoj sobi, — zvecnu sablja.

— Zina! viknu kneginja u salonu. — Belovzorov ti doneo mače.

— Mače! — uzviknu Zinaida, pa ustavši hitro sa stolice, baci mi klupče u krilo i istrča iz sobe.

Ustanem i ja, pa metnuvši kanuru vunice i klupče na prozor, izađem u salon i zastanem zbunjen. Nasred sobe stajalo je mače raširenih šapica; Zinaida je klečala pred njim i pažljivo mu dizala njuškicu. Pored kneginje stajao je, zaklonivši gotovo sav prostor između prozora, plav i kudrav đido, husar, rumena lica i buljavih očiju.

— Kako je smešno! — ponavljala je Zinaida. — Oči mu nisu sive već zelene, i kako su mu velike uši! Hvala vam, Viktore Jegoroviću! Vi ste vrlo simpatični!

Husar, u kome poznadoh jednog od onih mladića što sam ih dan pre video, osmehnu se i pokloni, i pri tom zvecnu mamuzama i sabljom.

— Vi ste juče izvoleli reći da želite da imate prugasto mače s velikim ušima... pa evo, molim, nabavio sam ga. Vaša reč je za mene zakon. — I on se opet pokloni.

Mače malko mauknu i poče njušiti patos.

— Ono je gladno! — viknu Zinaida. — Vonifatije, Sonja, donesite mleka!

Sobarica u staroj žutoj haljini i s izbledelom maramom na vratu uđe s tanjirićem mleka u ruci i metnu ga pred mače. Mače se strese, zažmuri pa poče lokati.

— Kako mu je rumen jezičić, — reći će Zinaida, sagnuvši glavu skoro do patosa i zavirujući mu sa strane pod sam nos.

Mače se najede i zamauka, premeštajući se graciozno s noge na nogu. Zinaida ustade pa se okrete sobarici i reče ravnodušno: —

nosi ga.

— Za mače — ručicu, — reče husar, osmehnuvši se i zatresavši celim svojim snažnim telom, utegnutim u novu uniformu.

— Obe, — odgovori Zinaida, pa mu pruži ruke.

Dok ih je on ljubio, ona me je gledala preko ramena.

Ja sam stajao nepomično na jednom mestu i nisam znao da li da se nasmejem, da kažem štogod ili tako da ćutim. Odjednom, kroz otvorena vrata na pretsoblju, pade mi u oči figura našeg lakeja Fjodora. On mi je davao znake. Ja mahinalno izađoh preda nj.

— Šta ćeš? — upitah ga.

— Poslala me mama po vas, — reče on šapatom. — Ona se ljuti što se ne vraćate s odgovorom.

— Pa zar sam ja odavno ovde?

— Više od jednog sata.

— Više od jednog sata! — ponovih ja i nehotice, pa se vratih u salon i počeh se klanjati i pri tom strugati; nogama po patosu.

— Kuda ćete? — upita me kneginjica, pogledavši iza husara.

— Moram kući, molim. Dakle, reći ću, — dodadoh, obraćajući se starici, — da ćete izvoleti doći kod, nas između jedan i dva sata.

— Tako recite, baćuška.

Kneginja brzo uze burmuticu i s takim šumom ušmrknu burmut da zadrhtah. — Tako recite, — ponovi ona, trepćući plačno i iskašljujući se.

Ja se još poklonih, okretoh se, pa izađoh iz sobe, s onim osećanjem nelagodnosti u leđima koje ima mladić kad zna da gledaju za njim.

— Pa gledajte, msje Voldemar, da dođete kod nas, — viknu Zinaida, pa se opet nasmeja.

„Što se to ona neprestano smeje?” mislio sam, vraćajući se kući u pratnji Fjodora, koji mi nije ništa govorio, ali je išao za mnom zamerajući. Mama me izgrdila i čudila se: šta sam mogao tako dugo raditi kod te kneginje? Ništa joj ne odgovorih, već odem u svoju sobu. Odjednom me obuze velika tuga... Uzdržavao sam se da ne plačem... Bio sam ljubomoran prema husaru.

V

Kneginja je, po obećanju, posetila mamu i nije joj se dopala. Ja nisam prisustvovao njihovom sastanku, ali je mama za stolom govorila ocu da joj se čini da je ta kneginja Zasekina femme très vulgaire, da joj je mnogo dosadila sa svojim molbama da se zauzme za nju kod kneza Sergeja, da ima sve neke tužbe i sporove — de vilaines affaires d'argent — i da mora da je velika spletkašica. Mama ipak dodade da ju je pozvala s kćeri sutra na ručak (čuvši reč: „s kćeri", ja turih nos u tanjir), — jer ona je ipak susetka i s imenom. Na to otac reče materi da se sad seća koja je ta gospođa; da je u mladosti poznavao pokojnog kneza Zasekina, odlično vaspitanog, ali praznoglavog čoveka i svađalicu; da su ga u društvu zvali „le Parisien", zato što je dugo živeo u Parizu; da je bio vrlo bogat, ali je prokockao sve svoje imanje — i, ne zna se zašto, ako nije zbog novaca, — uostalom, mogao bi učiniti bolji izbor, — dodade otac i hladno se osmehnu, — oženio se kćerju nekakvog pisara, a kad se oženio, upustio se u spekulacije i potpuno propao.

— Da ne zatraži novaca u zajam? — reći će mama.

— To je sasvim moguće, — odgovori otac mirno.

— Govori li francuski?

— Vrlo rđavo.

— Hm. Uostalom, to je svejedno. Ti mi, čini mi se, reče da si i njenu ćerku pozvala; neko me je uveravao da je ona vrlo simpatična i obrazovana devojka.

— A! Znači da nije na mater.

— A nije ni na oca, — odgovori otac. — I on je bio obrazovan, ali glup.

Mama uzdahnu pa se zamisli. Otac ućuta. Meni je bilo vrlo nelagodno za vreme toga razgovora.

Posle ručka odem u park, ali bez puške. Bio sam se zarekao samom sebi da ne prilazim „Zasekinskom parku", ali me je neka neodoljiva sila vukla tamo — i ne uzalud. Nisam još bio ni došao do plota, kad spazih Zinaidu. Ovaj put je bila sama. Držala je u rukama knjigu i išla lagano putanjom. Nije me videla.

Umalo je nisam propustio, ali se odjednom prenuh i nakašljah.

Ona se okrete, ali se ne zaustavi, ukloni rukom široku, ljubičastu traku svoga okruglog, slamnog šešira, pogleda u me, tiho se osmehnu, pa opet upravi pogled u knjigu.

Ja skidoh kačket, pa pošto sam malo tapkao u mestu, udaljnh se teška srca. — „Que suis-je pour elle?[1] pomislih (Bog bi ga znao zašto) na francuskom.

Poznati koraci začuše. se za mnom: obazreh se — prema meni je išao otac svojim brzim i lakim hodom.

— Je li to kneginjica? — upita me on.

— Kneginjica.

— Zar je poznaješ?

— Juče izjutra sam je video kod kneginje.

Otac zastade, na se naglo okrete na potpeticama i pođe nazad. Došavši naspram Zinaide, ok joj se uljudno pokloni. I ona se njemu pokloni, ne bez nekog čuđenja na licu, i spusti knjigu. Videh kako ga prati očima. Moj otac se uvek odevao fino, na svoj način i jednostavno; nikad mi se njegova figura nije učinila vitkija, nikad njegov sivi šešir nije lepše stajao na njegovoj gurguravoj, tek malo proređenoj kosi.

Ja se uputih Zinaidi, ali me ona i ne pogleda, opet podiže knjigu pa se udalji.

VI

Celo veče i iduće jutro proveo sam u nekoj tužnoj ukočenosti. Sećam se da sam pokušao raditi, pa sam se latio Kajdanova — ali su mi uzalud promicali ispred očiju krupni redovi i stranice čuvenog udžbenika. Deset puta uzastopce pročitao sam reči: „Julije Cezar se odlikovao ratničkom smelošću” — ali ništa nisam razumevao, pa sam bacio knjigu. Pred ručak se opet napomadim, i opet obukoh redengot i metnuh kravatu.

— Zašto to? — upitaće me mama. — Ti si još student, i Bog zna da li ćeš položiti ispit. A i zar ti nismo skoro sašili bluzu? Nećeš je valjda baciti!

— Biće gostiju, — prošaptah ja skoro očajno.

— Gle sad! Kakvi su mi to gosti!

Morao sam se pokoriti. Zamenih redengot bluzom, ali kravatu ne skidoh. Kneginja s ćerkom dođe pola sata pre ručka; starica je preko zelene poznate mi haljine ogrnula žut šal i metnula na glavu

staromodni čepac s trakama drečeće boje. Ona odmah poče govoriti o svojim menicama, uzdisala je, žalila se na svoje siromaštvo, „bogoradila”, ali se nimalo nije prenemagala: opet je sa šumom šmrkala burmut, opet se slobodno okretala i vrpoljila na stolici. Kao da joj ni na kraj pameti nije bilo da je kneginja. Zato se Zinaida držala vrlo strogo, skoro oholo, kao prava kneginjica. Na licu joj se pojavi hladna nepomičnost i ozbnljnost — i ja je nisam mogao poznati, nisam mogao poznati njene poglede, njene osmehe, iako mi se i u tom novom licu činila divna. Imala je na sebi laku haljinu od bareža s bledoplavim šarama; kosa joj je padala u dugim uvojcima niz obraze, po engleski; ta frizura je lepo pristajala uz njen hladni izraz lica. — Moj otac je sedeo pored nje za vreme ručka I sa svojom uobičajenom elegancijom i spokojnom učtivošću zabavljao svoju susetku. On je ovda-onda pogledao u nju — a i ona je pokašto pogledala u njega, ali tako čudno, skoro neprijateljski. Razgovor su vodili na francuskom; — sećam se da sam se začudio čistoti Zinaidina izgovora. Kneginja se za vreme ručka nimalo nije snebivala, kao i pre, mnogo je jela i hvalila jela. Mami je ona po svemu izgledu bila dosadna, pa joj je odgovarala s nekim setnim nipodaštavanjem; otac je pokašto pomalo mrštio obrve. Ni Zinaida se nije svidela mami. — To je neka gordeljivica, — govorila je sutradan. — I molim te, — čim da se gordi — avec sa mine de grisette!

— Ti, izgleda, nisi videla grizete, — odgovoriće joj otac.

— I hvala Bogu što nisam!

— Razume se, hvala Bogu... samo kako možeš davati svoj sud o njima?

Na mene Zinaida nije obraćala ni najmanju pažnju. Ubrzo posle ručka kneginja se stade pozdravljati.

— Nadaću se u vašu zaštitu, Marija Nikolajevna i Petre Vasiljeviću, — reče ona mami i ocu kao da peva. — Šta da radim! Bila su vremena, pa prošla. Eto, i ja sam neka svetla kneginja, — dodade s neprijatnim smehom; — ali pune oči, prazno srce!...

Otac joj se pokloni s puno poštovanja i isprati je do vrata na pretsoblju. I ja sam stajao tu u svojoj bluzi i gledao u patos, kao osuđenik na smrt. Zinaidino ponašanje prema meni konačno me je dotuklo. Ali koliko se iznenadih kad mi ona, prolazeći pored mene,

brzo i s ranijom ljupkošću u očima, šapnu: „Dođite kod nas u osam sati, čujete li, neizostavno”... — ja samo odmahnuh rukama — ali se ona već udalji, prebacivši preko glave beo šal.

VII

Tačno u osam sati, ja sam, u redengotu i s izdignutom ćubom na glavi, ulazio u pretsoblje kuće u kojoj je stanovala kneginja. Stari sluga pogleda natmureno u mene i nerado ustade s klupe. U salonu su se čuli veseli glasovi. Ja otvorih vrata pa stuknuh zapanjen. Nasred sobe, na stolici, stajala je kneginjica i držala pred sobom muški šešir; oko stolice se tiskalo pet muškaraca. Oni su se trudili da metnu ruku u šešir, a ona ju je dizala u vis i jako mahala njom. Spazivši me, ona uzviknu: „Stanite, stanite! nov gost, treba i njemu da damo kartu”, — pa skočivši lako sa stolice, uhvati me za rukav od redengota. — Ta hajdemo, — reče ona, — što stojite? Messieurs, dopustite da vas upoznam: ovo je msje Voldemar, sin našeg suseda. A ovo — dodade ona, okrećući se meni i pokazujući redom goste, — graf Malevski, doktor Lušin, pesnik Majdanov, kapetan u ostavci Nirmacki i Belovzorov, husar, koga ste već videli. Preporučujem ga vašoj ljubavi i pažnji.

Ja se toliko zbunih da se čak i ne poklonih nikome; u doktoru Lušinu poznadoh onog crnomanjastog gospodina što me je onako nemilosrdno postideo u parku; ostali su mi bili nepoznati.

— Grafe! — nastavi Zinaida: — napišite msje Voldemaru cedulju.

— To nije pravo, — odgovori s lakim poljskim akcentom graf, vrlo lep i kicoški odeven brinet, s izrazitim crnim očima, uzanim belim nosićem i tankim brčićima iznad majušnih usta. — Oni nisu igrali s nama fote.

— Nije pravo, — ponoviše Belovzorov i gospodin za koga ona reče da je kapetan u ostavci, čovek od svojih četrdeset godina, vrlo ružan zbog rošavosti, kudrav kao Arapin. pogrbljen, krivonog i obučen u raskopčan oficirski redengot bez epoleta.

— Pišite cedulju, kažem vam, — ponovi kneginjica. — Kakva je to pobuna? Msje Voldemar je s nama prvi put, i danas za njega zakon nije pisan. Nemojte gunđati, pišite, ja tako hoću.

Graf sleže ramenima, ali pokorno saže glavu, uze pero u belu ruku, ukrašenu pretenjem, otcepi parče hartije pa stade pisati na njemu.

— Dopustite bar toliko, da objasnim g-iu Voldemaru u čemu je stvar, — poče Lušin potsmešljivim glasom: — jer on se sasvim zbunio. Vidite li, mladiću: mi se igramo fote; kneginjica je izvukla kaznu, i onaj koji bude srećan da izvuče cedulju, imaće pravo da je poljubn u ruku. Jeste li razumeli šta sam vam rekao?

Ja ga samo pogledah, pa ostadoh stojeći kao ošamućen, a kneginjica opet skoči na stolicu pa ponovo poče tresti šeširom. Svi ispružiše ruke za njom — pa i ja za drugim.

— Majdanov, — reče kneginjica visokom mladiću suvonjava lica, sitnih kratkovidih očica i neobično dugačke, crne kose: — vi, kao pesnik, treba da budete velikodušni i da ustupite svoj bilet msje Voldemaru, tako da on ima dva izgleda na sreću, umesto jednog.

Ali Majdanov klimnu glavom u znak nepristanka i odmahnu kosom. Ja posle svih spustih ruku u šešir, izvadih i odvih hartijicu... Bože! Šta bi sa mnom kad videh na njoj reč: poljubac!

— Poljubac! — viknuh ja i nehotice.

— Bravo! On je dobio, — prihvati kneginjica. — Što mi je milo! — Ona siđe sa stolice i tako mi vedro i slatko zagleda u oči da mi srce htede iskočiti. — A je li vama milo? — upita ona mene.

— Meni?... — promucah ja.

— Prodajte mi svoj bilet, — bubnu najedared nad samim mojim uvom Belovzorov. — Daću vam sto rubalja.

Ja odgovorih husaru s tako ljutitim izrazom lica da Zinaida zapljeska rukama, a Lušin uzviknu: junak!

— Ali, — nastavi on, — ja sam, kao ceremonijal majstor, dužan paziti na izvršenje svih pravila. Msje Voldemar, kleknite na jedno koleno. Takav je kod nas red.

Zinaidd stade preda me, nakrivi malo glavu, kao da hoće da me bolje razgleda, pa mi ozbiljno pruži ruku. Meni se oči pomutiše; htedoh da kleknem na jedno koleno, na padoh na oba, i tako se nespretno dotakoh usnama Zinaidinih prstiju da malko ogreboh vrh svoga nosa o njen nokat.

— Dobro! — povika Lušin i pomože mi da ustanem.

Igra fote se nastavi. Zinaida me namesti pored, sebe. Kakve sve kazne nije izmišljala! Pored ostalog, morala je pretstavljati „statuu” — i za svoj pjedestal izabra ružnog Nirmackog, naredi mu da legne ničice, pa još da upre lice u grudi. Kikot nije prestajao ni za trenutak. Meni, dečaku vaspitanom trezveno i u samoći, koji sam odrastao u gospodskoj, otmenoj kući, sva ta buka i galama, ta neobuzdana, skoro ludačka veselost, to nečuveno druženje s nepoznatim ljudima — sve to mi udari u glavu. Prosto se opih, kao od vina. Počeh se smejati i brbljati jače od drugih, tako da čak i stara kneginja, koja je sedela u susednoj sobi s nekim pisarom sa Iverske kapije, pozvatim radi savetovanja, izađe da me vidi. Ali ja sam se osećao tako srećan da nisam ni najmanje, što se kaže, zarezivao ničije potsmehe i ničije popreke poglede. Zinaida mi je i dalje ukazivala prvenstvo i nije me puštala od sebe. Prilikom jedne kazne sedeo sam pored nje, pokrivši se istom svilenom maramom: morao sam joj reći svoju tajnu. Sećam se kako su se naše dve glave odjednom našle u zagušljivoj, poluprozračnoj, mirišljavoj magli, kako su se u toj magli blisko i meko sijale ljene oči i vruće disala otvorena usta, i beleli se zubi, a krajevi njene kose me golicali i pekli. Ja sam ćutao. Ona se smešila tajanstveno i lukavo, pa mi naposletku šapnu: „pa, dakle?” a ja sam samo crveneo i smejao se, i okretao se, i jedva disao. Fote nam dosadiše — počesmo se igrati „konopca”. Bože moj! kakvo sam ushićenje osetio kad sam, zablenuvši se, dobio od nje jak i žestok udarac po prstima, i kako sam se posle naročito trudio da izgleda kao da blenem, a ona me zadirkivala i nije dodirivala podmetnute ruke!

Pa nismo samo te ludorije pravili toga večera! I na fortepijanu smo svirali, i pevali, i igrali, i pretstavljali ciganski tabor. Nirmackog smo obukli kao medveda i dali mu da pije slanu vodu. Graf Malevski nam je pokazivao različne veštine s kartama i završmo je time što je, izmešavši karte, podelio samom sebi sve adute, na čemu mu je Lušin „imao čast čestitati”. Majdanov nam je deklamovao odlomke iz svoga speva „Ubica” (ovo se dešavalo u jeku romantlzma), koji je nameravao izdati u crnim koricama, s naslovnim slovima boje kao krv; od pisara Iverske kapije ukrali smo s kolena kačket i naterali ga da kao otkup odigra kazačok; starcu Vonifatiju natakli čepac, — a kneglnjica metnula muški šešir... Ko će sve pobrojati! Jedino je

Belovzorov najviše stajao u uglu, namršten i ljutit... Pokašto bi mu se oči zakrvavile, sav bi pocrveneo i izgledalo je kao da samo što ne jurne na sve nas i razbaca nas na sve strane, kao iverje; ali ga je kneginjica pogledala, pretila mu prstom, i on se ponovo zabijao u svoj ugao.

Najzad smo sasvim malaksali. Ma da kneginja nije bila, kao što je sama govorila, s raskida za takve stvari — nikakva vika joj nije smetala, — ipak je i ona osetila umor i poželela da se odmori. Oko dvanaest sati je služena večera: komad starog, suvog sira i nekakvih hladnih pirožaka sa seckanom šunkom, koji su mi se učinili ukusniji od ikakvih pašteta; vina je bilo samo jedna flaša, pa i ona nekako čudna: tamna, sa širokim grlićem, a vino u njoj je udaralo na ružičastu farbu; uostalom, niko ga nije pio. Umoran i beskrajno srećan izašao sam iz njihove kuće; na rastanku mi Zinaida snažno stisnu ruku.

Teška i vlažna noć mi je udarala u užagreno lice; izgledalo je da se sprema nepogoda; crni oblaci su rasli i mileli po nebu, dobijajući svaki čas nove oblike. Vetrić je pirkao kroz tamno drveće, a negde, daleko iza horizonta, kao za sebe, gunđala je grmljavina, ljutito i potmulo.

Preko zadnjih stepenica uvučem se u svoju sobu. Moj čika čuvar je spavao na patosu, te sam ga morao prekoračiti; on se probudi, spazi me i kaza da se mama opet naljutila na mene i opet htela poslati po mene, ali da ju je otac zadržao. (Ja nikad nisam legao dok se ne pozdravim s mamom i ne izmolim njen blagoslov). Šta da radim!

Rekoh čuvaru da ću se skinuti i sam leći — pa ugasih sveću. Ali se nisam skinuo niti sam legao.

Sedoh na stolicu i dugo sam sedeo kao očaran. Ono što sam osećao bilo je tako novo i tako slatko... Sedeo sam, jedva gledajući oko sebe i ne mičući se, polako sam disao i samo s vremena na vreme sam se ili ćuteći smejao, sećajući se, ili mi je bilo hladno oko srca pri pomisli da sam zaljubljen, da je to ona, da je to ljubav. Zinaidino lice je tiho lebdelo preda mnom u mraku — lebdelo, ali nije odlazilo; njene usne su se još uvek zagonetno smešile, oči su gledale u mene malko iskosa, upitno, zamišljeno i nežno... kao u onom trenutku kad sam se rastajao s njom. Najzad sam ustao, na

prstima prišao svojoj postelji, pa pažljivo, ne skidajući se, metnuo glavu na jastuk, kao da sam se bojao da ne uznemirim naglim pokretom ono čim sam bio ispunjen...

Legoh, ali i ne zatvorih očiju. Ubrzo opazih da u moju sobu dopiru nekakvi slabi odblesci... Podigoh se i pogledah u prozor. Ćerčiva njegovih okana su se razgovetno izdvajala od stakla koje se tajanstveno i nejasno belelo. Nepogoda, — pomislih ja; — i doista je bila bura, ali ona je bila negde daleko, tako da se ni grmljavina nije čula; samo su na nebu neprekidno sevale ne mnogo svetle, dugačke i kao razgranate munje: one i nisu toliko sevale koliko su treperile i tresle se, kao krilo ptice na umoru. Ustanem, priđem k prozoru i ostanem tamo stojeći do jutra... Munje nisu prestajale ni trenutka; bila je, kao što narod kaže, pseća noć. Gledao sam u nemo peščano polje, u tamnu masu Neskučnog parka, u žućkaste fasade dalekih zgrada, koje takođe kao da su podrhtavale pri svakom slabom blesku... Gledao sam — i nisam mogao odvojiti očiju: te neme munje, ta uzdržana sevanja izgleda da su odgovarala onim nemim i tajanstvenim žudnjama što su izbijale u meni. Počinjalo je svitati; zora se pojavljivala crvenim pegama. S približavanjem sunca munje su sve više belele i prekraćivale se: sve ređe i ređe podrhtavale, i najzad su iščezle, ugušene jasnom svetlošću novoga dana koji trezni...

I u meni nestade mojih munja. Osetih veliki umor i tišinu... ali Zinaidin lik je i dalje lebdeo, trijumfujući nad mojom dušom. Samo, taj lik je izgledao umiren: kao kad labud poleti sa barske trave, tako se on odvojio od drugih ružnih figura oko sebe, i ja, uspavljujući se, poslednjn put padoh pred njim na kolena s oproštajnim i poverljivim obožavanjem...

O, nežna osećanja, meki zvuci, blagosti i umirenja ganute duše, čežnjiva radosti prvih ljubavnih zanosa, gde ste, gde ste?

VIII

Sutradan, kad sam sišao da pijem čaj, mama me izgrdila — ipak manje nego što sam se nadao, — i naterala me da joj ispričam kako sam proveo sinoćnje veče. Odgovorio sam joj u malo reči, ispuštajući mnoge pojedinosti i trudeći se da svemu dam najneviniji

izgled — Ipak, oni nisu ljudi comme il faut, — reći će mama: — i ti nemaš šta da švrljaš k njima, već treba da se spremaš za ispit, da radiš.

Pošto sam znao da će se mamina briga o mome učenju ograničiti na to malo slova, to nisam ni smatrao za potrebno da joj protivurečim; ali posle čaja otac me uze pod ruku, pa otišavši zajedno sa mnom u park natera me da mu pspričam sve što sam video kod Zasekinih.

Otac je vršio na mene čudan uticaj — i čudni su bili naši odnosi. On se skoro nije ni bavio mojim vaspitanjem, ali mi nikad nije činio nažao; poštovao je moju slobodu — čak je ono, ako se mogu tako izraziti, učtiv prema meni... samo me nije puštao do sebe. Ja sam ga voleo, uživao sam gledajući ga, činio mi se uzorom muškarca — i, Bože moj, kako bih se strasno privezao uz njega, da nisam stalno osećao kako me njegove ruke uklanjaju od sebe! Zato, kad je hteo, umeo je skoro za tren oka, jednom reči, jednim pokretom izazvati u meni neograničeno poverenje k sebi. Duša mi se otvarala — ćaskao sam s njim kao s pametnim prijateljem, kao s blagim nastavnikom... Zatim me on tako isto neočekivano napuštao — i njegova me ruka opet odgurivala — ljupko i nežno, ali tek odgurivala.

Njega je ponekad obuzimala veselost, i tada je bio gotov da se igra i šali sa mnom, kao dečak (voleo je svaki snažan telesni pokret); jedared — svega jedared! — prigrlio me tako nežno da umalo nisam zaplakao... Ali i veselosti njegove i nežnosti nestajalo je bez traga — i ono što se dešavalo među nama nije mi davalo nimalo nade na budućnost — kao da sam sve to video u snu. Ponekad počnem razgledati njegovo pametno, lepo, vedro lice... srce mi zadrhti, i celo moje biće se ustremi k njemu... kao da će on osetiti šta se zbiva u meni, uzgred će me pljesnuti po obrazu — pa ili će otići, ili će se zabaviti čime, ili će odjednom sav ohladneti, kako je samo on umeo ohladneti, na ću se i ja odmah zgrčiti i ohladneti. Retki nastupi njegova raspoloženja prema meni nikad nisu bili izazvani mojim muklim, ali razumljivim molbama: oni su dolazili uvek neočekivano. Razmišljajući docnije o karakteru moga oca, došao sam do tog zaključka da njemu nije bilo stalo do mene i do porodičnog života; on je drugo nešto voleo i naslađivao se tim drugim do mile volje. „Uzimaj što možeš, a u ruke se ne daj; samom sebi pripadati — u

tome je sva veština života”, rekao mi je on jedared. Drugi put ja sam se, kao mlad demokrat, upustio pred njim u raspravljanje o slobodi (on je taj dan bio, kao što sam ja to nazivao, „dobar”; tada se s njim moglo govoriti o čemu god hoćete).

— Sloboda, — ponovi on; — a znaš li ti šta može čoveku dati sloboda?

— Šta?

— Volja, vlastita volja, i vlast će dati, koja je bolja od slobode. Znaj hteti — i bićeš slobodan, i komandovaćeš.

Moj otac je pre svega i najviše hteo živeti — i živeo je... Možda je predosećao da se neće dugo koristiti „veštinom” života: umro je od četrdeset dve godine.

Ja potanko ispričam ocu o svojoj poseti kod Zasekinih. On me je upola pažljivo, upola rasejano slušao, sedeći na klupi i crtajući vrhom korbača po pesku. On se pokašto smeškao, nekako vedro i smešno pogledao u me i zadirkivao me kratkim pitanjima i odgovorima. Ja se spočetka nisam čak usuđivao ni da izgovorim Zinaidino ime, ali nisam izdržao, nego sam je počeo veličati. Otac se i dalje smeškao. Zatim se zamisli, oteže se i ustade.

Setih se da je, izlazeći iz kuće, naredio da mu se osedla konj. On je bio izvrstan jahač — i umeo je, mnogo pre g. Reri-a, ukroćavati najdivljije konje.

— Da idem i ja s tobom, tata? — upitah ga.

— Nemoj, — odgovori on, i lice mu dobi običan, ravnodušno-prijatan izraz. — Idi sam, ako hoćeš, a kočijašu reci da ja neću ići.

On mi okrete leđa i brzo se udalji. Pratio sam ga očima — on se izgubi iza kapije. Videh kako se njegov šešir kreće duž plota: on uđe kod Zasekinih.

Nije ostao kod njih više od sata, ali je odmah otišao u varoš i vratio se kući tek pred veče. Posle ručka i ja odem kod Zasekinih. U salonu zastadoh samu staru kneginju. Spazivši me, počeša se po glavi ispod čepca vrhom igle pa me odjednom upita: da li joj mogu prepisati jednu molbu?

— Drage volje, — odgovorim ja, pa sednem na ivicu stolice.

— Samo pazite, pišite krupnijim slovima, — reći će kneginja, pružajući mi iskrmačen tabak; — i da li može biti gotovo danas?

— Još danas ću prepisati, molim.

Vrata na susednoj sobi vrlo malko se otvoriše i na otvoru se pojavi Zinaidino lice — bledo, zamišljeno, s nemarno začešljanom kosom: pogleda me krupnim, hladnim očima, na polako zatvori vrata.

— Zina, — o Zina! — reče starica. Zinaida se ne odazva. Ja odnesoh staričinu molbu i celo veče sam prosedeo nad, njom.

IX

Moja „ strast” je počela toga dana. Sećam se da sam tada osetio nešto sllčno onome što mora osećati čovek koji je stupio u službu: već sam ono prestao biti mlad dečak; bio sam zaljubljen. Rekao sam da je otada počela moja strast; mogao bih dodati da su i moje patnje počele baš toga istog dana. Venuo sam od, čežnje za Zinaidom: ništa mi nije dolazilo u glavu, sve mi je ispadalo naopako, po čitave dane usiljeno sam misllo o njoj... Teško mi je bilo bez nje... ali u njenom prisustvu nije mi bilo lakše. Bio sam ljubomoran, bio sam svestan svoga ništavila, glupo sam se burio i glupo se ulizivao — pa ipak me neodoljiva sila vukla k njoj — pa sam svaki put i nehotice drhteći od sreće prelazio prag njene sobe. Zinaida je odmah spazila da sam se zaljubio u nju, a ja nisam ni mislio da to krijem; nju je zabavljala moja strast, šegačila se sa mnom, mazila me i mučila me. Slatko je biti jedini izvor, samovlasni i neodgovorni uzrok najveće radosti i najdublje tuge za drugoga — a ja sam u rukama Zinaide bio kao meki vosak. Uostalom, nisam samo ja bio zaljubljen u nju; svi muškarci što su dolazili u njenu kuću ludovali su za njom — i ona ih je sve držala vezane — kod svojih nogu. Njoj je činilo zadovoljstvo što može izazivati kod njih čas nadu, čae bojazan, okretati ih po svojoj volji (ona je to zvala; kucati ljude jednog o drugog) — a oni nisu ni pomišljali da joj se protive i rado su joj se pokoravali. U celom njenom biću, živahnom i lepom, bila je neka naročita bajna smesa lukavstva i bezbrižnosti, izveštačenosti i jednostavnosti, tihosti i bujnosti; nad sipm što je radila, govorila, nad svakim njenim pokretom lebdela je fina, laka draž, u svemu se pokazivala osobita, razigrana snaga. I lice joj se neprestano menjalo, takođe igralo: ono je pokazivalo, skoro u isto vreme, potsmeh, zamišljenost i strastnost. Najraznovrsnija osećanja, laka, brza, kao senka oblaka sunčanog vetrovitog dana, svaki čas su preletala preko njenih očiju i usana.

Svaki od njenih obožavalaca bio joj je potreban — Belovzorov, koga je pokašto nazivala „moj zver”, a ponekad prosto „moj” — rado bi za nju skočio u vatru; ne uzdajući se u svoje umne sposobnosti i druge osobine, jednako joj js nudio da se uda za njega, nagoveštavajući da drugi samo brbljaju. Majdanov je odgovarao pesničkim žicama njene duše: čovek prilično hladan, kao skoro svi pesnici, on ju je usiljeno uveravao, a možda i sebe, da je obožava, pevao je o njoj u beskonačnim pesmama i čitao joj ih s nekim i neprirodnim i iskrenim ushićenjem. Ona mu je i simpatisala i pomalo ga ismevala; slabo ga je slušala i, naslušavši se njegovih izliva, gonila ga je da čita Puškina, da bi, kao što je govorila, očistio vazduh. Lušin, potsmešljivi, cinički u rečima doktor, znao ju je bolje nego iko drugi — i voleo ju je više nego iko drugi, iako ju je grdio i iza leđa i u brk. Ona ga je cenila ali mu nije praštala — i često mu je, s naročitim, zluradim zadovoljstvom davala da oseti da je i on u njenim rukama. „Ja sam koketa, ja sam bez srca, ja sam glumačka priroda, — rekla mu je jedared preda mnom: — e pa, dobro! Onda dajte vašu ruku, zabošću u nju čiodu, biće vas sramota ovog mladića, boleće vas, a ipak ćete vi, gospodine istiniti čoveče, izvoleti smejati se”. Lušin pocrvene, okrete se od nje, ujede se za usnu, ali na kraju ipak podmetnu ruku. Ona ga ubode, i on se zaista poče smejati... a i ona se smejala, zabadajući dosta duboko čiodu i zagledajući mu u oči, kojim je uzalud bežao u stranu...

Najgore sam razumevao odnose koji su bili između Zinaide i grafa Malevskog. On je bio lep čovek, okretan i pametan, ali se nešto sumnjivo, nešto lažno pokazivalo na njemu čak i meni, šesnaestogodišnjem dečku, i ja sam se čudio kako to Zinaida ne opaža. — A možda je ona i opažala tu lažnost i nije je se gadila. Nepravilno vaspitanje, čudna poznanstva i navike, stalno materino prisustvo, sirotinja i nered u kući, sve, počev od same slobode koju je uživala mlada devojka, od saznanja svoga preimućstva nad ljudima oko sebe, razvilo je u njoj neku upola prezrivu nemarnost i skromnost. Makar šta se desilo — bilo da dođe Vonifatije da kaže kako nema šećera, ili se pokaže neka prljava spletka, ili se posvađaju gosti — ona samo zatrese viticama i kaže: tričarije! — pa kao da ništa nije bilo.

Ali meni bi krv udarila u lice kad god bi joj Malevski prišao, njihajući se lukavo kao lisica, odupro se o naslon njene fotelje i počeo joj šaptati na uho sa zadovoljnim i udvoričkim osmehom, — a ona skrsti ruke na grudima, pažljivo ga gleda, i sama se smeje, a maše glavom.

— Kako možete da primate g. Malevskog? — upitam je jedared.

— Pa on ima tako divne brčiće, — odgovori ona.

— Ali to se vas ne tiče.

— Da ne mislite da ga volim, — reče mi drugi put. — Ne; ja ne mogu voleti takve na koje moram gledati ozgo. Meni treba takav koji bi mene slomio... Ali na takvog neću natrapati, Bog je milostiv! Neću pasti nikome u šape, à~à.

— Znači, vi se ni u koga nećete zaljubiti?

— A u vas? Zar ne volim vas? — reče i udari me krajem rukavice po nosu.

Da, Zinaida se mnogo šalila sa mnom. Za tri nedelje sam je viđao svaki dan — i šta sve nije izvodila sa mnom! Kod nas je retko dolazila i ja to nisam žalio: u našoj kući ona se preobraćala u goepođicu, kneginjicu, — i ja sam je se tuđio. Bojao sam se da se ne izdam pred mamom; ona nikako nije bila dobro raspoložena prema Zinaidi, pa nas je neprijateljski vrebala. Oca se nisam toliko bojao: on kao da me nije ni primećivao, a s njom je govorio malo, ali nekako naročito pametno i značajno. Ja sam prestao raditi, čitati — čak sam prestao šetati se po okolini, jahati. Kao buba vezana za nogu, neprestano sam se vrteo oko drage kuće u dvorištu: činilo mi se da bih tamo ostao doveka... Ali to je bilo nemoguće, mama je gunđala na mene, ponekad me je sama Zinaida terala iz kuće. Tada bih se zaključao u svoju sobu ili odlazio na sam kraj parka, peo se na razvaline visoke zidane staklene bašte, pa, obesivši noge niza zid prema putu, sedeo čitave sate i gledao, gledao ništa ne videći. Pored mene, po prašnjivoj koprivi, leno su preletali beli leptirići; žustri vrabac je padao nedaleko pa upola prelomljen, crven crep i zaglušno cirikao, neprestano se okrećući celim telom i raširivši rep; još jednako nepoverljive vrane pokašto su gakale, stojeći visoko, visoko na golom vrhu brezinom; sunce i vetar su se tiho igrali u njenim retkim granama; zvuk zvona Donskog manastira doletao je s vremena na vreme miran i tužan, — a ja sam sedeo, gledao, slušao,

pa me svega obuzimalo nekakvo bezimeno osećanje, u kom je bilo sve: i tuga, i radost, i predosećanje budućnosti, i želja, i strah od života. Ali ja tada ništa to nisam razumevao i ne bih mogao imenovati ništa od svega onoga što se kuvalo u meni — ili bi sve to nazvao jednim imenom — Zinaida.

A Zinaida se neprestano igrala sa mnom kao mačka s mišem. Čas je koketovala sa mnom — i ja sam se uzbuđivao i topio se — čas me je najednom odgurivala od sebe — i ja joj se nisam smeo približiti, nisam smeo pogledati u nju.

Sećam se, ona je nekoliko dana uzamance bila vrlo hladna prema meni, ja sam se sasvim prepao, na sam plašljivo dotrčavao u njihov stan i gledao sam da se nađem oko stare kneginje, ne obzirući se na to što je ona baš u to vreme jako grdila i vikala: njeni poslovi s menicama su išli vrlo rđavo, i već je imala dvaput objašnjenje sa starešinom kvarta.

Jedared prolazim kroz park pored poznatog plota, na vidim Zinaidu: podnimivši se obema rukama, sedela je na travi i nije se micala. Ja htedoh da se oprezno udaljim, ali ona iznenada podiže glavu i dade mi zapovednički znak. Ja premreh na mestu: nisam je odmah razumeo. Ona ponovi svoj znak. Ja odmah preskočim preko plota i radosno joj pritrčim; ali me ona zadrža pogledom i pokaza mi na putanju, dva koraka od nje. Zbunjen, ne znajući šta da radim, klekoh ukraj putanje. Ona je toliko bila bleda, tako gorka tuga, tako dubok umor joj se pokazivao u svakoj crti da mi se srce steže, i ja i nehotice promrmljah:

— Šta vam je?

Zinaida pruži ruku, otkide nekakvu travku, zagrize je i odbaci podalje.

— Vi me mnogo volite? — upita ona naposletku. — Da?

Ja ništa nisam odgovarao, — a zašto i da odgovaram?

— Da, — ponovi ona, gledajući me kao malo pre. — Tako je. Iste takve oči, — dodade ona, zamisli se pa pokri lice rukama. — Sve mi je ogadilo, — prošaputa; — otišla bih na kraj sveta, ne mogu ovo izdržati, ne mogu dovesti u sklad... I šta me čeka posle!... Ah, teško mi je... Bože moj, Kako je teško!

— Zbog čega? — upitaću js bojažljivo.

Zinaida mi ne odgovori, već samo sleže ramenima. Ja sam i dalje klečao i s dubokom tugom sam je gledao. Svaka njena reč prosto mi se urezivala u srce. U tom trenutku, čini mi se, rado bih dao svoj život, samo da ona ne tuguje. Gledao sam u nju — pa ipak, ne shvatajući zašto joj je teško, živo sam zamišljao kako je ona najedared, u nastupu neobuzdane tuge, otišla u park — i pala na zemlju kao pokošena. — Unaokolo je bilo i vedro i zeleno; vetar je šuštao u lišću drveća, njihajući pokašto dugačku granu maline nad Zinaidinom glavom. Negde su gukali golubovi — i pčele su zujale, prelećući nisko po retkoj travi. Odozgo se ljupko plavelo nebo — a meni je bilo tako tužno u srcu.

— Pročitajte mi neku pesmu, — reče Zinaida poluglasno, na se nalakti. — Ja volim kad vi čitate pesme. Vi pevate kad čitate, ali to nije ništa, to je mladalačko. Pročitajte mi: „Na bregovima Đurđijanske”. — Samo prvo sedite.

Ja sedoh i pročitah: „Na bregovima Đurđijanske.”

— „Što ne može da ne voli”, — ponovi Zinaida. — Eto, u čemu je lepota poezije: ona nam govori ono čega nema i što je ne samo lepše od onoga što ima, već čak i liči više na istinu... Što ne može da ne voli — i hteo bi, ali ne može! — Ona opet ućuta, pa se najedared prenu i ustade. — Hajdemo. Kod mame sedi Majdanov; on mi je doneo svoj spev, a ja sam ga ostavila. I on je sad ogorčen... šta da se radi! Vi ćete nekad saznati... samo se nemojte ljutiti na mene!

Zinaida mi žurno stište ruku, pa potrča napred. Vratismo se u kuću. Majdanov stade čitati svoga tek oštampanog „Ubicu”, ali ga ja nisam slušao. On je glasno čitao svoje četvorostopne jambe, ritmovi su se ređali jedan za drugim i zvonili kao praporci, prazno i glasno, a ja sam neprestano gledao u Zinaidu i sve se trudio da shvatim značenje njenih poslednjih reči.

Ili je, možda, suparnik tajni
Tebe nenadno pokorio?

uzviknu najedared Majdanov kroz nos — i moje i Zinaidine oči se sretoše. Ona ih obori i malko pocrvene. Ja spazih da ona pocrvene, pa se sledih od straha. Ja sam već ranije bio ljubomoran prema njoj,

ali tek u tom trenutku sinu mi u glavi pomisao da me je zavolela. „Bože moj! Ona me voli!”

X

Prave moje muke počele su od toga trenutka. Lupao sam glavu, razmišljao, premišljao, — i stalno, mada krišom, ukoliko je to bilo moguće, motrio na Zinaidu. Na njoj se izvršila promena — to je bilo očevidno. Odlazila je u šetnju sama i šetala je dugo. Ponekad se nije pojavljivala pred gostima; po čitave sate je sedela u svojoj sobi. Ranije tako što nije radila. Ja odjednom postadoh — ili mi se učinilo da sam postao — neobično pronicljiv. „Da li je on? Ili nije on?” pitao sam se, prelazeći nemirno u mislima s jednog njenog obožavaoca na drugog. Graf Malevski (iako sam se stideo zbog Zinaide to priznati) u dubini duše mi se činio opasniji od drugih.

Moje motrenje nije išlo dalje od nosa, i moja potuljenost verovatno nije nikoga prevarila; bar doktor Lušin me je uskoro prozreo. Uostalom, u poslednje vreme i on se bio promenio: smršao je, smejao se i dalje često, ali nekako muklije, pakosnije i kraće — nehotična, nervna razdražljivost zamenila je kod njega pređašnju laku ironiju i izveštačeni cinizam.

— Šta se to vi neprestano dovlačite ovamo, mladiću, — reći će mi on jedared, ostavši sa mnom u salonu Zasekinih (Kneginjica se još nije bila vratila iz šetnje, a kreštavi glas kneginjin odjekivao je u mezaninu: ona se svađala sa svojom sobaricom). — Trebalo bi da učite, radite — dok ste mladi — a šta vi radite?

— Vi ne možete znati da li ja radim kod kuće ili ne, — odgovorim mu ja dosta nadmeno, ali i prilično zbunjeno.

— Kakav tu može biti rad! Ne mislite vi o tome. No, ne poričem... u vašim godinama to je sasvim u redu. Ali izbor vam je jako nezgodan. Zar vi ne vidite kakva je ovo kuća?

— Ne razumem vas, — primetim ja.

— Ne razumete? Tim gore po vas. Smatram za svoju dužnost da vas upozorim. Mi, stari bećari, možemo dolaziti ovde: šta nam se može desiti? Mi smo ljudi prekaljeni, ničim se ne možemo prorešetati, a u vas je kožica još nežna; ovde je za vas vazduh škodljiv — verujte mi, možete se zaraziti.

— Kako to?

— Pa tako. Zar ste vi sad zdravi? Zar ste u normalnom stanju? Zar je to što osećate — korisno za vas, dobro?

— Pa šta ja osećam? — rekoh ja, a u duši sam priznavao da je doktor u pravu.

— Eh, mladiću, mladiću, — nastavi doktor s takvim izrazom kao da je u tim dvema rečima bilo nešto za mene vrlo uvredljivo: — šta uvijate, ta vama je još, hvala Bogu, što na umu to na drumu. A uostalom, što da pričam? I ja ne bih ovamo dolazio... (doktor stisnu zube)... da nisam takav isti osobenjak. Nego evo čemu se čudim: kako vi, s vašim umom, ne vidite šta se radi oko vas?

— A šta se to radi? — upitah ja, i sav se pretvorih u uho.

Doktor me pogleda s nekim podrugljivim sažaljenjem.

— Dobar sam i ja, — reče on, kao samom sebi; — baš treba da mu to govorim. Jednom reči, — dodade on, povisivši glas, — ponavljam vam: ovdašnja atmosfera ne valja za vas. Vama je ovde prijatno, ali malo li čega nema! I u staklenoj bašti prijatno miriše, ali se u njoj ne može živeti. Hej! poslušajte me, prihvatite se opet Kajdanova.

Uđe kneginja i poče se žaliti doktoru na zubobolju. Zatim se pojavi Zinaida.

— Eto, — dodade kneginja; — g. doktore, izgrdite je. Ceo dan pije vodu s ledom; zar je to zdravo za nju sa slabim grudima?

— Zašto to radite? — upitaće Lušin.

— A šta od toga može biti?

— Šta? Možete nazepsti i umreti.

— Zbilja? Je li moguće? Pa šta mari — to meni i treba!

— Gle sad! — progunđa doktor. Kneginja izađe.

— Nego šta, — reći će Zinaida. — Zar je prijatno živeti ovako? Obazrite se oko sebe... Šta — je li lepo? Ili vi mislite da ja to ne razumem, ne osećam? Meni čini zadovoljstvo da pijem vodu s ledom, i vi me možete ozbiljno uveravati da ovakav život vredi da je ne rizikujem za trenut zadovoljstva — o sreći i da ne govorim.

— Pa da, — reći će Lušin: — kapris i nezavisnost... Te dve reči vas potpuno iscrpljuju: cela vaša priroda je u tim dvema rečima.

Zinaida se nervozno nasmeja.

— Zadocneli ste poštom, ljubazni doktore. Rđavo posmatrate; zaostali ste. Metnite naočari. Nije mi sad do kaprisa; da vas ismevam, sebe ismevam... kako je to prijatno! A što se tiče nezavisnosti... Msje Voldemar, — dodade odjedared Zinaida i lupnu nožicom, — nemojte praviti melanholičnu fizionomiju. Ne trpim da me neko sažaljeva. — Ona se brzo udalji.

— Štetna je, štetna za vas ovdašnja atmosfera, mladiću, — reče još jedared Lušin.

XI

Uveče istog dana skupiše se kod Zasekinih obični gosti; i ja sam bio među njima.

Povede se razgovor o Majdanovljevom spevu; Zinaida ga je iskreno hvalila.

— Ali znate li šta? — reče mu ona. — Kad bih ja bila pesnik, ja bih uzimala druge sižeje. Možda je sve ovo budalaština, ali mi poneki put pada na pamet čudna misao, naročito kad ne spavam, pred zoru, kad nebo postaje rumeno i sivo. Ja bih, naprimer... Nećete mi se potsmevati?

— Ne! ne! — uzviknusmo svi u jedan glas.

— Ja bih pretstavila, — nastavi ona, skrstivši ruke na grudima i uprevši oči nekud u stranu, — čitavo društvo mladih devojaka, noću, u velikom čamcu — na tihoj reci. Mesec sija, a one sve u belom i s vencima od belog cveća, pa pevaju, znate, nešto kao himnu.

— Razumem, razumem, produžite, — reče Majdanov značajno i sanjalački.

— Odjednom, — šum, kikot, buktinje, doboši na obali... To gomila bahantkinja trči, s pesmom, s vikom. To je već vaš posao da nacrtate sliku, gospodine pesniče... samo ja bih htela da su buktinje crvene i da se jako dime i da se oči u bahantkinja sjakte pod vencima, a venci treba da su tamni. Nemojte zaboraviti ni tigrove kože i pehare — i zlata, mnogo zlata.

— A gde treba da bude zlato? — upita Majdanov, zabacujući nazad svoju zalizanu kosu i šireći nozdrve.

— Gde? Na ramenima, na rukama, na nogama, svuda. Kažu da su u staro vreme žene nosile zlatno prstenje na čuklju. Bahantkinje

zovu k sebi devojke u čamcu. Devojke prestale pevati svoju himnu — ne mogu da nastave — ali se ne miču: reka ih priteruje obali. I gle, odjednom se jedna od njih lagano diže... To treba lepo opisati: kako ona tiho ustaje pri mesečini, i kako se njene drugarice plaše... Ona prekorači ivicu čamca, bahantkinje je opkole, odvuku u noć, u mrak... Zamislite tu kako se dim koluta, i kako se sve smešalo. Samo se čuje njihova vriska, a venac joj ostao na obali.

Zinaida umuče, (O! Ona se zaljubila! — pomislih opet).

— I samo to? — upitaće Majdanov.

— Samo to, — odgovori ona.

— To ne može biti siže za ceo spev, — primeti on važno; — ali za lirsku pesmu koristiću se vašom idejom.

— U romantičnoj vrsti? — upitaće Malevski.

— Naravno, u romantičnoj vrsti, bajronovskoj.

— A po mome mišljenju, Igo je bolji od Bajrona, — reče nemarno mladi graf, — interesantniji je.

— Igo je prvoklasni pisac, — odgovori Majdanov; — i moj prijatelj Tonkošejev, u svom španskom romanu „El-Trovador”...

— Ah, — je li to ona knjiga s prevrnutim znacima pitanja? — prekide Zinaida.

— Da. To je tako uobičajeno kod Španaca. Htedoh reći da Tonkošejev...

— No! opet ćete početi prepirku o klasicizmu i romantizmu, — ponovo ga prekide Zinaida. — Hajdete bolje da se igramo...

— Fote? — prihvati Lušin.

— Ne, fote je dosadno; nego poređenja. (Tu igru je izmislila sama Zinaida: pomene se nekakav predmet, svako se trudi da ga uporedi s nečim, i onaj koji načini najbolje poređenje dobija nagradu). Ona priđe prozoru. Sunce tek što je bilo zašlo; na nebu su visoko stajali dugački, crveni oblaci.

— Na što liče oni oblaci? — upita Zinaida, pa ne sačekavši odgovora, reče: — ja nalazim da liče na ona purpurna jedra što su bila na zlatnoj Kleopatrinoj lađi kad je plovila u susret Antoniju. Sećate li se, Majdanov, vi ste mi nedavno o tome govorili?

Svi mi, kao Polonije u „Hamletu”, nađosmo da ti oblaci upravo liče na ona jedra, i da lepše upoređenje niko od nas neće naći.

— A koliko je tada bilo godina Antoniju? — upitaće Zinaida.

— Pa zacelo je bio mlad čovek, — reći će Malevski.
— Da, mlad, — potvrdi Majdanov uverljivo.
— Izvinite, — uzviknu Lušin, — imao je preko četrdeset godina.
— Preko četrdeset godina, — ponovi Zinaida, pogledavši u njega brzim pogledom.
Ja ubrzo odem kući. — „Ona se zaljubila”, — šaptale su nehotice moje usne... „Ali u koga?”

XII

Prolazili su dani. Zinaida je postajala sve čudnija, sve nerazumljivija. Jedared uđem kod nje i vidim kako sedi na slamnoj stolici, s glavom pritisnutom uz oštru ivicu stola. Ona se ispravi... celo lice joj je bilo obliveno suzama.
— A! vi! — reče ona sa surovim osmehom. — Hodi-de-te ovamo.
Ja joj priđoh: ona mi metnu ruku na glavu, pa uhvativši me iznenada za kosu, poče je usukivati.
— Boli... — rekoh ja naposletku.
— A! boli! A mene ne boli? ne boli? — ponovi ona.
— Jao! — uzviknu ona odjedared, videvši da mi je iščulala mali pramen kose. — Šta to uradih? Jadni msje Voldemar!
Ona pažljivo uredi iščupanu kosu, omota je oko prsta i savi u prsten.
— Ja ću vašu kosu metnuti u svoj medaljon i nosiću je, — reče ona, a suze su joj blistale u očima. — To će vas, može biti, malo utešiti... a sad zbogom.
Ja se vratim kući i zastanem tamo neprijatnost. Mati se objašnjavala s ocem: ona ga je prekorevala za nešto, a on je, po svom običaju, hladno i uljudno ćutao — i ubrzo otišao od kuće. Nisam mogao čuti o čemu je mama govorila, a nije mi ni bilo do toga; samo se sećam da me je po svršetku objašnjenja pozvala k sebi u kabinet i rekla mi da je vrlo nezadovoljna zbog mojih čestih poseta kod kneginje, koja je, po njenim rečima, bila une femme capable de tout.[2] Ja joj priđem ruci (to sam činio uvek kad god sam hteo da prekratim razgovor) pa odem u svoju sobu. Zinaidine suze su me sasvim zbunile: apsolutno nisam znao na kojoj misli da se

zaustavim, i bio sam gotov da i sam plačem: ipak sam bio dete, i pored svojih šesnaest godina. Više već nisam mislio o Malevskom, ma da je Belovzorov svakog dana postajao sve strašniji i strašniji i gledao u prepredenog grafa kao vuk u jagnje; a ja ni o čemu i ni o kome nisam mislio. Gubio sam se u razmišljanjima i sve sam tražio usamljena mesta. Naročito sam zavoleo razvaline staklene bašte. Popnem se tako na visoki zid, sednem i sedim tamo tako nesrećan, usamljen i tužan da mi i samom dođe žao samoga sebe — a tako su mi bila slatka ta tužna osećanja, tako sam se njima napajao!...

Tako jedared sedim na zidu, gledam u daljinu i slušam zvuk zvona... odjednom nešto protrča po meni — kao vetrić, a nije vetrić, nije ni drhtavica, već kao dah, kao osećaj nečije blizine... Oborim oči. Dole, putem, išla je brzo Zinaida, u lakoj sivkastoj haljini, s ružičastim suncobranom na ramenu. Ona me spazi, zaustavi se, pa zabacivši ivicu svoga slamnog šešira, podiže na mene svoje kadifaste oči.

— Šta vi to radite tamo, na takoj visini? — upita me ona s nekim čudnovatim osmejkom. — Eto, — nastavi ona, — vi sve uveravate da me volite — skočite k meni na put, ako me volite.

Još Zinaida nije bila ni izrekla te reči, a ja sam već leteo dole, kao da me je neko gurnuo odostrag. Zid je bio visok dva hvata. Dočekah se na zemlju nogama, ali je pad bio tako jak da se nisam mogao zadržati: padnem i za trenutak izgubim svest. Kad se osvestim, i ne otvarajući očiju, osetim pored sebe Zinaidu. — „Mili moj derane, — govorila je, naslonivši se nada mnom, a u glasu joj je zvučala uznemirenost i nežnost... — „pa ja te volim... ustani”.

Njene grudi su disale uz moje, njene ruke su se doticale moje glave, i najedared — šta bi od mene tada! — njene meke, sveže usne počeše pokrivati sve moje lice poljupcima... dotakoše se mojih usana... Ali se tada Zinaida verovatno doseti, po izrazu moga licd, da sam se već osvestio, iako još jednako nisam otvarao očiju, pa dignuvši se brzo, reče: — „No, ustajte, obešenjače, ludače; šta to ležite u prašini?” — Ja ustanem. — „Pružite mi suncobran, — reče Zinaida, — gle, kuda sam ga bacila; ta ne gledajte me tako... kakva je to glupost? Niste se ubili? Mora da vas je ožarila kopriva? Kaže vam se, nemojte me tako gledati... Ta on ništa ne razume, ne odgovara, — dodade kao za sebe. — Idite kući, msje Voldemar,

očistite se, pa nemojte ići za mnom, inače ću se ražljutiti, i više nikada...“

Ona ne dovrši svoju misao i hitro se udalji, a ja sedoh na put... noge me nisu držale. Kopriva mi je ožarila ruke, leđa su me tištala i u glavi mi se vrtelo; ali blaženstvo koje sam tada osetio nikad se više nije ponovilo u mom životu. Ono je kao sladak bol prožimalo sve delove moga tela i naposletku se završilo razdraganim skakanjem i poklicima. Zaista, bio sam još dete.

XIII

Ceo taj dan bio sam tako veseo i ponosit, tako sam živo čuvao na svom licu osećaj Zinaidinih poljubaca, s takvim trepetom od razdraganosti sećao sam se svake njene reči, tako sam lebdeo nad svojom neočekivanom srećom da me je čak bilo strah, nisam želeo čak ni da vidim nju, uzročnika tih novih osećaja. Činilo mi se da više ništa ne treba da tražim od sudbine, da bi sad trebalo „da uzdahnem dobro poslednji put, pa da umrem”. Ali, sutradan, idući u Zinaidin stan, osećao sam veliku zabunu koju sam uzalud pokušavao da sakrijem pod obrazinom skromne odrešitosti, što dolikuje čoveku koji želi pokazati da ume sačuvati tajnu. Zinaida me dočeka vrlo prosto, bez ikakvog uzbuđenja, samo mi pripreti prstom i upita: da li imam modrice? Sve moje skromne odrešitosti i tajanstvenosti nestade za tren oka, a s njima i moje zabune. Naravno, ja nisam očekivao ništa naročito, ali me Zinaidino spokojstvo poli kao hladnom vodom. Ja razumedoh da sam u njenim očima dete — pa mi bi vrlo mučno! Zinaidd je hodala tamo amo po sobi, svaki put se brzo osmehivala čim bi me pogledala; ali su njene misli bile daleko, ja sam to jasno video... „Da li da sâm otpočnem razgovor o jučerašnjem događaju, — pomislih; — da je upitam kud se onako žurila, da bih konačno doznao.. ali samo odmahnuh rukom i sedoh u ugao.

Uđe Belovzorov; ja mu se obradovah.

— Nisam vam našao mirnog jahaćeg konja, — poče on grubim glasom; — Frajtag mi jamči za jednog, ali ja ne verujem. Bojim se.

— A čega se bojite, — upita Zinaida, — dopustite da vas upitam.

— Čega? Pa vi ne umete jahati. Sačuvaj Bože da se što dogodi! I šta vam je odjednom palo na pamet?

— E, to je moja stvar, msje moj zvere. Kad je tako, zamoliću Petra Vaeiljevića... (Moj otac se zvao Petar Vasiljević. Ja se začudih što ona tako lako i slobodno pomenu njegovo ime, kao da je bila uverena u njegovu gotovost da joj učini uslugu).

— Tako li! — odgovori Belovzorov. — Vi s njim hoćete da jašete?

— S njim ili s drugim, to je za vas svejedno. Samo ne s vama.

— Nećete sa mnom, — ponovi Belovzorov. — Kako hoćete. Dakle kako? Nabaviću vam konja.

— Ali samo gledajte da ne bude neka krava. Upozoravam vas da hoću da galopiram.

— Galopirajte, molim... A s kim ćete to jahati, valjda s Malevskim?

— A zašto ne bi i s njim, ratniče? No, umirite se, — dodade ona, — i nemojte sevati očima. Povešću i vas. Vi znate da je za mene Malevski sad — pih! — Ona zatrese glavom.

— Vi to govorite da biste me utešili, — promrmlja Belovzorov.

Zinaida zažmire.

— To vas teši? O... o... o... ratniče! — reče ona naposletku, kao da ne može da nađe drugu reč.

— A vi, msje Voldemar, da li biste vi jahali s nama?

— Ja ne volim... u velikom društvu... — promrmljah ja, ne podižući očiju.

— Vi više volite tête-à-tête... E pa ponuđen kao počašćen, — reče ona uzdahnuvši. — Ta idite, Belovzorov, pobrinite se. Meni konj treba za sutra.

— Da; a gde da se nađe novac? — umeša se kneginja.

Zinaida nabra obrve.

— Ja ih od vas ne tražim; Belovzorov će mi verovati.

— Verovati, verovati... — progunđa kneginja, pa odjednom viknu na sav glas: — Dunjaška!

— Maman, poklonila sam vam zvonce, — reći će knegiljica.

— Dunjaška! — ponovi starica.

Belovzorov se pokloni; ja izađoh zajedno s njim.. Zinaida me nije zadržavala.

XIV

Sutradan ustanem rano, otsečem štap pa pođem izvan sela. Kao velim, idem da rasteram svoj jad. Dan je bio divan, vedar i ne odveć topal; veseo, svež vetar pirio je nad zemljom i umereno šumeo i igrao se, njihajući sve i ništa ne uznemiravajući. Dugo sam hodao po brdima, po šumama; nisam se osećao srećan, izašao sam iz kuće s namerom da se predam tuzi, — ali mladost, divno vreme, svež vazduh, uživanje u brzom hodu, slast usamljenog ležanja na gustoj travi — nadvladali su: sećanje na one nezaboravljene reči, one poljupce, opet mi se utisnulo u dušu. Bilo mi je prijatno misliti da Zinaida ipak mora odati priznanje mojoj odlučnosti, mome junaštvu... „Drugi su za nju bolji od mene, — mislio sam, — pa ako! Zato, drugi samo kažu da će uraditi, a ja sam uradio! I zar je samo to što ja mogu učiniti za nju?” — Mašta mi se razigra. Počeh zamišljati kako ću je spasavati iz neprijateljskih ruku, kako ću je, sav obliven krvlju, istrgnuti iz tamnnce, kako ću umreti kod njenih nogu. Setih se slike što visi u našem salonu: Malek Adela kako odnosi Matildu — pa se odmah zabavih pojavom velikog šarenog detlića, koji se žurno peo po tankom brezinom stablu i nemirno izvirivao iza nje, čas levo, čas desno, kao muzikant iza kontrabasa.

Posle zapevam: „Nije li beli sneg”, pa svršim sa poznatom u to vreme romansom: „Ja te čekam kad lahor zaigra”; zatim počnem glasno čitati obraćanje Jermaka zvezdama iz Homjakovljeve tragedije; pokušam da sastavim nešto sentimentalno, smislim čak i stih kojim je trebalo da se završuje cela pesma: „O, Zinaida! Zinaida!” ali ništa ne ispadne. Međutim, približavalo se vreme ručka. Spustim se u dolinu; uzana peskovita putanja vijugala je po njoj i vodila u varoš. Ja pođem tom putanjom... Potmuo topot konjskih kopita začu se iza mene. Obazrem se, i nehotice stanem i skinem kačket: spazim svoga oca i Zinaidu. Oni su jahali naporedo. Otac joj je nešto govorio, nagnuvši se k njoj celim telom i oduprevši se rukom o konjski vrat; on se smešio. Zinaida ga je slušala ćuteći, oborivši ozbiljno oči i stisnuvši usne. Prvo sam spazio samo njih; tek posle nekoliko trenutaka, iza savijutka doline, pojavi se Belovzorov, u husarskoj uniformi s dolamom, na vrancu koji je bio sav u peni. Dobri konj je klimao glavom, frktao i igrao: jahač ga je i uzdržavao i mamuzao. Ja se uklonim u stranu. Otac priteže kajase, odmače se od Zinaide, ona lagano podiže oči na njega — na obadvoje

odgalopiraše... Belovzorov pojuri odmah za njima, zvekećući sabljom. „On je crven kao rak, — pomislim, — a ona... Zašto je onako bleda? Jahala celo jutro — pa bleda?”

Ja udvojim korake i stignem kući pred sam ručak. Otac je već sedeo, preobučen, umiven i svež, pored mamine fotelje i čitao joj svojim ravnomernim i zvonkim glasom feljton iz „Journal des Débats”; ali ga je mama slušala bez pažnje, pa spazivši me, upita me gde sam se izgubio ceo dan i dodade da ne voli kad se skitaju Bog zna gde i Bog zna s kim. — Pa ja sam šetao sam, htedoh joj odgovoriti, ali pogledah u oca, pa odnekud prećutah.

XV

U toku idućih pet, šest dana skoro nisam ni video Zinaidu: ona je javljala da je bolesna, što ipak nije smetalo uobičajenim posetiocima kuće u dvorištu da se javljaju — kao što su oni govorili — na svoje dežurstvo, — svi, sem Majdanova, koji je odmah gubio hrabrost i osećao dosadu čim nije imao prilike da se ushićava. Belovzorov je sedeo turoban u uglu, sav zakopčan i crven; na finom licu grafa Malevskog stalno je lutao nekakav zao osmeh; on je doista bio pao u nemilost kod Zinaide, pa se s naročitom brižljivošću udvarao staroj kneginji, vozio se s njom na najmljenim karucama do generalgubernatora. Uostalom, ta vožnja je ispala neuspešna, i Malevskom se čak desila neprijatnost: potsetili su ga na nekakav događaj s nekim inženjerskim oficirima — i on je morao, u svome iskazu, reći da je tada bio neiskusan. Lušin je dolazio po dvaput dnevno, ali nije dugo osgajao; ja sam ga se pomalo bojao posle našeg poslednjeg objašnjenja, a u isto vreme sam osećao prema njemu iskrenu naklonost. On jedared pođe sa mnom u šetnju po Neskučnom parku, bio je vrlo dobroćudan i ljubazan, govorio mi je nazive i osobine raznih trava i cveća, i odjednom, što se kaže — s neba na u rebra — uzviknu, lupivši se po čelu: „a ja, ludak, mislio da je ona koketa! Vidi se da je žrtvovati se slatko — za druge.”

— Šta hoćete tim da kažete?

— Vama neću ništa da kažem, — odgovori Lušin otsečno.

Mene se Zinaida klonila: moja pojava — to mi nije moglo umaći — činila je na nju neprijatan utisak. Ona se i nehotice okretala od

mene... nehotice; eto šta mi je bilo teško, šta me je ubijalo! Ali šta sam mogao činiti — i ja sam se trudio da joj ne izlazim na oči, i samo sam izdaleka na nju motrio, što mi nije uvek polazilo za rukom. Kod nje se, kao i pre, dešavalo nešto neshvatljivo; lice joj postalo drukčije, sva je postala drukčija. Naročito me je iznenadila promena koja se na njoj izvršila — jednog toplog, tihog večera. Sedeo sam na niskoj klupici, pod širokim žbunom zove; voleo sam to mestašce: odatle se vidso prozor na Zinaidinoj sobi. Sedeo sam, a nad mojom glavom, u tamnom lišću, užurbano se vrpoljila mala ptičica; siva mačka, istegnuvši leđa, oprezno se prikradala u park, i prve bube su tromo zujale u vazduhu, još prozračnom, iako ne više svetlom. Sedeo sam i gledao u prozor i čekao neće li se otvoriti; doista — on se otvori, i na njemu se pojavi Zinaida. Na njoj je bila bela haljina — i ona sama, njeno lice» ramena, ruke — bile su blede, čisto bele. Ona je dugo ostala nepomična i dugo je gledala nepomično i pravo ispod sastavljenih obrva. Ja nisam znao da ona može imati takav pogled. Zatim stisnu ruke, vrlo jako, prinese ih usnama, čelu, — pa najednom, rastavivši prste, odbaci kosu od ušiju, zatrese njom, pa klimnuvši nekako odlučno glavom ozgo nadole, zalupi prozor.

Posle tri dana ona me srete u parku. Ja htedoh da se uklonim u stranu, ali me ona sama zaustavi.

— Dajte mi ruku, — reče mi s pređašnjom ljupkošću: — odavno nisam s vama ćaskala.

Ja je pogledah: oči su joj tiho svetlele, a lice se smešilo kao kroz veo.

— Vi ste još slabi? — upitam je ja.

— Ne, sad je sve prošlo, — odgovori ona pa otkide malu crvenu ružu. — Malko sam umorna, ali će i to proći.

— I vi ćete opet biti onaka kao i pre? — upitam je.

Zinaida prinese ružu k licu — i učini mi se kao da joj odblesak crvenih cvetnih listića pade na obraze.

— Zar sam se promenila? — upita će me ona.

— Da, promenili ste se, — odgovorih ja poluglasno.

— Ja sam prema vama bila hladna — znam, — none Zinaida; — ali nije trebalo da na to obraćate pažnju... Nisam mogla drukčije... Ta šta da govorim o tom!

— Vi ne želite da vas ja volim — eto šta je! — uzviknuh ja sumorno, s nehotičnom plahovitošću.

— Ne, volite me, ali ne onako kao pre.

— Nego kako?

— Budimo prijatelji — eto kako! — Zinaida mi dade ružu da pomirišem. — Čujte, pa ja sam daleko starija od vas — mogla bih vam biti tetka, bogami; a ako ne tetka, a ono starija sestra. A vi...

— Ja sam za vas dete, — prekidoh je.

— Pa da, dete, ali milo, dobro, pametno dete, koje ja mnogo volim. Znate li šta? Ja vas od današnjeg dana postavljam za svoga paža; a vi ne zaboravljajte da se paževi ne smeju odvojiti od svojih gospođa. Evo vam znak vašeg novog čina, — dodade, zabadajući ružu u rupicu moje bluze: — znak naše milosti prema vama.

— Ja sam od vas pre dobijao druge milosti, — promrmljah ja.

— A! — reče Zinaida, pa me pogleda sa strane. — Kako se on seća! Pa šta? Ja sam i sad gotova...

I nagnuvši se prema meni, ona mi zapečati čelo čistim, mirnim poljupcem.

Ja je samo pogledah, a ona se okrete od mene i pođe u kuću, rekavši mi: — „hajdete za mnom, moj paže”. Ja pođoh pravo za njom i sve sam dvoumio. „Je li moguće, — mislio sam, — da je ova krotka, razborita devojka — ona ista Zinaida koju sam poznavao?” I hod njen mi se činio lakši — cela njena figura veličanstvenija i vitkija...

I, Bože moj, s kakvom se novom jačinom raspaljivala u meni ljubav!

XVI

Posle ručka opet se gosti skupiše u kući u dvorištu — i kneginjica izađe k njima. Celo društvo bilo je na mestu, u punom sastavu, kao onog prvog dana koji ne mogu zaboraviti: čak se i Nirmecki dovukao; Majdanov je ovaj put došao pre svih — i doneo je nove pesme. Opet se otpočeše igrati fote, ali sad bez ranijih neobičnih ispada, bez ludorija i galame — ciganskog elementa je nestalo. Zinaida je dala novo raspoloženje našem skupu. Ja sam sedeo pored nje, po pravu paža. Među ostalim, ona predloži da onaj koji dobije fotu ispriča svoj san, ali to ne pođe za rukom. Snovi su ispadali ili neinteresantni

(Belovzorov je sanjao da je svoga konja nahranio karašima i da je konj imao drvenu glavu), ili neprirodni, izmišljeni. Majdanov nas je počastio čitavom pripovetkom: tu su vam bili i grobnice, i anđeli s lirama, i cveće što govori, i zvuci koji dopiru izdaleka. Zinaida mu ne dade da dovrši. „Ako je već došlo do izmišljanja, — reći će ona, — onda neka svako ispriča štogod, samo mora biti izmišljeno”. — Prvom je došlo na red da govori tome istom Belovzorovu.

Mladi husar se zbuni.

— Ja ne mogu ništa da izmislim! — uzviknu on.

— Koješta! — dočeka Zinaida. — No, zamislite, naprimer, da ste oženjeni, na nam ispričajte kako biste provodili vreme sa svojom ženom. Vi biste je zaključali?

— Ja bih je zaključao.

— I vi biste sedeli s njom?

— I ja bih neizostavno sedeo s njom.

— Odličvo. A ako bi joj to dosadilo, pa bi vas izneverila?

— Ja bih je ubio.

— A ako bi ona pobegla?

— Ja bih je stigao, pa bih je opet ubio.

— Tako. A recimo, kad bih ja bila vaša žena, šta biste tada učinili?

Belovzorov poćuta malo.

— Ja bih se ubio...

Zinaida se nasmeja,

— Vidim da vaša pesma nije dugačka.

Drugu fotu je dobila Zinaida. Ona podiže oči k plafonu pa se zamisli.

— Evo, čujte, — poče ona naposletku, — šta sam izmislila... Zamislite divnu palatu, letnju noć i sjajan bal. Taj bal je priredila mlada kraljeva kći. Svuda zlato, mramor, kristal, svila, svetlost, dijamanti, cveće, mirisi, svi prohtevi raskoši.

— Vi volite raskoš? — prekide je Lušin.

— Raskoš je lepa, — odgovori ona; — ja volim sve što je lepo.

— Više od divnoga? — upita on.

— To je nešto mudro, ne razumem. Ne smetajte mi. I tako, bal je sjajan. Gostiju mnogo, svi su mladi, divni, hrabri, ovi su ludo zaljubljeni u kraljevu kćer.

— Žena nema među gostima? — upitaće Malevski.
— Nema, ili čekajte, — ima.
— Sve su ružne?
— Divne su. Ali su muškarci svi zaljubljeni u kraljevu kćer. Ona je visoka i vitka; ima malu zlatnu dijademu na crnoj kosi.
Pogledah u Zinaidu, — i u tom trenutku mi se učini da je toliko iznad svih nas; iz njenog belog čela, iz njenih nepomičnih obrva izbijala je tako sjajna pamet i taka vlast da pomislih: „ti si sama ta kraljeva kći!”
— Svi se kupe oko nje, — nastačvi Zinaida, — svi prosipaju pred njom najlaskavije reči.
— A ona voli laskanje? — upita Lušin.
— Kako je nesnosan! Jednako prekida... A ko ne voli laskanje?
— Još jedno, poslednje pitanje, — reći će Malevski: — ima li kraljeva kći muža?
— Ja o tom nisam ni mislila. Nema, šta će muž?
— Naravno, — prihvati Malevski; — šta će muž?
— Silence! — uzviknu Majdanov, koji je francuski rđavo govorio.
— Merci, — reče mu Zinaida. — Dakle, kraljeva kći sluša te reči, sluša muziku, ali ne gledn ni u koga od gostiju. Šest prozora je otvoreno od vrha do dna, od plafona do patosa, a iza njih tamno nebo s velikim zvezdama, na mračni park s velikim drvećem. Kraljeva kći gleda u park. Tamo je, kod drveća, vodoskok: on se beli u mraku, — dugačak, dugačak kao priviđenje. Kraljeva kći čuje kroz razgovor i muziku tiho pljuskanje vode. Ona gleda i misli: vi ste svi, gospodo, plemeniti, pametni, bogati, vi ste me okružili, vi cenite ovaku moju reč, vi ste svi gotovi da umrete kod mojih nogu, ja vladam nad vama... a onamo, pored vodoskoka, pored one vode što pljuska stoji i čeka me onaj koga ja volim, koji vlada nada mnom. Na njemu nema ni bogatog odela, ni dragocenog kamenja, niko ga ne poznaje, ali on me čeka i uveren je da ću doći, — i ja ću doći, i nema te vlasti koja bi me zadržala kad ja ushtem da odem kod njega, i da ostanem s njim, i da se izgubim s njim onamo, u mračnom parku, uz šuštanje drveća, uz pljuskanje vodoskoka...
Zinaida ućuta.
— To je izmišljeno? — upita Malevski lukavo.
Zinaida ga čak i ne pogleda.

— A šta bismo mi učinili, gospodo, — poče odjednom Lušin, — kad bismo mi bili među gostima i znali za tog srećnog kod vodoskoka?

— Čekajte, čekajte, — prekide ga Zinaida, — ja ću vam sama reći šta bi svaki od vas učinio. Vi, Belovzorov, pozvali biste ga na dvoboj; vi, Majdanov, napisali bi o njemu epigram... Uostalom, ne, — vi ne umete pisati epigrame; vi biste sastavili o njemu dugačak jamb, onako kao Barbje, pa biste objavili svoj proizvod u „Telegrafu". Vi, Nirmacki, uzajmili biste od njega... ne, vi biste njemu dali na zajam novac s kamatom; vi, doktore... — Ona se zaustavi... — Eto, za vas ne znam šta biste učinili.

— Kao lični lekar, — odgovori Lušin, — ja bih posavetovao kraljevoj kćeri da ne priređuje balove kad joj nije do gostiju...

— Možda biste bili u pravu. A vi, grafe?...

— A ja? — ponovi Malevski sa svojim zlobnim osmehom.

— Vi biste mu dali otrovnu bonbonu.

Lice u Malevskog se malko iskrivi i za trenutak dobi jevrejski izraz, ali se on odmah poče smejati.

— Što se tiče vas, Voldemare... — nastavi Zinaida, — uostalom, dosta; hajdete da se igramo nečega drugog.

— Msje Voldemar, kao paž kraljeve kćeri, držao bi joj šlep kad bi ona potrčala u park, — primeti Malevski jetko.

Ja planuh, ali mi Zinaida hitro metnu ruku na rame, pa ustade i reče malko uzdrhtalim glasom:

— Ja nikad nisam davala vašoj svetlosti pravo da budete drski, pa vas zato molim da se udaljite. — Ona mu pokaza vrata.

— Zaboga, kneginjice, — promrmlja Malevski i sav poblede.

— Kneginjica ima pravo, — uzviknu Belovzorov, pa i on ustade.

— Ja se, bogami, nikako nisam nadao, — nastavi Malevski; — u mojim rečima, čini mi se, nije bilo ničega... ni pomislio nisam da vas vređam... Oprostite mi.

Zinaida ga obuhvati hladnim pogledom i hladno se osmehnu.

— Pa dobro, ostanite, — reče ona s nemarnim pokretom ruke. — Ja i msje Voldemar smo se uzalud razljutili. Vama je prijatno peckati... pa nek vam bude.

— Oprostite mi, — još jednom ponovi Malevski; a ja, sećajući se Zinaidinog pokreta, opet pomislih da prava kraljeva kći ne bi mogla s

većim dostojanstvom pokazati bezobrazniku vrata.

Igra fote nije još dugo trajala posle tog malog prizora; svima bi malko nelagodno, ne toliko zbog samog tog prizora koliko od drugog, ne sasvim određenog, ali mučnog osećanja. Niko o njemu nije govorio, ali ga je svako osećao i u sebi i u svom susedu. Majdanov nam pročita svoju pesmu, — i Malevski je preterano vatreno pohvali. — Kako sad hoće da se pokaže dobar, — šapnu mi Lušin. Mi se skoro raziđosmo. Zinaida iznenada pade u zamišljenost; kneginja javi da je boli glava; Nirmacki se poče žaliti na svoj reumatizam...

Dugo nisam mogao zaspati, zadivila me je Zinaidina priča. — Da li je u njoj bila aluzija? — pitao sam se; — i na koga je, na što ciljala? I ako je doista na nešto ciljala... kako da se odlučim? Ne, ne, ne može biti, — šaptao sam, prevrćući se s jednog užagrenog obraza na drugi... Ali sam se sećao izraza Zinaidina lica za vreme njenog pričanja... setih se uzvika koji se oteo Lušinu u Neskučnom, iznenadne promene u njenom ponašanju sa mnom, — pa sam se izgubio u nagađanjima. „Ko je on?” Te dve reči kao da su stajale pred očima, nacrtane u mraku; — kao da se neki nizak, zlokoban oblak nadneo nada mnom, — pa sam osećao njegov pritisak, — i čekao kad će iz njega grunuti nepogoda. Na mnogo koješta sam se u poslednje vreme bio navikao, mnogo koječega sam se nagledao kod Zasekinih; njihov nered, komadići lojanih sveća, slomljeni noževi i viljuške, mračni Vonifatije, izdrpane sobarice, maniri same kneginje, — ceo taj čudni život me više nije iznenađivao... Ali na ono što mi se nejasno prikazivalo kod Zinaide, — nisam se mogao privići... Avanturiskinja, — rekla je jedared za nju moja mati. Avanturiskinja, — ona, moj idol, moje božanstvo! Taj naziv me je pekao, trudio sam se pobeći od njega u jastuk, ljutio sam se, — i u isto vreme, na što sve ne bih pristao, šta sve ne bih dao, samo da budem onaj srećni kod vodoskoka!...

Krv se u meni zapalila i razigrala. „Park... vodoskok”... pomislih... — „Hajd’ da odem u park”. Brzo se obučem pa se izvučem iz kuće. Noć je bila mračna, drveće je jedva šuštalo; iz neba je dolazila slaba hladovina, iz vrta se osećao miris mirođije. Prođem svima alejama; tih šum mojih koraka me je i zbunjivao i hrabrio; zaustavljao sam se, čekao i slušao kako mi udara srce — krupno i brzo. Najzad se približim ogradi i naslonim na tanku letvu. Odjednom, — ili mi se to

učinilo? — na nekoliko koraka od mene promače ženska prilika... Zagledam se napregnuto u mrak, — zaustavim disanje, Šta je to? Da li to čujem korake, — ili to opet lupa moje srce? — Ko je to? — promucam jedva čujno. Šta je to opet? Da li prigušen smeh?... ili šuštanje lišća... ili uzdah nad samim uhom? Osetih strah... — Ko je to? — ponovih još tiše.

Vazduh zastruja za trenutak; nebom blesnu vatrena pruga: pade zvezda. — Zinaida? — htedoh upitati, ali mi zvuk izumre na usnama. I najedared svuda oko mene nastade duboko ćutanje, kao što to često biva usred noći... Čak i zrikavci prestadoše cvrčati na drveću, — samo prozor negde zveknu. Ja postojah, postojah, pa se vratih u svoju sobu, svojoj hladnoj postelji. Osećao sam čudno uzbuđenje: kao da sam išao na sastanak, — pa sam ostao sam i prošao pored tuđe sreće.

XVII

Sutradan sam video Zinaidu samo mimogred: ona je nekud išla kolima s kneginjom. Ali sam zato video Lušina, koji me, uostalom, jedva udostojio svoga pozdrava, i Malevskog. Mladi graf se nasmeši i prijateljski poče razgovarati sa mnom. Od svih posetilaca kuće iz dvorišta jedini je on uspeo da se uvuče u našu kuću i dopao se mojoj materi. Otac ga nije mario i ponašao se s njim toliko učtivo da je već prelazilo u vređanje.

— Ah, monsieur le page, — poče Malevski, — vrlo mi je milo što sam se sreo s vama. Šta radi vaša divna kraljeva kći?

Njegovo sveže, lepo lice tako mi je u tom trenutku bilo mrsko, — a on me je gledao tako prezrivo-potsmešljivo da mu ništa ne odgovorih.

— Vi se jednako ljutite? — nastavi on. — Nemojte. Pa nisam vam ja dao naziv paža, a paževi su samo kod kraljevskih kćeri. Ali dopustite mi da vam primetim da rđavo vršite svoju dužnost.

— Kako to?

— Paževi se ne smeju odvajati od svojih gospodarica; paževi moraju znati sve što one rade, oni čak moraju motriti na njih, — dodade on, spustivši glas, — danju i noću.

— Šta hoćete tim da kažete?

— Šta hoću da kažem? Ja se, čini mi se, jasno izražavam. Danju — i noću. Danju i kojekako; danju je vidno i u redu; ali noću — tada se baš nadaj nedaći. Savetujem vam da ne spavate noću, već da motrite, motrite iz sve snage. Upamtite — u parku, noću, kod vodoskoka — eto gde treba da vrebate. Reći ćete mi hvala.

Malevski se nasmeja i okrete mi leđa. On verovatno nije pridavao naročito značenje onome što mi je rekao; imao je reputaciju odličnog mistifikatora i bio je čuven sa svoje veštine da se šegači s ljudima na maskaradama, čemu je mnogo pomagala ona skoro nesvesna lažljivost kojom je bilo prožeto celo njegovo biće... On me je hteo samo pecnuti; ali svaka njegova reč prostrujala je kao otrov kroz sve moje žile. Krv mi udari u glavu. „A! Tako li! rekoh samom sebi; — dobro! Znači, nije me uzalud nešto vuklo u park! E to neće biti!” viknuh glasno i lupih se pesnicom u grudi, ma da u stvari nisam znao — šta to ne treba da bude. — „Da li će sam Malevski otići u park, — mislio sam (on se možda izbrbljao; — za to on ima dovoljno drskosti), — ili neko drugi, — (ograda našeg parka bila je vrlo niska i nije trebalo nikakve muke da se pređe preko nje), — tek neće se dobro provesti onaj ko mi padne šaka! Ne savetujem nikom da se sretne sa mnom! Pokazaću celom svetu i njoj, nevernici (baš sam je tako nazvao, nevernicom), — da se umem svetiti!”

Vratim se u svoju sobu, uzmem iz pisaćeg stola nedavno kupljeni engleski perorez, opipam oštricu, pa namrštim obrve i s hladnom i skoncentrisanom odlučnošću metnem ga u džep, kao da mi je bilo sasvim obično i ne prvi put da činim takva dela. Srce se u meni pakosno podiže i skameni; sve do noći ne digoh obrva i ne razvukoh usana, i samo sam hodao tamo amo, pritiskujući rukom u džepu ugrejani perorez, i unapred se spremao za nešto strašno. Ti novi, dotle nepoznati osećaji toliko su me zabavljali i čak radovali da sam o samoj Zinaidi malo mislio..Sve su mi se priviđali: — Aleko, mladi ciganin — „kuda, lepi mladiću? — Lezi”... a posle: „ti si sav uprskan krvlju!... O, šta si učinio?... Ništa!“ Otac nije bio kod kuće; a maman koja je od nekog vremena bila stalno u nekom potmulom razdraženju, obrati mi pažnju na moj fatalan izgled, pa mi reče za večerom: — „šta se buriš, kao da ti nisu sve koze na broju?” — Ja se samo snishodljivo osmehnuh umesto odgovora i pomislih: „kad bi oni znali!” Otkucalo je 11 sati; odem u svoju sobu i ne svučem ce; čekao

sam ponoć; najzad izbi i ona. „Vreme je!” šapnem kroz zube, pa zakopčavši se do grla, zasukavši čak rukave, odem u park.

Već sam ranije bio izabrao mesto odakle ću vrebati. Na kraju bašte, tamo gde ograda deli naš i zasekinski deo parka, dodirivala je zajednički zid visoka, usamljena jela. Stojeći pod njenim niskim, gustim granama, mogao sam dobro videti šta se radi unaokolo, ukoliko je dopuštala noćna pomrčina; tuda je krivudala i putanja, koja mi se uvek činila tajanstvena: ona se kao zmija provlačila ispod ograde, na kojoj su se na tom mestu videli tragovi nogu od prelaženja, i vodila ka okruglom hladnjaku od gustih bagremova. Dođem do jele, naslonim se na njeno stablo i počnem vrebati.

Noć je bila tiha kao i prošla; ali je na nebu bilo manje oblaka, — pa su se jasnije videli konture žbunova, čak i visokih cvetova. Prvi trenuci očekivanja bili su mučni, skoro strašni. Bio sam gotov na sve; samo sam mislio: kako da postupim? Da li da zagrmim: „Kuda ideš? Stoj! Priznaj, — ili ćeš poginuti!” — ili prosto da udarim... Svaki zvuk, svaki šum i šuštanje činili su mi se važnim, neobičnim... Spremao sam se... Nagnem se napred... Ali prođe pola sata, prođe sat: krv mi se umiri, ohladi; poče mi se potkradati u dušu misao da sve to uzalud radim, da sam čak malo smešan, da je Malevski zbijao šalu sa mnom. Napustim svoju zasedu i obiđem ceo park. Kao naročito, nigde se mije čuo ni najmanji šum; sve je mirovalo; čak je i naš pas spavao, savivši se u klupče kod kapijice. Popnem se na razvaline staklene bašte, vidim pred sobom daleko polje, setim se susreta sa Zinaidom, pa se zamislim...

Stresoh se... Učini mi se da čujem škripu vrata, zatim slab prasak odlomljene grančice. U dva skoka spustim se sa razvalina, — pa se ućutim na mestu kao mrtav. Brzi, laki, ali oprezni koraci razgovetno su se čuli u parku. Oni su se približaeali meni. „Evo ga... Evo ga najzad!” teknu me u srcu. Grčevito istrgnem nož iz džepa, grčevito ga otklopnm, — nekakve crvene varnice počeše mi se vrteti u očima, od straha i ljutnje kosa mi se na glavi podiže... Koraci su išli pravo na mene, — ja sam se savijao, vukao im se na susret... Pojavi se neki čovek... Bože moj! To je moj otac!

Odmah sam ga poznao, iako se bio sav umotao u crn plašt, a šešir namakao na lice. On prođe pored mene na prstima. Nije me primetio, iako me ništa nije skrivalo, ali ja sam se bio tako zgrčio i

skupio, da sam se, čini mi se, poravnio sa samom zemljom. Ljubomorni, na ubistvo spremni Otelo iznenada se pretvorio u đaka... Toliko sam se uplašio neočekivane očeve pojave da čak u prvi mah nisam spazio otkud je došao i kud se izgubio. Tek tada se ispravim i pomislim: „zašto to otac hoda noću po parku”, — pa onda se opet sve utiša unaokolo. Od straha ispustim nož u travu, ali ga ne htedoh čak ni tražiti: bilo me je mnogo stid. Smesta se istreznih. Vraćajući se kući ipak priđem svojoj klupici pod zovinim žbunom i pogledam u prozor Zinaidine spavaće sobe. Mala, nešto ispupčena okna tamno su se plavela pri slaboj svetlosti koja je padala iz noćnog neba. Odjednom se njihova boja poče menjati... Iza njih, — to sam video, video jasno, — oprezno i tiho se spuštala beličasta stora, spusti se do dna, — pa ostade tako nepomična.

— Šta je ovo? — rekoh glasno, skoro i nehotice, kad se opet nađoh u svojoj sobi. — San, slučajnost, ili... Pretpostavke koje mi iznenada sinuše u glavi tako su bile nove i čudne da im se čak nisam smeo ni predati.

XVIII

Ujutru sam ustao s glavoboljom. Jučerašnjeg uzbuđenja je nestalo. Njega je zamenila teška nedoumica i neka dotle nepoznata tuga, — kao da je u meni nešto umiralo.

— Zbog čega to izgledate kao zec kome je izvađeno pola mozga? — reče mi Lušin, sretnuvši se sa mnom. Za vreme doručka sam krišom pogledao čas u oca, čas u mater; on je, kao i obično, bio miran; ona se, po običaju, krišom ljutila. Ja sam čekao neće li otac početi razgovarati sa mnom prijateljski, kao što se ponekad dešavalo... Ali on me čak i ne pomilova svojim svakodnevnim, hladnim milovanjem. „Da li da ispričam sve Zinaidi?” pomislim... „Jer sad je svejedno — među nama je sve svršeno’’. Odem kod nje, ali ne samo što joj nisam ništa ispričao, — čak nisam uspeo ni da porazgovaram s njom kako sam želeo. Iz Petrograda je došao da provede raspust kneginjin rođeni sin, kadet, dečko od svojih dvanaest godina; Zinaida mi odmah poveri svoga brata.

— Evo vam, — reći će ona, — mili moj Volođa (ona me je prvi put tako nazvala), drugara. I njemu je ime Volođa. Molim vas da ga

volite; on je još divljak, ali mu je srce dobro. Pokažite mu Neskučno, šetajte s njim, uzmite ga pod svoju zaštitu. Vi ćete to učiniti, zar ne? I vi ste tako dobri! — Ona mi umiljato metnu obe ruke na ramena — i ja sasvim izgubih pamet. Dolazak toga dečka pretvarao je i mene samog u dečka. Gledao sam ćuteći u kadeta, koji je tako isto ćutke upro svoj pogled u mene. Zinaida prsnu u smeh i gurnu nas jednog na drugog. — Ta zagrlite se, deco! — Mi se zagrlismo.

— Hoćete da vas odvedem u park? — upitam kadeta.

— Izvolite, molim, — odgovori on promuklim, pravim kadetskim glasom. Zinaida se opet nasmeja. Pade mi u oči da još nikad nije imala na licu tako divne boje. Izađem s kadetom. U našem delu parka stajala je stara ljuljaška. Metnem ga na tanku daščicu i počnem ga ljuljati. On je sedeo nepomično u svom novom mundiriću od debele čohe, sa širokim zlatnim gajtanima, pa se čvrsto držao za konopac.

— Ta otkopčajte jaku, — rekoh mu.

— Ne mari ništa, molim, navikli smo, — reče on i iskašlja se. On je ličio na svoju sestru; naročito su oči na nju potsećale. Meni je bilo i prijatno biti mu na usluzi, a u isto vreme ona ista podmukla tuga lagano mi je grizla srce. „Sad sam već zaista pravi dečak”, mislio sam, „a juče”... Setih se gde sam juče ispustio perorez, pa ga nađoh. Kadet mi ga zamoli, odlomi debelu stabljiku ljutića, izreza od nje duduk na poče svirati. Otelo je takođe malo zviždao.

Ali zato uveče kako je plakao taj isti Otelo, na rukama Zinaide, kad ga je, našavši ga u kutu parka. upitala zašto je tako tužan, Suze mi briznuše tako jako da se ona uplaši.

— Šta vam je? Šta vam je, Volođa? — ponavljala je ona, pa videći da joj ne odgovaram i neprestano plačem, htede da me poljubi makar u obraz. Ali ja se okretoh od nje i prošaptah grcajući u suzama:

— Ja sve znam: zašto ste se igrali mnom?... Šta vam je trebala moja ljubav?

— Skrivila sam vam, Volođa... — reče Zinaida. — Ah, mnogo sam skrivila... — reče, pa mi steže ruke. — Koliko imam u sebi rđavog, tamnog, grešnog... Ali sad se ne igram vama, volim vas — vi se ne dosećate zašto i kako... Ali, ta šta vi znate?

Šta sam joj mogao reći? Ona je stajala preda mnom i gledala u mene, a ja sam joj pripadao sav, od glave do pete, čim je gledala u mene... Posle četvrt sata već sam trčao s kadetom i sa Zinaidom za opkladu; nisam plakao, smejao sam se, ma da su očni kapci, otekli od smeha, ronili suze; na vratu mi je bila, mesto kravate, vezana Zinaidina traka, i viknuo sam od radosti kad mi je pošlo za rukom da je uhvatim za struk. Ona je radila sa mnom sve što je htela.

XIX

Našao bih se u velikoj nezgodi kad bi me naterali da potanko ispričam šta mi se dešavalo u toku nedelje, posle moje neuspele ekspedicije. To je bilo čudno, grozničavo vreme, nekakav haos, u kom su se kovitlala u vihoru najsuprotnija osećanja, misli, sumnje, nade, radosti i patnje; plašio sam se da zagledam u sebe, ako samo šesnaestogodišnji mladić može zagledati u sebe, bojao sam se da dam sebi računa ma u čemu; ja sam, prosto, hitao da proživim dan do večera; zato sam noću spavao... detinjska lakomislenost mi je pomagala. Nisam hteo da znam da li sam voljen, i nisam hteo da priznam samom sebi da nisam voljen; oca sam se klonio — ali se Zidaide nisam mogao kloniti... Peklo me je kao vatra u njenom prisustvu... ali našto mi je bilo znati kakva je to bila vatra na kojoj sam goreo i topio se — glavno da mi je bilo slatko topiti se i goreti. Predavao sam se svim svojim utiscima, pa sam sa sobom izvodio lukavstva, okretao leđa uspomenama i zatvarao oči pred onim što sam predosećao unapred... To mučenje verovatno ne bi dugo trajalo... udarac groma odjednom sve prekrati i prebaci me u nov kolosek.

Vrativši se jedared na ručak iz prilično duge šetnje, začudim se kad doznam da ću sam ručati, da je otac nekud otišao, a mama slaba, neće da ruča i zaključala se u svojoj spavaćoj sobi. Po licima lakeja poznadoh da se dogodilo nešto neobično... Pitati ih nisam smeo, ali sam imao prijatelja, mladog služitelja Filipa, strasnog ljubitelja pesama i umetnika na gitari — njemu se obratim. Od njega i doznam da se među ocem i mamom dogodila strašna scena (a u devojačkoj sobi se sve čulo do poslednje reči; mnogo što šta je bilo rečeno na francuskom — ali je sobarica Maša živela pet godina kao

švalja u Parizu, pa je sve razumela); da je moja mama prebacivala ocu zbog nevernosti, zbog poznanstva sa susednom gospođicom; da se otac isprva pravdao, a potom planuo, pa sad on rekao neku oštru reč „nešto o njihovim godinama”, na što je mama zaplakala; da je mama pomenula i menicu, koju kao da je on dao staroj kneginji, i vrlo je rđavo o njoj govorila, a tako isto i o gospođici, i da joj je tada otac popretio. — A sva nevolja je došla, — nastavljaše Filip, — zbog anonimnog pisma, a ko ga je pisao — ne zna se; a da ga nije bilo, ta stvar nikad ne bi izašla na videlo.

— Pa zar je nešto bilo? — s mukom progovorim, a noge i ruke su mi se bile ohladile i nešto mi zadrhtalo sasvim duboko u grudima.

Filip značajno namignu.

— Bilo je. Te se stvari ne daju sakriti; a još kako je vaš tata u tome oprezan — ali treba, napriliku, uzeti karuce ili tako nešto... a i bez ljudi se ne može proći.

Otpustim Filipa — pa se prućim po postelji. Nisam plakao, nisam se predao očajanju; nisam se pitao kada i gde se sve to dogodilo; nisam se čudio kako ranije, kako se odavno nisam dosećao — čak nisam roptao na oca... Ono što sam doznao prevazilazilo je moju snagu: to neočekivano otkriće smrvilo me je... Sve je bilo svršeno. Svi moji cvetovi su bili odjednom počupani i ležali su oko mene, razbacani i izgaženi.

XX

Sutradan mama saopšti da prelazi u varoš. Izjutra otac uđe kod nje u spavaću sobu i dugo je sedeo s njom nasamo. Niko nije čuo šta joj je on rekao, ali mama više nije plakala; ona se umirila i tražila da jede — ipak se nije pojavljivala i svoju odluku nije promenila. Sećam se kako sam ceo dan proveo u lutanju, ali u park nisam zalazio, i nijedanput nisam pogledao u kuću iz dvorišta — a uveče sam bio svedok neobičnog događaja: moj otac je izveo grafa Malevskog pod ruku kroz salu u pretsoblje pa mu u prisustvu lakeja hladno reče: „Pre nekoliko dana vašoj svetlosti su u jednoj kući pokazali vrata; a sad se neću upuštati s vama u objašnjenje, ali imam čast saopštiti vam da ću vas, ako još jednom dođete u moju

kuću, izbaciti kroz prozor. Meni se vaš rukopis ne sviđa.” Graf se pokloni, stisnu zube, poguri se pa se izgubi.

Otpočeše pripreme za preseljavanje u varoš, na Arbat, gde je bila naša kuća. I samom ocu, verovatno, nije se više ostajalo u letnjikovcu; ali, očevidno, pošlo mu je za rukom da umoli mamu da ne tera mak na konac. Sve se radilo polako, bez žurbe, mama je čak naredila da pozdrave kneginju i izjave joj žaljenje što se zbog bolesti ne može videti s njom pre odlaska. Ja sam lutao kao lud — i samo sam želeo da se sve to što pre svrši. Jedna misao nije mi izlazila iz glave: kako se mogla ona, mlada devojka — pa još i kneginjica, odlučiti na takav postupak, znajući da moj otac nije slobodan čovek, i imajući mogućnost da se uda, naprimer, za Belovzorova? U što se ona uzdala? Kako se nije pobojala da ne upropasti svu svoju budućnost? Da, mislio sam, eto to je ljubav, to je strast, to je odanost... pa se setih Lušinovih reči: slatko je žrtvovati se za druge. Jedared sam spazio kroz prozor kuće u dvorištu bledu pegu... „da li je to Zinaidino lice?” pomislih... zaista, to je bilo njeno lice. Nisam mogao izdržati. Nisam se mogao rastati s njom a da joj ne kažem poslednje zbogom. Iskoristim zgodan trenutak pa odem u kuću iz dvorišta.

U salonu me kneginja dočeka sa svojim običnim, nemarnim pozdravom.

— Šta su se to vaši tako rano nadigli? — reče, trpajući burmut u obe nozdrve. Pogledah je, pa mi laknu na srcu. Mučila me je reč: menica, koju mi je rekao Filip. Ona ništa nije sumnjala... bar se meni tako učinilo. Zinaida se pojavi u susednoj sobi, u crnoj haljini, bleda, s raspletenom kosom: ćuteći uze me za ruku i izvede sa sobom.

— Čula sam vaš glas, — poče ona, — pa sam odmah došla. I vama je bilo tako lako ostaviti nas, nevaljali derane?

— Došao sam da se pozdravim s vama, kneginjice, — odgovorih ja, — verovatno za uvek. Možda ste čuli da mi odlazimo.

Zinaida me pogleda netremice.

— Da, čula sam. Hvala vam što ste došli. Već sam mislila da vas neću videti. Zadržite me u lepoj uspomeni. Poneki put sam vas mučila; ali ipak nisam onaka kakvu ste me zamišljali.

Ona se okrete od mene i nasloni se na prozor.

— Bogami, nisam taka. Znam da o meni rđavo mislite.

— Ja?

— Da, vi... vi.

— Ja? — ponovih ja tužno, a srce mi zadrhta kao ono pre, pod uticajem neodoljive, neiskazane čari. — Ja? Verujte, Zinaida Nikolajevna, ma šta vi učinili, ma koliko me mučili, ja ću vas voleti i obožavati do kraja svoga života.

Ona se brzo okrete meni, na široko raširi ruke, obuhvati moju glavu i snažno i toplo me poljubi. Bog zna koga je tražio taj dugi poljubac na rastanku, ali ja sam žudno okusio njegovu slast. Znao sam da se on više nikad neće ponoviti. — Zbogom, zbogom, — ponavljao sam...

Ona se otrže i ode. I ja se udaljim. Nisam kadar opisati osećanje s kojim sam se udaljio. Ne bih želeo da se ikad ponovi; ali bih se smatrao nesrećnim da ga nikad nisam imao.

Preselimo se u varoš. Nisam se brzo odvojio od prošlosti, nisam se brzo latio posla. Moja rana je lagano zarastala; ali protiv samog oca nisam osećao ništa rđavo. Naprotiv: on kao da je još i porastao u mojim očima... neka psiholozi objasne tu protivurečnost kako znaju. Jedared sam išao bulevarom i na svoju veliku radost sukobim se sa Lušinom. Voleo sam ga zbog njegove otvorene i nelicemerne naravi, a pored toga bio mi je drag po uspomenama koje je u meni izazivao. Poletim k njemu.

— Aha! — reče on pa nabra obrve. — To ste vi, mladiću! Ded’ da vas vidim. Još ste jednako žuti, ali ipak u očima nema one ranije nečistoće. Izgledate kao čovek, a ne kao sobno psetance. To je dobro. Pa, kako ste? Radite?

Ja uzdahnuh. Nisam hteo lagati, a stid me je bilo da kažem istinu.

— No, dobro, — nastavi Lušin, — ne plašite se. Glavna je stvar: živeti normalno i ne podavati se zanosu. Jer, kakva je korist od toga? Kud bilo da talas odnese — svuda je rđavo; makar na kamenu stajao, ali samo da je na svojim nogama. Ja, evo, kašljem... a Belovzorov — jeste li čuli?

— Šta to? Nisam.

— Izgubio se bez traga i glasa; kažu da je otišao na Kavkaz. Neka vam to posluži kao lekcija, mladiću. A sva je stvar u tome što ne umeju na vreme da se rastanu, da pokidaju mreže. Eto, vi ste, izgleda, srećno prošli. Pa pazite da opet ne natrapate. Zbogom.

„Neću natrapati”, mislio sam... „neću je više videti”; ali mi je bilo suđeno da opet vidim Zinaidu.

XXI

Moj otac je svaki dan jahao; imao je odličnog riđe-sivog engleskog konja, dugačkog tankog vrata i dugačkih nogu, izdržljivog i ljutog. Zvao se Elektrik. Sem oca niko ga nije mogao jahati. Jedared on dođe kod mene dobro raspoložen, što mu se odavno nije desilo: spremao se da jaše, na je bio metnuo mamuze. Stanem ga moliti da me povede sa sobom.

— Bolje hajde da se igramo trule kobile, — odgovori mi otac, — jer me ti na svom konjiću nećeš moći stići.

— Stići ću; i ja ću metnuti mamuze.

— Pa, dobro, hajde.

Krenemo se. Ja sam imao kosmatog vrančića, jakih nogu i dosta nemirnog; istina, morao je galopirati što igda može kad je Elektrik išao punim kasom, ali ipak nisam izostajao. Nisam nikad video jahača kao što je otac; on je sedeo tako lepo, nemarno i vešto da se činilo kao da i sam konj pod njim to oseća, pa se ponosi. Projahali smo kroz sve bulevare, bili na Devojačkom Polju, preskočili nekoliko ograda (isprva sam se bojao preskakati, ali je otac prezirao plašljive ljude, — te sam prestao plašiti se), prešli smo dvaput preko reke Moskve — i već sam mislio da se vraćamo kući, utoliko više što je sam otac primetio da je moj konj sustao, kad on odjedared skrete od mene u stranu, od Krimskog Broda i odgalopira uz obalu. — Ja pojurim u stopu za njim. Došavši spram visoke hrpe složenih starih brvana, on lako skoči sa Elektrika, reče mi da sjašem, na pruživši mi kajaseve svoga konja, reče da ga pričekam tu, kod brvna, a on okrete u omanju uličicu i izgubi se. Ja stadoh hodati gore dole pored obale, vodeći za sobom konje i grdeći Elektrika, koji je u hodu svaki čas cimao glavom, stresao se, frktao, rzao; a kad bih se zaustavljao, odmah je kopao kopitom zemlju, njišteći ujedao moga ponija za vrat, jednom reči ponašao se kao svaki razmaženm pur sang. Otac se još nije vraćao. Od reke se osećala neprijatna vlaga; sitna kišica lagano je počela sipiti i išarala sitnim tamnim pegama glupa, siva brvna koja su mi jako bila dosadila, oko kojih sam se motao. Čamotinja me

obuzimala, a otac nikako nije dolazio. Nekakav patroldžija Čuhonac, takođe sav siv, s ogromnim starim šlemom u obliku lonca na glavi i s halebardom (šta će, pomislih, patroldžija na obali reke Moskve!) približi mi se, pa okrenuvši mi svoje staračko zbrčkano lice, progovori:

— Šta radite ovde s konjima, gospodičiću? Dajdete, ja ću pridržati.

Ja mu ne odgovorim; on zatraži od mene duvana. Da bih ga se otresao (pored toga mučilo me nestrpljenje), učinim nekoliko koraka u pravcu u kom je otišao otac; zatim prođem do kraja uličice, okrenem za ugao pa stanem. Na ulici, na četrdeset koraka od mene, pred otvorenim prozorom jedne drvene kućice, okrenut leđima k meni, stajao je moj otac; on se odupirao grudima o prozorski ragastov, a u kućici, upola sakrivena zavesom, sedela je neka ženska u ugasitoj haljmni i razgovarala s ocem; ta ženska bila je Zinaida.

Ja se zapanjih. To, priznajem, nikad nisam očekivao. Prvi pokret moj bio je da bežim. „Otac će se obazreti”, pomislim, „pa sam propao”... ali me zadrža jedno osećanje, osećanje jače od radoznalosti, jače čak i od ljubomore, jače od straha. Stanem gledati, trudeći se da prisluškujem. Činilo se kao da otac nešto navaljuje. Zinaida nije pristajala. Kao sad da gledam njeno lice — tužno, ozbiljno, lepo i s neiskazanim žigom odanosti, tuge, ljubavi i nekakvog očajanja — drugu reč ne umem reći. Ona je izgovarala jednosložne reči, ne dižući očiju i samo se smešila — pokorno i uporno. Po samom tom osmehu poznao sam svoju raniju Zinaidu. Otac sleže ramenima i namesti šešir na glavi — što je kod njega uvek bio znak da je nestrpljiv... Zatim se čuše reči: Vous devez vous séparer de cette.[3] Zinaida se ispravi i pruži ruku... Odjednom se na moje oči desi nešto neverovatno: moj otac podiže korbač kojim je otresao prašinu sa svoga redengota — i začu se oštar udar po toj obnaženoj ruci. Jedva se uzdržah da ne viknem, a Zinaida zadrhta, ćuteći pogleda u moga oca, pa prinoseći polako svoju ruku usnama, poljubi trag koji se zacrveneo na njoj. Otac baci u stranu korbač, pa hitro potrča uz stepenice i upade u kuću... Zinaida se okrete — na pruživši ruke, zabacivši glavu, takođe ode od prozora.

Polumrtav od straha, s nekom užasnom nedoumicom u srcu, pojurim nazad, na protrčim kroz uličicu, umalo ne upustivši Elektrika, i vratim se na obalu Moskve. Nisam mogao ništa razumeti. Znao sam da su moga hladnog i staloženog oca ponekad obuzimali nastupi pomame — pa ipak nikako nisam mogao razumeti ono što sam video... Ali sam u istom trenutku osetio da, ma koliko živeo, neću moći nikad zaboraviti onaj pokret, pogled, osmeh Zinaidin, da se njen lik, taj novi lik što se iznenada pojavio preda mnom, zauvek zapečatio u mojoj pameti. Gledao sam besmisleno u reku, a nisam ni opazio da mi teku suze. Nju biju, mislio sam... biju... biju...

— No, šta je — daj mi konja! — začu se iza mene glas moga oca.

Ja mu mahinalno dadoh kajaseve. On uzjaha Elektrika... prozebao konj se prope i skoči unapred, oko tri metra... ali ga otac brzo ukroti; zabi mu mamuze u slabine i udari ga pesnicom po vratu...

— Eh, nema korbača, — promrmlja on.

Ja se setih fijuka od malopre i udarca toga istog korbača, pa se stresoh.

— Pa kud si ga deo? — upitah oca, pošto malo pričekah.

Otac mi ne odgovori, već potera u galopu napred. Ja ga sustigoh. Hteo sam pošto poto da mu vidim lice.

— Je li ti bilo dosadno bez mene? — reče on kroz zube.

— Malko. A gde si ispustio svoj korbač? — upitah ga opet.

Otac brzo pogleda u mene.

— Nisam ga ispustio, — reče otac, — već sam. ga bacio. — On se zamisli i obori glavu... i tada prvi put, a svakako i poslednji put videh koliko su nežnosti i sažaljenja mogle izraziti njegove stroge crte.

On opet potera galopom, i ja ga više nisam mogao stići; stigao sam kući četvrt sata posle njega.

„Eto to je ljubav”, govorio sam samom sebi opet, sedeći noću za svojim pisaćim stolom, na kom su se već počele pojavljivati sveske i knjige; „to je strast!... Rekao bi čovek, kako da se ne uzbuni, kako da otrpi udarac od ma kakve... od najmilije ruke! A vidi se da se može, ako se voli... A ja... ja sam zamišljao”...

Poslednjeg meseca sam mnogo ostario — i moja ljubav, sa svima svojim uzbuđenjima i patnjama, učinila mi se tako nešto sitno, i detinje, i mizerno pred onim drugim, nepoznatim nečim na što sam jedva mogao i pomišljati i što me je plašilo kao nepoznato, lepo, ali strašno lice koje se uzalud trudiš da vidiš u polumraku...

Čudan i strašan san snio sam te iste noći. Kao ulazim u nisku, mračnu sobu... Otac stoji s korbačem u ruci i tupka nogama; u uglu se šćućurila Zinaida, pa joj ne na ruci, već na čelu crvena crta... a iza njih oboje stoji sav krvav Belovzorov, otvara blede usne i ljutito preti ocu.

Posle dva meseca stupio sam na univerzitet, a posle pola godine moj otac je umro (od kaplje) u Petrogradu, kuda tek što se bio preselio s mojom materom i sa mnom. Na nekoliko dana pred svoju smrt dobio je pismo iz Moskve koje ga je neobično uzbudilo... On je išao da moli mamu za nešto i kažu da je zaplakao, on, moj otac! Ujutru onog istog dana kad ga je udarila kaplja bio mi je počeo pisati pismo na francuskom jeziku: „Sine moj, — pisao mi je, — boj se ženske ljubavi, boj se te sreće, toga otrova”... Mama je, posle njegove smrti, poslala dosta znatnu sumu novaca u Moskvu.

XXII

Prošlo je četiri godine. Tek što sam bio svršio univerzitet i još nisam kao što treba znao šta da otpočnem, na koja vrata da zakucam; švrljao sam bez posla. Jednog divnog večera sretnem se u pozorištu s Majdanovom. On je uspeo da se oženi i stupi u službu; ali nisam našao nikakvu promenu u njemu. On se još i sad bez potrebe razdragavao i još uvek iznenadno padao duhom.

— Znate li, — reče mi on, pored ostalog, — ovde je gospođa Doljska.

— Kakva gospođa Doljska?

— Zar ste zaboravili? Bivša kneginjica Zasekina, u koju smo svi bili zaljubljeni, pa i vi. Sećate li se, u letnjikovcu, blizu Neskučnog?

— Ona se udala za Doljskog?

— Da.

— I ona je ovde, u pozorištu?

— Ne, u Petrogradu, ona je ovih dana doputovala ovamo; sprema se u inostranstvo.

— Kakav je čovek njen muž? — upitam ja.

— Divan čovek, imućan. Moj kolega u službi, u Moskvi. Vi razumete — posle onog događaja... vama to sve mora biti dobro poznato... (Majdanov se značajno osmehnu) nije joj bilo lako naći sebi partiju; bile su posledice... ali s njenim umom sve je mogućno. Otidite do nje: vrlo će vam se obradovati. Ona se još prolepšala.

Majdanov mi dade Zinaidinu adresu. Ona je bila otsela u gostionici „Demut”. Stare uspomene oživeše u meni... dam sebi reč da ću odmah sutradan posetiti svoju bivšu „pasiju”. Ali se isprečе nekakvi poslovi: prođe nedelja dana, prođe i druga, i kad najzad odem u gostionicu „Demut” i upitam za gospođu Doljsku — doznam da je pre četiri dana umrla, skoro iznenada, na porođaju.

Mene kao da nešto teknu u srce. Pomisao da sam je mogao videti, a nisam je video i da je nikad neću videti — ta tužna misao upi se u mene svom snagom neodoljivog prekora. Umrla! — ponovim ja, gledajući tupo u vratara, polako izađem na ulicu i pođem, ni sam ne znajući kuda. Sva prošlost odjednom izađe i stade preda me. I eto čim se svršio, eto čemu je, žureći i uzbuđujući se, težio taj mladi, vatreni, sjajni život! Ja sam to mislio, zamišljao sam one drage crte, one oči, one uvojke — u tesnom sanduku, u vlažnoj podzemnoj tami — odmah tu, nedaleko od mene, zasad još živog, i možda nekoliko koraka od moga oca... Sve sam to mislio, naprezao sam svoju maštu, a međutim:

Iz ravnodušnih usta čuo sam smrti vest
I ravnodušan bio prema njoj.

zvučalo mi je u duši. O, mladosti, mladosti! Tebe se ništa ne tiče, ti kao da imaš sva blaga vaseljene, čak te i tuga veseli, čak ti i jad pristaje uz lice, ti si samouverena i smela, ti veliš: samo ja živim — gledajte! a ovamo ti dani proleću i gube se bez traga i bez računa, i sve u tebi iščezava: kao vosak na suncu, kao sneg... I možda se sva tajna tvoje lepote sastoji ne u mogućnosti da sve učiniš — već u mogućnosti da misliš da sve činiš — sastoji se baš u tom što puštaš po vetru snage koje ni na što drugo ne bi umela upotrebiti, — u tome

što svaki od nas ozbiljno smatra sebe za raspikuću, ne šaleći se drži da je u pravu reći: O, šta bih učinio da nisam uzalud izgubio vreme!

Tako i ja... u što sam se nadao, šta sam očekivao, kakvu sam bogatu budućnost predvideo kad sam jedva propraćao jednim uzdahom, jednim tužnim osećajem priviđenje moje prve ljubavi kad se za trenut pojavilo?

A šta se ostvarilo od svega onoga što sam očekivao? I sad, kad već na moj život počinju padati večernje senke, šta mi je ostalo svežije, draže od uspomena na tu jutarnju, prolećnju nepogodu koja je brzo prošla?

Ali ne treba da klevetam samoga sebe. I tada, u ono lakomisleno, mladalačko doba, nisam ostao gluv prema tužnom glasu koji me je zvao, prema svečanom zvuku što mi je doleteo iz groba. Sećam se, nekoliko dana posle toga kad sam doznao za Zinaidinu smrt, ja sam, neodoljivo vučen, od svoje volje prisustvovao smrti jedne siromašne starice koja je stanovala s nama u istoj kući. Pokrivena dronjcima, na tvrdim daskama, s džakom pod glavom, ona je s trudom i mukom umirala. Ceo joj je život prošao u teškoj borbi sa svakodnevnom nuždom; nije videla radosti, nije okušala med sreće — rekao bi čovek, kako da se ne raduje smrti, svojoj slobodi, svome miru? A međutim, dok se njeno staračko telo opiralo, dok su se grudi još mučno dizale pod sve hladnijim rukama, dok je nije ostavila poslednja snaga, — starica se neprestano krstila i neprestano šaptala: — Gospode, oprosti mi grehe moje, — i tek s poslednjom iskrom svesti izgubio se iz njenih očiju izraz straha i užasa od smrti. I sećam se, tu, kod odra te sirote starice, bilo me je strah za Zinaidu, pa sam zaželeo da se pomolim Bogu za nju, za oca — i za sebe.

1860 god.

AVETI

— Fantazija —

Trenut jedna... i nema čarobne bajke —
I duša je opet ispunjena mogućnim...

A. Fet.

I

Dugo nisam mogao zaspati i neprestano sam se okretao s jedne strane na drugu. „Neka đavo nosi te gluposti sa stolovima koji se okreću! — pomislim; — samo da rastrojavam živce”... Dremež me najzad poče savlađivati...

Odjednom mi se pričini kao da u sobi slabo i tužno odjeknu žica.

Podignem glavu. Mesec je stajao nisko na nebu i gledao mi pravo u oči. Bela kao kreda, ležala je njegova svetlost na podu... Razgovetno se ponovi čudni zvuk...

Nalaktim se. Lak strah štipnu me za srce. — Prođe jedan minut, još jedan... Negde daleko zakukureka petao; još dalje odazva se drugi.

Oborim glavu na jastuk. „Eto do čega čovek može dovesti samoga sebe, — pomislih opet. — U ušima će početi zujati”.

Malo posle zaspim. — Ili mi se samo učinilo da sam zaspao. Kao sanjam neobičan san. Sanjam kao da ležim u svojoj spavaćoj sobi, na svojoj postelji — a ne spavam i čak ne mogu ni oči da zatvorim. Eto se opet čuje zvuk... Ja se okrećem... Mesečev trag na podu počinje polako da se diže, ispravlja se, malko se zaokrugljava na vrhu... Preda mnom, prozračna kao magla, nepomično stoji bela žena.

— Ko si ti? pitam je ja s naporom.

Glas odgovara kao šuštanje lišća.

— To sam ja... ja... ja... Došla sam po tebe.

— Po mene? Pa ko si ti?

— Dođi noću na ugao šume, gde je stari hrast. Tamo ću biti.

Hoću da se zagledam u crte tajanstvene žene — i odjednom i nehotice zadrhtim: zapahnu me studen. I evo, više ne ležim, već sedim u svojoj postelji, — i tamo gde mi se činilo da stoji avet, mesečev svet se beli kao duga linija na podu.

II

Dan je prošao kojekako. Sećam se da sam uzimao da čitam, da radim... nikako ne ide. Nastade noć. Srce je udaralo u meni kao da čeka nešto. Legnem i okrenem lice zidu.

— A zašto nisi došao? — začu se u sobi razgovetan šapat.

Ja se brzo obazrem.

Opet ona... opet tajanstvena avet. Nepomične oči na nepomičnom licu. — I pogled pun tuge.

— Dođi! — čuje se opet šapat.

— Doći ću, — odgovorim ja s nehotičnim zaprepašćenjem. Avet se polako zanjiha napred, sva se smeša, ljuljajući se lagano kao dim, — i mesec se opet mirno zabele na glatkom podu.

III

Dan sam proveo u uzbuđenju. Za večerom popijem skoro celu flašu vina, i izađem na stepenište, ali se vratim i bacim u krevet. Krv je teško kolala po meni.

Opet se začu zvuk... Ja se stresem, ali se ne obazrem. Odjednom osetim da me neko blisko obgrlio otpozadi i šapuće mi na samo uho: „Dođi, dođi, dođi...” Zadrhtavši od straha promucah:

— Doći ću! — i ispravih se.

Žena je stajala nagnuta pored samog moga uzglavlja. Ona se slabo osmehnu pa je nestade. Ipak sam uspeo da joj razgledam lice. Učini mi se da sam je video ranije, — ali gde, kada? Ustao sam dockan i ceo dan sam lutao po poljima, prilazio starom hrastu na okrajku šume, i pažljivo razgledao okolo njega.

Pred veče sednem kod otvorenog prozora u svom kabinetu.

Starica ekonomka metnu preda me šolju čaja, ali ja je se i ne dotakoh... Neprestano sam bio u nedoumici i pitao sam ce: „da li ne ludim?” Sunce tek što je bilo zašlo, i nije se samo nebo zacrvenelo — sav vazduh se iznenada ispunio nekakvim skoro neprirodnim rumenilom: lišće i trava, kao pokrivene svežim lakom, nisu se micali; u njihovoj okameneloj nepomičnosti, u oštroj razgovetnosti njihovih kontura, u onom spoju jakoga sjaja i mrtve tišine bilo je nešto

neobično, zagonetno. Dosta velika siva ptica odjednom, bez ikakvog šuma, dolete i pade na sam rub prozora... Pogledah u nju — i ona pogleda u mene iskosa svojim okruglim tamnim okom. — „Da nisi poslana da me opomeneš?” — pomislim.

Ptica odmah razmahnu svojim mekim krilima i odlete kao i pre bez šuma. Dugo sam još sedeo kod: prozora — ali više nisam dvoumio; kao da sam zapao u začarani krug — i neodoljiva, iako tiha snaga, vukla me, kao što matica potoka vuče čamac još mnogo pre vodopada. Najzad se prenem. Vazdušno rumenilo davno se izgubilo. Boje su potamnele i prestala začarana tišina. Vetrić poče ćarlijati, mesec se sve jasnije dizao na poplavelom nebu, — i uskoro lišće na drveću zatreperi srebrom i crnilom u njegovim hladnim zracima. Moja baka uđe u kabinet sa zapaljenom svećom, ali kroz prozor dunu na nju vetar i plamen se ugasi. Nisam mogao dalje izdržati, skočim, natučem kačket i odem na ugao šume, do starog hrasta.

IV

U taj hrast, pre mnogo godina, udario je grom; vrh se prelomio i osušio, ali se život još održao u njemu na nekoliko vekova. Kad mu stadoh prilaziti, na mesec naiđe oblačak: bilo je vrlo tamno pod njegovim širokim granama. Isprva nisam primetio ništa naročito; ali pogledavši u stranu — srce u meni klonu: neka bela prilika stojala je nepomično pored visokog žbuna, između hrasta i šume. Da, to je bila ona, moja noćna gošća. Kad joj se približih, mesec opet zasija. Ona je izgledala sva kao da je satkana od poluprovidne mlečne magle — kroz njeno lice providela se grana kako se lagano koleba na vetru — samo su se kosa i oči jedva malo crneli, a na jednom prstu skrštenih ruku blistao je prsten kao bledo zlato. Zaustavih se pred njom i htedoh progovoriti. Ali glae mi zamre u grudima, iako stvarno nisam više osećao strah. Njene se oči okretoše na mene; njihov pogled nije izražavao ni tugu ni radost, već nekakvu beživotnu pažnju. Čekao sam neće li izgovoriti koju reč, ali je ona ostala nepomična i ćutala, i sve je gledala u mene svojim mrtvačkim ukočenim pogledom. Mene opet obuze strah.

— Došao sam! — uzviknuh naposletku s naporom.

Potmulo i čudno odjeknu moj glas.

— Ja te volim, — ču se šapat.

— Ti me voliš! — ponovih ja zapanjen.

— Odaj mi se, — ponovo mi zašušti kao odgovor.

— Da ti se odam! Ali ti si avet — ti nemaš ni tela. — Čudno oduševljenje me obuze. — Šta si ti? — Dim, vazduh, para? — Da ti se odam! Odgovori mi prvo ko si ti? Jesi li živela na zemlji? Otkuda si se pojavila?

— Odaj mi ce! Neću ti nikakvo zlo učiniti. Kaži samo dve reči: uzmi me.

Ja pogledah u nju. — „Šta to ona kaže?” pomislim. — „Šta ovo sve znači? I kako će me ona to uzeti? Ili da pokušam?”

— Pa dobro, — rekoh ja glasno i neočekivano, kao da me je neko odostrag gurnuo. — Uzmi me!

Tek što sam izgovorio te reči, a tajanstvena prilika, s nekim unutrašnjim smehom, od koga joj za trenutak zadrhta lice, zanjiha se unapred, ruke joj se rastaviše i ispružiše... Ja htedoh da otskočim; ali sam već bio u njenoj vlasti. Ona me obuhvati, moje se telo podiže na pola aršina od zemlje — i mi oboje poletesmo, glatko i ne suviše brzo nad nepomičnom mokrom travom.

V

Spočetka mi se vrtelo u glavi — pa nehotice zatvorim oči... Posle jednog minuta opet ih otvorim. Leteli smo kao ranije. Ali se šuma nije videla: pod nama se prostirala ravnica, zasejana tamnim pegama. Na svoje zaprepašćenje uverim se da smo se podigli na strašnu visinu.

„Ja sam’ propao, ja sam u vlasti satane”, kao munja sinu mi u glavi. Do toga trenutka nije mi ni padala napamet pomisao na iskušenje nečiste sile, o mogućnosti propasti. Neprestano smo jurili, i, kako se činilo, peli se sve više i više.

— Kuda me nosiš? — promucah naposletku.

— Kuda hoćeš, — odgovori moja saputnica. Ona se sva priljubi uza me; lice joj se skoro nasloni na moje lice. Uostalom, jedva sam osećao njen dodir.

— Pusti me na zemlju; muka mi je na ovoj visini.

— Dobro, zatvori oči i ne diši.

Ja poslušah i odmah osetih da padam kao bačen kamen... Vazduh zafijuka kroz moju kosu. Kad se osvestih, opet smo glatko leteli nad samom zemljom, tako da smo zakačivali za vrhove visokih trava.

— Meti me na noge, — počeh ja. — Kako je to zadovoljstvo leteti! Ja nisam ptica.

— Ja sam mislila da će ti biti prijatno. Mi nemamo drugog zanimanja.

— Mi? — A ko ste to vi?

Odgovora ne bi.

— Ti mi to ne smeš da kažeš?

Tužan zvuk, kao onaj što me je probudio prve noći, zatreperi u mojim ušima. Međutim, mi smo se jedva primetno kretali dalje po vlažnom noćnom vazduhu.

— Ta pusti me! — rekoh ja. Moja saputnica se tiho odmače — i ja se osetih na nogama. Ona stade preda me i opet skrsti ruke. Ja se umirih i pogledah je u lice: ono je kao i pre izražavalo pokornu tugu.

— Gde smo mi? — upitah je. Nisam poznavao mesto oko sebe.

— Daleko od tvoje kuće, ali ti možeš tamo biti za tren oka.

— A na koji to način? Da se opet poverim tebi?

— Ja ti nisam učinila zlo i neću ti učiniti. Leteću s tobom do zore, to je sve. Mogu te odneti kud god zaželiš — u sve krajeve zemlje. Odaj mi se! Kaži opet: uzmi me!

— Pa dobro... uzmi me!

Ona se opet priljubi uza me, noge mi se opet odvojiše od zemlje i mi poletosmo.

VI

— Kuda? — upita me ona.

— Pravo, sve pravo.

— Ali tu je šuma.

— Podigni se iznad šume — samo lakše.

Vinusmo se uvis, kao šljuka, naletevši na brezu, — pa opet poletesmo pravo. Mesto trave promicali su nam ispod nogu vrhovi drveća. Čudno je bilo videti šumu ozgo, njena čekinjasta leđa osvetljena mesecom. Ona je izgledala kao neki ogroman zaspao

zver i pratila nas je širokim, neprekidnim šuštanjem, nalik na nerazgovetno režanje. Ovde onde nailazili smo na koji omanji proplanak; lepo se crneo S jedne njegove strane zupčast pojas senke... Pokašto bi dole žalostivo skičao zec; gore je sova kreštala, takođe žalostivo; vazduh je mirisao na pečurke, pupoljke. ljutiće; mesečina se prosto razlivala na sve strane — hladno i oštro; Vlašići su blistali nad samom glavom. Evo i šuma ostade pozadi; u polju se otegla magličasta pruga: to teče reka. Poletesmo duž jedne njene obale, nad žbunovima, otežalim i nepomičnim zbog vlage. Talasi u reci čas su se sjaktali plavim sjajem, čas su se valjali tamni i kao zli. Na mesta se iznad njih dizalo tanko isparenje — i čašice lokvanja devičanski i raskošno belele su se svima svojim rascvetanim krunicama, kao da su znale da se do njih ne može dopreti. Zaželim da otkinem jednu od njih — i gle, već sam se našao nad samom glatkom površinom reke... Vlaga mi neprijatno udari u lice čim prekidoh žilavu stabljiku krupnog cveta. Počesmo preletati s obale na obalu, kao vivci, koje smo svaki čas budili i za njima jurili. Više puta nam se dešavalo da naletimo na porodicu divljih pataka, poređanih u krugu na čistom mestancu među trskom — ali one se nisu micale sem ako jedna od njih brzo izvuče vrat ispod krila, pogleda, pa hitro turi opet kljun u rastresito perje, a druga slabo krekne i pri tom joj se celo telo malko zatrese. Poplašismo jednu čaplju: ona se podiže iz rakitova žbuna, mlatarajući nogama i s tromim naporom mašući krilima: tom prilikom mi se ona učini doista nalik na Nemca. Riba nigde nije pljeskala — i ona je spavala. Počeo sam se navikavati na osećaj letenja, pa sam čak nalazio u njemu prijatnosti: razumeće me svako kome se dešavalo da leti u snu. Stanem s velikom pažnjom razgledati čudno stvorenje, čijom milošću su se sa mnom dešavali ovaki neverovatni događaji.

VII

To je bila žena sitnog, neruskog lica. Sivobeličasto, poluprovidno, s jedva označenim senkama, ono je potsećalo na figure na alabasterskoj vazi, iznutra osvetljenoj — i opet mi se učini poznata.

— Mogu li s tobom govoriti? — upitam je.

— Govori.

— Vidim ti na prstu prsten; ti si, znači, živela na zemlji — bila si udata?

Zastanem... Odgovora nema.

— Kako se zoveš — ili bar kako si se zvala?

— Zovi me Elis.

— Elis! To je englesko ime! Ti si Engleskinja? Ti si me znala ranije?

— Nisam.

— Pa zašto si se baš meni javila?

— Ja te volim.

— I zadovoljna si?

— Da; mi letimo, ja i ti kružimo po čistom vazduhu.

— Elis! — rekoh ja odjednom; — ti si možda zločinačka, osuđena duša?

Glava moje saputnice se naže.

— Ne razumem te, — šapnu ona.

— Zaklinjem te Bogom... — počeh ja.

— Šta to govoriš? — reče ona u nedoumici. — Ne razumem. — Učini mi se da njena ruka, koja je stajala kao hladan pojas oko moga struka, polako mrdnu...

— Ne boj se, — progovori Elis; — ne boj se, mili moj! — Njeno lice se okrete i primače mome licu... Osetih na svojim usnama neki čudan osećaj, kao dodir tanke i meke žaoke... Bezopasne pijavice tako se lepe.

VIII

Pogledam dole. Već smo opet uspeli da se podignemo na dosta veliku visinu. Preletali smo iznad nepoznate mi sreske varoši, koja se prostirala na padini širokog brega. Crkve su se uzdizale nad tamnom masom drvenih krovova, voćnjaka; dugačak most se crneo na okuci reke; sve je ćutalo, pod pritiskom sna. Sama kubeta i krstovi izgledali su kao da sijaju nemilim sjajem; ćutke su štrčali visoki bunarski đermovi pored okruglih kapa rakita; beličast drum kao uzana strela nemo se upijao u jedan kraj varoši — i nemo izbijao iz protivnog kraja na sumračni prostor jednolikih polja.

— Kakva je to varoš? — upitaću ja.

—... sov.

—... sov u... skoj guberniji?

— Da.

— Ala sam daleko od kuće!

— Za nas nema daljine.

— Zbilja? — Iznenada mi sinu u glavi smela misao. — Pa nosi me onda u Južnu Ameriku!

— U Ameriku ne mogu. Tamo je sad dan.

— A ja i ti smo noćne ptice. Pa onda kuda bilo, kud možeš, samo što dalje.

— Zatvori oči i ne diši, — odgovori Elis, i mi poletesmo brzo kao oluja. S potresnim šumom upadao mi je vetar u uši.

Zaustavismo se, ali šum nije prestajao. Naprotiv: on se pretvorio u neko strašno urlanje, u gromovnu tutnjavu...

— Sad možeš otvoriti oči, — reče Elis.

IX

Ja poslušah... Bože moj, gde sam ja?

Nad glavom se puše teški oblaci; oni se guraju, oni jure, kao stado zlobnih čudovišta... a tamo dole drugo čudovište: razjareno, upravo razjareno more. Bela pena grčevito svetluca i ključa u njemu čitavim brdima — i, podižući čupave talase, sa surovim grohotom bije o ogromnu stenu, crnu kao katran. Urlanje bure, ledeni dah uskolebane bezdne, teško pljuskanje mora o obalu, pri čemu se s vremena na vreme čuje nešto nalik na jauk, na daleki topovski pucanj, na zvuk zvona — razdiruća. škripa i čegrtanje obalskog šljunka, iznenadno kreštanje nevidljivog galeba, na mutnom horizontu kolebljivi kostur lađe — svudd smrt i užas... Meni se u glavi poče vrteti — na opet zatvorih oči obamirući...

— Šta je to? — Gde smo mi?

— Na južnoj obali ostrva Uajt, pred stenom Blakgant, gde se tako često razbijaju lađe — reče Elis, ovaj put naročito razgovetno i, kako mi se učinilo, ne bez zluradosti...

— Nosi me dalje, dalje odavde... kući! kući!

Ja se sav skupih, stisnuh lice rukama... osetih da jurimo još brže nego malo pre; vetar više nije urlao i zviždao. — On je fijukao kroz

moju kosu, kroz moje odelo... oduzimao mi dah...

— Stani na noge, odjeknu glas Elisin.

Pokušavao sam da zagospodarim sobom, svojom svešću... Osećao sam pod nogama zemlju i ništa nisam čuo, kao da je sve unaokolo izumrlo... samo je u slepoočnicama nejednako udarala krv i sa slabim unutrašnjim zveketom još neprestano mi se vrtelo u glavi. Ispravim se i otvorim oči.

X

Nalazili smo se na bedemu moga ribnjaka. Pravo preda mnom, kroz oštro lišće rakite, videla se njegova široka površina sa ovde onde podignutim pramenovima lake magle. Nadesno se nejasno svetlucalo ražano polje; nalevo se dizalo drveće u parku, dugačko, nepomično i kao vlažno... Jutro je već dahnulo na njih. Po čistom sivom nebu otegla se dva tri kosa oblačka, kao pruge dima; izgledali su žućkasti; prvi slab otsjaj zore padao je na njih. Bog zna zašto, oko još nije moglo razlikovati na pobelelom horizontu ono mesto gde je ona trebala da se javi. Zvezde su se gasile; još se ništa nije micalo; ma da se sve već budilo u čarobnoj tišini jutarnjeg sutona.

— Jutro! evo jutra! — uzviknu nad samim mojim uhom Elis. — Zbogom! Do sutra!

Ja se okretoh... Odvojivši se malko od zemlje, ona je plivala pored mene — i odjednom podiže obe ruke nad glavom. Ta glava, i ruke, i ramena, za časak planuše telesnom, toplom bojom; u tamnim očima zadrhtaše žive iskre; osmeh pun potajne strasti pojavi se na porumenelim usnama... Preda mnom se iznenada pojavi divna žena; ali, kao da pada u nesvest, ona se odmah preturi nazad i rasplinu kao para.

Ja ostadoh nepomičan.

Kad se povratih i pogledah oko sebe, učini mi se da telesna, bledoružičasta boja što je preletela preko figure moje aveti još se nikako nije gubila, već me je, razlivena po vazduhu, okružavala... To se zora rađala. Odjednom osetim krajnji umor i pođem kući. Prolazeći pored živinarnika, čujem prvo jutarnje ćeretanje guščića (pre njih ni jedna ptica se ne budi); duž krova, na kraju svake slemenjače sedela je po jedna čavka — i sve su se one brižljivo i

ćuteći čistile, jasno se ocrtavajući na mlečnom nebu. Pokašto su se najedanput sve podizale i, letevši malo, opet padale jedna pored druge, bez vike... Iz obližnje šume dva put se začu promuklo jutarnje kreštanje crnjaka tetreba, koji tek što je sleteo u rosnu travu proraslu jagodama... S lakom drhtavicom u telu dokoturam se do postelje i brzo zaspim čvrstim snom.

XI

Iduće noći, kad sam stao prilaziti starom hrastu, Elis mi polete u susret kao poznaniku. Nisam je se bojao kao juče, skoro sam joj se obradovao; čak se nisam trudio da razumem šta se sa mnom zbiva: samo sam želeo leteti što dalje, po zanimljivim mestima. Ruka se Elisina opet obavi oko mene — i mi opet poletesmo.

— Pođpmo u Italiju, — šapnuh joj na uho.

— Kud god hoćeš, mili moj, — odgovori ona svečano i tiho. Pa mi tiho i svečano okrete svoje lice. Ono mi se učini ne tako providno kao sinoć; učini mi se ženstvenije i ozbiljnije. Ono me potseti na ono divno stvorenje što je promaklo preda mnom u zoru pred rastankom.

— Ova noć je velika noć, — nastavi Elis. — Ona dolazi retko — kad sedam puta trinaest...

Tu ne dočuh nekoliko reči.

— Sad se može videti ono što je u drugo vreme skriveno.

— Elis! — počeh je preklinjati, — pa ko si ti? Reci mi naposletku.

Ona ćuteći podiže svoju dugu belu ruku.

Na tamnom nebu, tamo kuda pokaza njen prst, između sitnih zvezda, sijala se kometa kao crvena crta.

— Kako da te razumem, — počeh ja. — Ili ti letiš međ ljudima, kao što ona kometa leti među planetama i suncem... I čime?

Ali se Elisina ruka iznenada nadnese nad, moje oči... Kao da me bela magla iz vlažne doline zapahnu...

— U Italiju! u Italiju! — začu se njen šapat. Ova noć je velika noć.

XII

Magla se pred mojim očima raziđe i ja spazih pod sobom beskrajnu ravnicu. Ali već po samom dodiru toplog i mekog vazduha

s mojim obrazima, Morao sam poznati da nisam u Rusiji; pa i ta ravnica nije ličila na naše ruske ravnice. To je bila ogromna nejasna prostorija, po svemu sudeći neobrasla travom i pusta; ovde onde, na celom njenom prostranstvu, blistaju stajaće vode, kao mali odlomci ogledala; u daljini nerazgovetno se vidi more, koje se ne čuje niti se kreće. Krupne zvezde sjaje se između velikih lepih oblaka; svuda se čuju trileri od hiljadu glasova, neprestano, a ipak ne odveć glasno — i čudna je bila ta oštra i dremljiva buka, taj noćni glas pustinje.

— Pontiske močvari, — progovori Elis. — Čuješ li žabe? Osećaš li miris vlage?

— Pontiske močvari? — ponovih ja, i osetih kako me obuze veličanstvena tuga. — Ali zašto si me donela ovamo, u ovaj tužni zabačeni kraj? Bolje odletimo k Rimu.

— Rim je blizu, — odgovori Elis, — spremi se.

Spustismo se i poletesmo pored starinskog latinskog puta. Bivo lagano podiže iz glibavog mulja svoju čupavu, čudovišnu glavu, s kratkim pramenovima čekinje između krivo izbačenih rogova. On koso povede beonjačama besmislenih i zlobnih očiju i teško frknu mokrim nozdrvama, kao da nas je osetio.

— Rim, Rim je blizu... — šaptala je Elis. — Gledaj, gledaj unapred...

Ja podigoh oči.

Šta se to crni na ivici noćnog neba? Da li su to luci ogromnog mosta? Nad kakvom rekom on stoji? Zašto je prekinut na nekim mestima? — Ne, to nije most, to je starinski vodovod. Unaokolo je sveta zemlja Kampanja, a tamo u daljini Albanske Planine — i njihovi vrhovi, i seda leđa starinskog vodovoda slabo blistaju pod zracima meseca koji tek što se rodio... Mi se iznenada vinusmo, pa smo lebdeli u vazduhu pred usamljenim razvalinama. Niko ne bi mogao reći šta je to bilo ranije: grobnica, dvorac, kula... Crni bršljan obvijao se oko nje cele svojom mrtvom snagom, a dole se otvarao, kao zev, polurazrušeni svod. Težak zadah podruma bio mi je u lice od te gomile sitnog, tesno priljubljenog kamena, s kojeg je odavno spala granitna obloga zida.

— Ovde, — progovori Elis i podiže ruku, — ovde! Izgovori glasno, tri puta uzamance, ime velikog Rimljanina. Ti ćeš videti.

Ja se zamislih.

— Divus Cajus Julius Caesar! — uzviknuh najedanput; — divus Cajus Julius Caesar! — ponovih otegnuto; — Caesar!

XIII

Još se poslednji odzvuk moga glasa nije bio izgubio, a čini mi se da čujem...

Teško mi je reći šta upravo. Isprva sam čuo nejasan, uhom jedva čujan prasak trubnih zvukova i pljeskanja, koji se beskrajno ponavljao. Izgledalo je kao da se negde strašno daleko, u nekoj dubini bez dna, iznenada zatalasala bezbrojna gomila, pa se diže, diže, uzrujavajući se i dovikujući se jedva čujno, kao kroz san, kroz mnogovekovni san koji davi. Zatim vazduh zastruja i potamne nad razvalinama... Počeše mi se priviđati senke, mirijade senki, milioni kontura, čas zaokrugljenih kao šlemovi, čas izduženih kao koplja; mesečina se drobila u trenutne plavkaste varnice nad tim kopljima i šlemovima — i sva ta armija, ta gomila hrlila je sve bliže i bliže, rasla, njihala se napregnuto... Neiskazan napor, napor dovoljan da podigne ceo svet, osećao se u njoj; ali se ni jedan lik nije jasno ocrtavao... I najedared mi se pričini kao da se drhtaj pronese unaokolo, kao da se odbiše i rastaviše nekakvi ogromni talasi... „Caesar, Caesar venit!“ zašumeše glasovi kao lišće u šumi, na koju je iznenada naletela oluja... Razleže se potmuo udar — i. glava bleda, stroga, s lavorovim vencem, oborenih očnih kapaka, glava imperatorova stade se lagano izdizati iznad razvalina...

Na ljudskom jeziku nema reči kojima bi se Morao iskazati užas koji je stegao moje srce. Činilo mi se da kad bi ta glava otvorila svoje oči, otvorila svoje usne, ja bih odmah umro.

— Elis! — jeknuh ja; — ja neću, ne mogu, ne treba mi Rim, grubi, grozni Rim... Dalje, dalje odavde!

— Malodušni, — šapnu ona — i mi poletesmo. Uspeh još da čujem za sobom gvozdeni, ovoga puta gromoviti uzvik legiona... zatim sve potamne.

XIV

— Pogledaj, — reče mi Elis, — pa se smiri.

Ja poslušah — i, sećam se, prvi moj utisak bio je toliko prijatan da sam mogao samo uzdahnuti. Nekakva plavičasta, srebrnomeka — da li svetlost ili magla — obuhvatala me je sa svih strana. Spočetka nisam ništa razlikovao: zaslepila me je ta plavetna svetlost — ali gle, malo po malo poče še se pomaljati konture divnih brda, šuma; poda mnom puklo jezero, sa zvezdama koje trepere u dubini, s ljupkim mumlanjem talasa koji udaraju o obalu. Miris pomorandži obli me kao talas, — i zajedno s njim, i tako isto kao talas, dopreše jaki, čisti zvuci mladog ženskog glasa. Taj miris, ti zvuci prosto me povukoše dole — i ja se počeh spuštati... spuštati se k raskošnom mramornom dvorcu, koji se prijatno beleo u čempresovoj šumici. Zvuci su se lili kroz njegove širom otvorene prozore; talasi jezera, posutog cvetnom prašinom, pljuskali su o njegove zidove — a sasvim prema njemu dizalo se iz nedara vode visoko, okruglo ostrvo, sve kao obučeno u tamno zelenilo pomorandži i lovora, sve zaliveno sjajnim isparenjem, sve posejano statuama, vitkim kolonama, porticima hramova...

— Isola Bella! — prozbori Elis. — Lago Maggiore...

Ja rekoh samo: a! — i nastavih spuštanje. Ženski glas se sve jače, sve jasnije čuo u dvorcu; vuklo me je nešto neodoljivo k njemu... htedoh da zagledam u lice pevačice što takvim zvucima oglašava takvu noć. Mi se zaustavismo pred. prozorom.

Nasred sobe, nameštene po pompejskom ukusu i koja je više ličila na starinski stan nego na najnoviju salu, sedela je za fortepijanom mlada žena, okružena vajarskim radovima, skupocenim tkaninama, osvetljena ozgo mekim zracima dveju lampi zatvorenih u kristalne kugle. Zabacivši malo glavu i upola zatvorivši oči, ona je pevala talijansku ariju; pevala je i smešila se, i u isto vreme njene crte su izražavale ozbiljnost, čak strogost... znak potpunog uživanja! Ona se smešila... i Praksitelov faun, lep, mlad kao i ona, pohotljiv, izgledalo je da se takođe smeši na nju iza ugla, iza grana oleandra, kroz tanki dim što se dizao iz bronzane kadionice na starinskom tronošcu. Lepotica je bila sama. Očaran zvucima, lepotom, bleskom i prijatnim mirisom noći, potresen duboko u srcu prizorom te mlade, mirne, svetle sreće, sasvim sam bio zaboravio na svoju saputnicu, zaboravio kako sam čudnovato postao svedok toga udaljenog, toga

tuđeg mi života — i već htedoh da stanem na prozor, htedoh da otpočnem razgovor...

Celo mi telo zadrhta od, silnog udara — kao da sam se dotakao lajdenske boce. Obazrem se... Lice Elisino bilo je — pored sve svoje prozračnosti — mračno i strašno; u njenim iznenadno otvorenim očima mutno se svetlela zloba...

— Dalje! — šapnu ona besno, i opet vihor i mrak, i vrtoglavica... Samo ovaj put mi osta u ušima ne uzvik legiona već glas pevačice, prekinut na visokoj noti...

Zaustavismo se. Visoka nota, ona ista nota jednako je zvonila i nije prestajala zvoniti, ma da sam osećao sasvim drugi vazduh, drugi miris... Na mene je pirila okrepljujuća svežina, kao od velike reke, i mirisalo seno, dim, konoplja. Za otegnutom notom dolazila je druga, zatim treća, ali s takom nesumnjivom nijansom, s tako poznatim, milim prelivom da smesta rekoh samom sebi: „Ovo Rus peva rusku pesmu” — i u istom trenutku mi sve unaokolo postade jasno.

XV

Bili smo nad ravnom obalom. Levo su se pružale, gubile u beskraj pokošene livade, pune golemih plastova; nadesno, tako isto u beskraj, gubila se glatka površina velike, mnogovodne reke. Nedaleko od obale velike, tamne barke lagano su se ljihale na kotvama, mičući polako šiljcima svojih katarki kao kažiprstima. S jedne od tih barki doletali su do mene zvuci jakog glasa, i na njoj je gorela svetlost, drhteći i ljuljajući se na vodi svojim dugačkim, crvenim odbleskom. Ovde-onde, i na reci i u njivama, nejasno oku — da li je blizu ili daleko — migale su druge svetlosti; one bi čas škiljile, čas se isticale kao zračne, krupne tačke; bezbrojni zrikavci su neprestano cvrčali, ništa manje od žaba pontiskih močvari, — i pod bezobličnim, ali nisko nadnetim, tamnim nebom pokašto su kreštale nepoznate ptice.

— Mi smo u Rusiji? — upitam Elis.

— To je Volga, — odgovori ona.

Poletesmo pored obale.

— Zašto si me istrgla otuda, iz onog divnog kraja? — počeh ja. — Je li ti bilo krivo, šta li? Da se nije ljubomora probudila u tebi?

Usne Elisine jedva zadrhtaše, i u očima opet blesnu pretnja... Ali joj se celo lice opet smesta skameni.

— Ja hoću kući, — progovorih ja.

— Pričekaj, pričekaj, — odgovori Elis. — Ova noć je velika noć. Ona se neće skoro vratiti. Možeš biti svedok... Pričekaj.

I mi odjednom počesmo leteti preko Volge, ukoso, nad samom vodom, nisko i isprekidano, kao lastavice pred nepogodu. Široki talasi teško su žuborili pod nama, oštar rečni vetar šibao nas je svojim hladnim, moćnim krilom... visoka desna obala uskoro se poče uzdizati pred nama u polutami. Pojaviše se strma brda s velikim raselinama. Približismo im se.

— Vikni: Marš na kljun lađe! šapnu mi Elis.

Ja se setih užasa koji me bio obuzeo pri pojavi rimskih fantoma, osećao sam umor i neku čudnu tugu, kao da se srce u meni topilo — ne htedoh izgovoriti zlokobne reči, unapred. sam znao da će se kao odgovor na njih pojaviti, kao u Vučjoj Dolini Frajšica, nešto čudnovato, — ali mi se usne otvoriše i protiv volje, i ja povikah, takođe protiv volje, slabim, usiljenim glasom: „Marš na kljun lađe!”

XVI

Ispočetka je sve ostalo nemo, kao i pred rimskom razvalinom, — ali se najedared pored samog mog uha aču lađarski smeh — i nešto s jaukom pade u vodu i poče grcati... Pogledam: nigde se niko nije video, — ali se sa obale odbi eho — i najednom i sa svih strana podiže se zaglušna galama. Čega sve nije bilo u tom haosu zvukova: vika i vriska, pomamna psovka i kikot, kikot više od svega, udarci vesala i sekira, praska kao kad se razvaljuju vrata i sanduci, škripa konopaca i točkova, i konjski galop, zvonjenje na uzbunu i zveket lanaca, brujanje i rika požara, pijane pesme i brzo izgovorene reči uz škrgut, neutešni plač, žalostivo, očajno moljenje, — i zapovednički usklici, pretsmrtni ropac i smelo zviždanje, graja i tupkanje igrača... „Udri! vešaj! davi! seci! svojski! svojski! tako! ne žali!” — čulo se jasno, čulo se čak isprekidano disanje zaduvanih ljudi, — a međutim unaokolo, dokle je oko dopiralo, ništa se nije pokazivalo, ništa se nije menjalo: reka se valjala mimo, tajanstveno,

skoro sumorno; sama obala izgledala je još više pusta i još divljija — i to je sve.

Ja se obratim Elisi, ali ona metnu prst na usne...

— Stepan Timofejić! Stepan Timofejić ide! — zabruja unaokolo: — Ide naš otac, ataman naš, naš hranilac! — Ja i dalje ništa nisam video, ali mi se neočekivano učini kao da neko ogromno telo ide na mene... — Frolka! gde si, pseto? — zagrme strašan glas. — Pali sa svih strana — ta pod sekire ih, belorukce!

Osećao sam na sebi dah bliskog plamena, gorak gar dima — i u isto vreme nešto toplo, kao krv, briznu mi u lice i po rukama... Divlji kikot odjeknu oko mene.

Ja izgubih svest — i kad se osvestih, ja i Elisa smo tiho klizili duž poznate ivice moje šume, pravo k starom hrastu...

— Vidiš li ovu stazu? — reče mi Elis; — onamo gde mesec mutno sija i gde su obesile glave dve breze?... Hoćeš onamo?

Ali ja sam se osećao toliko izlomljen i iznuren da sam u odgovor mogao samo reći:

— Kući... kući...

— Kod kuće si, — odgovori Elis.

Ja sam zaista stajao pred samim vratima svoje kuće — sam. Elis je iščezla. Pas mi priđe, podozrivo me pogleda — pa urličući pobeže od mene.

S mukom se dovučem do kreveta i zaspim, ne skidajući se.

XVII

Sutradan me je glava bolela, te sam jedva micao nogama; ali ja nisam obraćao pažnju na svoje telesno rastrojstvo, grizlo me je kajanje, jed me gušio.

Bio sam do krajnosti nezadovoljan samim sobom. „Malodušni! — neprestano sam ponavljao; — pa Elis ima pravo. Čega sam se uplašio? Kako se nisam koristio prilikom?... Mogao sam videti samog Cezara — a premro sam od straha, vrisnuo sam, okrenuo sam glavu kao dete od pruta. A Razin — to je druga stvar. Kao plemić i zemljevlasnik... Uostalom, čega sam se i tu ustvari uplašio? Malodušni, malodušni!”...

— Ama da li ja to ne sanjam? — upitam se naposletku. Pozovem ekonomku.

— Marfa, u koliko sati sam sinoć legao u postelju — ne sećaš se?

— A ko te zna, hranioče... Biće, dockan. U sumrak si izišao iz kuće; a u spavaćoj sobi si štiklama posle ponoći lupao. Pred samo jutro — da. Tako isto i prekjuče. Biće da imaš neku veliku brigu!

— Ehe-he! — pomislim ja. — Znači da je letenje van svake sumnje.

— Dobro, a u licu kakav sam danas? — dodadoh glasno.

— U licu veliš? Daj da vidim. Opao si malko. Pa i bled si mi, hranioče; ama nemaš ni kapi krvi u licu.

Mene malko štrecnu u srcu... Otpustim Marfu.

„Pa ovako, bogami, mogu i umreti, ili poludeti, — razmišljao sam, sedeći zamišljen pod prozorom. — Treba sve ovo baciti. Ovo je opasno. Gle kako i srce nekako čudnovato kuca. A kad letim, sve mi se čini da ga neko sisa, ili kao da nešto iz njega kaplje — kao ono u proleće sok iz breze, ako se u nju zabode sekira. A ipak mi žao. Pa i Elis... Ona se igra sa mnom kao mačka s mišem... a uostalom, teško da mi želi zla. Predaću joj se poslednji put — nagledaću se — a posle... Ali ako ona pije moju krv? To je strašno. Pored toga, tako brzo kretanje mora biti da je škodljivo; kažu da je i u Engleskoj na železnicama zabranjeno ići brže od 120 vrsta na sat.“

Tako sam razmišljao sam sa sobom — ali posle devet sati uveče već sam stajao pred starim hrastom.

XVIII

Noć je bila hladna, tamna, siva; vazduh je mirisao na kišu. Začudih se kad nikog ne nađoh pod hrastom; prolazio sam nekoliko puta unaokolo, dolazio do ivice šumske, vraćao se, pažljivo zagledao u pomrčinu... Sve je bilo pusto. Pričekah malo, zatim nekoliko puta uzastopce izgovorih ime Elis, sve jače i jače... ali se ona nije pojavljivala. Obuze me tuga, skoro me zabole; ranije moje plašnje nestade; nisam se mogao pomiriti s mišlju da mi se moja saputnica više neće vratiti.

— Elis! Elis! Ta dođi! Zar nećeš doći? — viknuh poslednji put.

Gavran, koga moj glas probudi, iznenada poče petljati nešto na vrhu obližnjeg drveta, pa, zaplićući se u granje, poče lupati krilima... Ali se Elis nije pojavljivala.

Oborivši glavu, uputim se kući. Ispred mene su se već crnele rakite na bedemu ribnjaka, i svetlost na prozoru moje sobe sinu između jabuka u bašti, sinu pa se sakri, kao oko čoveka koji bi me vrebao — kad se odjednom iza mene craču tanak zvižduk vazduha koji je nešto brzo seklo, i nešto me odjednom poduhvati ozdo nagore: tako kobac poduhvata kandžom, hvata prepelicu... To je Elis na mene naletela. Ja osetih njen obraz na svom obrazu, prsten njene ruke oko svoga tela — i kao oštar hlad zabi mi se u uho njen šapat: „evo me”. Ja se i uplaših, i obradovah u isto vreme... Leteli smo nisko iznad zemlje.

— Ti danas nisi htela doći? — progovorih ja.

— A ti si me se zaželeo? Ti me voliš? O, ti si moj!...

Poslednje reči Elisine me zbuniše... Nisam znao šta da kažem.

— Zadržali su me, — nastavi ona; — vrebali su me.

— Ko te je mogao zadržati?

— Kuda želiš? — upita Elis, ne odgovarajući po običaju na moje pitanje.

— Ponesi me u Italiju, na ono jezero — sećaš li se?

Elis se malo odmače i odrečno odmahnu glavom. Tad prvi put primetih da više nije providna. I lice kao da joj je dobilo boju; po njegovoj maglovitoj belini razlivao se rumen preliv. Zagledah joj se u oči... pa mi bi strašno: u tim očima se nešto micalo — laganim, neprekidnim i zlokobnim pokretom savijene i ukočene zmije koju počinje grejati sunce.

— Elis! — uzviknuh ja: — ko si ti? Ta reci. mi, ko si?

Elis samo sleže ramenima.

Ja se počeh ljutiti... zaželeh da joj se osvetim. — i odjednom mi pade na pamet misao da joj kažem da me prenese sa sobom u Pariz. — „Tu ćeš već imati zašto biti ljubomorna”, pomislih.

— Elis! — rekoh glasno; — ti se ne bojiš velikih varoši, na primer Pariza?

— Ne bojim.

— Ne bojiš? Čak ni onih mesta gde je tako svetlo, kao na bulevarima?

— To nije dnevna svetlost.

— Vrlo dobro; onda me odmah nosi na Italijanski bulevar.

Elis mi baci na glavu kraj svoga dugačkog obešenog rukava. Mene odmah obuhvati neka bela magla, sa uspavljujućim mirisom maka. Začas svega nestade: svake svetlosti, svakog zvuka — skoro i same svesti. Ostao je jedino osećaj života — pa i on nije bio prijatan. Iznenada nestade magle; Elis skide rukav s moje glave, i ja videh pred sobom hrpu građevina, punu sjaja, pokreta, buke... Spazih Pariz...

XIX

Ja sam ranije bivao u Parizu, pa zato odmah poznadoh mesto kojem je letela Elis. To je bio Tiljeriski park, sa svojim starim kestenovima, gvozdenim rešetkama, tvrđavskim rovom i zuavima zverskog izgleda na straži. Prošavši dvorac, prošavši crkvu sv. Roka, na čijim je stepenicama prvi Napoleon prvi put prolio francusku krv, zaustavismo se visoko nad Italijanskim bulevarom, gde je treći Napoleon učinio to isto, i s istim uspehom. Gomile naroda, mladi i stari kicoši, ljudji u bluzama, žene u raskošnim haljinama, gurali su se po trotoarima: restorani i kafane sve u zlatu gorele su u svetlosti; omnibusi, kola svih vrsta i oblika promicala su bulevarima; sve je prosto vrilo, sve je sijalo, sve, kuda god pogledaš... Ali, čudna stvar, meni se nije ostavljala moja čista, mračna vazdušna visina, nije mi se približavalo tom ljudskom mravinjaku. Izgledalo je da se otuda podiže vruće, teško, crveno isparenje, i mirišljavo i smrdljivo: odveć mnogo života se tamo zbilo u jednu gomilu. Ja sam se kolebao... Ali evo iznenada doleće do mene glas ulične loretke, oštar kao zvuk gvozdenih poluga; kao bezobrazan jezik, taj glas se isturi napolje; on me bocnu kao žaoka gmizavca. Odmah mi izađoše pred oči kameno, lakomo, pljosnato parisko lice ispalih jabučica, kajišarske oči, belilo, rumenilo, kolmovana kosa i buket veštačkog cveća jakih boja pod šiljastim šeširom, sastrugani nokti nalik na kandže, ružan krinolin... Isto tako izađe mi pred oči i naš stepski čovek koji kaska sitnim korakom za lutkom koja se prodaje... Zamislih kako on, zbunjen do grubosti i silom izgovarajući r po francuski, trudi se da podražava manire Vefurovih garsona, krešti, ulizuje se, uvija — pa

mi dođe mrsko... „Ne”, pomislih, „ovde Elis neće imati zašto da bude ljubomorna”...

Međutim primetih da smo se malo po malo počeli spuštati... Pariz nam se dizao ususret sa svom svojom bukom i dimom...

— Stani! — obratih se Elisi. — Zar tebi nije ovde zagušljivo, zar ti nije teško?

— Ti si me sam molio da te prenesem ovamo.

— Pogrešio sam, uzimam reč natrag. Nosi me dalje odavde Elis, molim te. Kako da ne: eno i knez Kuljmametov gega po bulevaru; i njegov prijatelj, Serž Varaksin, maše mu rukom i viče: „Ivane Stepaniću, alon supe, brže, že angaže samu Rigolboš!” Nosi me dalje od ovih mabila i mezon d ore, od gandema i biša, od džokej-kluba i Figaro, od obrijanih vojničkih čela i uglađenih kasarna, od seržandevila s espanjolkama i čaša mutnog apsenta, od igrača domina po kafanama i igrača na berzi, od crvenih lenti u rupici redengota i gornjeg kaputa, od gospodina de-Foa, pronalazača „specijalnosti brakova”, i besplatnih konsultacija d-ra Šarla Albera, od liberalnih predavanja i režimskih brošura, od pariskih komedija i pariskih opera, od pariskih viceva i pariske neotesanosti... Dalje! dalje! dalje!

— Pogledaj dole, — odgovori mi Elis, — nisi više nad Parizom.

Ja oborim oči... Doista. Tamna ravnica, ovdeonde presečena beličastim prugama puta, brzo je jurila ispod nas, i samo pozadi, na horizontu, kao rumenilo ogromnog požara, izbijao je uvis širok otsjaj bezbrojne svetlosti svetske prestonice.

XX

Opet mi pade veo na oči... Opet izgubih svest. On se najzad razvuče.

Šta je to onamo dole? Kakav je ono park s alejama striženih lipa, s odvojenim jelama u obliku amrela, s porticama i hramovima po Pompadurinom ukusu, sa statuama satira i nimfi Berninijeve škole, s tritonima rokoko na sredini krivih ribnjaka, okruženih niskom ogradom od pocrnelog mramora? Da to nije Versalj? Ne, nije Versalj. Omanji dvorac, takođe rokoko, izviruje iza gomile kudravih hrastova. Mesec nejasno sija, omotan parom, a po zemlji kao da se rasprostro

vrlo tanak dim. Oko ne može da razazna šta je to: mesečeva svetlost ili magla? Eno na jednom jezeru spava labud: njegova dugačka leđa se bele kao stepski sneg, stegnut mrazom, a onamo svitci sijaju kao dijamanti u plavičastoj tami, kod podnožja statua.

— Mi smo pored Manhajma, — progovori Elis: — ovo je Švecingenski park.

— Pa to smo mi u Nemačkoj, — pomislih ja, pa počeh osluškivati. Svuda je bila tišina; samo negde usamljeno i nevidljivo pljeskao je i žuborio mlaz vode pri padu. Činilo se da ponavlja sve iste reči: „Da, da, da, svagda, da”. I najedanput mi se pričini kao da samom sredinom jedne od aleja, između zidova postriženog zelenila, dajući kicoški ruku dami s pudrovanom frizurom i u šarenom robronu, stupa na crvenim potpeticama kavaljer u zlatnom kaftanu i s čipkastim manšetama, s lakom čeličnom špadom o bedru... Čudna, bleda lica... Hoću da pogledam u njih... ali već svega nestaje, i samo i dalje žubori voda...

— To snovi lutaju, — šapnu Elis; — juče se moglo videti mnogo... mnogo. Danas i snovi beže -od ljudskog oka. Napred! Napred!

Podigosmo se uvis i poletesmo dalje. Tako je lak i ravan bio naš let da se činilo kao da se ne krećemo mi, već da se, naprotiv, sve kreće nama u susret. Pojaviše se brda, tamna, talasasta, pokrivena šumom; ona izrastoše i zaploviše prema nama... Evo već protiču ispod nas, sa svima svojim krivinama, klancima, uskim lukama, s vatrenim tačkama u zaspalim seocima na brzim potocima na dnu dolina; a napred opet izrastaju i plove druga brda... Mi smo u nedrima Švarcvalda.

Brda, neprestano brda... i šuma, divna, stara, moćna šuma. Noćno nebo je vedro: mogu da poznam svaku vrstu drveta; naročito veličanstvene bele jele, s njihovim belim, pravim stablima. Ovde onde, na krajevima šuma, vide se divokoze; graciozno i oprezno stoje one na svojim tankim nožicama i osluškuju, iskrivivši divno glave i načuljivši velike uši, nalik na trube. Razvalina kule tužno i slepo ističe s vrha gole litice svoje upola srušene zupce; iznad starog, zaboravljenog kamenja mirno svetluca zlatna zvezdica. Iz malog, skoro crnog jezera diže se, kao tajanstvena žalba, kreket malenih žaba. Pričinjavaju mi se drugi zvuci, dugački, malaksali, nalik na zvuke Eolove harfe... Evo je, zemlje legendi! Onaj isti tanki

mesečev dim koji me iznenadio u Švecingenu razliven je ovde svuda, i što se dalje šire brda, tim je gušći taj dim. Nabrojio sam pet, šest, deset različnih tonova različnih slojeva senke po planinskim terasama, a iznad sve te neme raznolikostm zamišljeno caruje mesec. Vazduh struji meko i lako. I meni samom lako i osećam se nekako uzvišeno spokojan i tužan...

— Elis, ti treba da voliš ovaj kraj!

— Ja ništa ne volim.

— Kako to? A mene?

— Da... tebe! — odgovara ona ravnodušno.

Čini mi se da njena ruka jače nego pre obvija moj stas.

— Napred! Napred! — veli Elis s nekim hladnim zanosom.

— Napred! — ponavljam ja.

XXI

Nad nama se iznenada začu jak, zvonak krik koji se preliva i odmah se ponovi već malko napred.

— To zadocneli ždralovi lete k vama, na sever, — reče Elis; — hoćeš da im se pridružiš?

— Da, da! podigni me k njima.

Mi se vinusmo i za tren oka nađosmo se naporedo sa jatom ždralova u letu.

Krupne, lepe ptice (bilo ih je svega trideset) leteli su u obliku trougla, mašući oštro i retko ispupčenim krilima. Ispruživši kruto glavu i noge, isturivši čvrsto grudi, oni su jurili neobuzdano i tako brzo da je vazduh zviždao oko njih. Čudno je bilo videti na takoj visini, u takoj daljini od svega živog, takav vatren, snažan život, taku nesalomljivu volju. Sekući pobedonosno bez prestanka prostor, ždralovi su se pokašto dozivali s drugom na čelu, predvodnikom, i bilo je nešto ponosito, ozbiljno, nešto nesalomljivo pouzdano u tom glasnom kliktanju, u tom razgovoru pod oblacima. „Doletećemo, vala, iako je teško”, kao da su govorili, hrabreći jedan drugog. I tada mi pade na pamet da takvih ljudi kao te ptice u Rusiji — kakvoj Rusiji! u celom svetu ima malo.

— Sad letimo u Rusiju, — reći će Elis. Već ne prvi put sam mogao opaziti da ona skoro uvek zna o čemu ja mislim. — Hoćeš da

se vratimo?

— Da se vratimo... ili ne? Bio sam u Parizu; nosi me u Petrograd.

— Sad?

— Odmah... Samo mi pokri glavu tvojim velom, jer mi je inače muka.

Elis podiže ruku... ali pre nego što me magla obuze, osetih na svojim usnama dodir one meke, tople žaoke...

XXII

„Sluša-a-a-aj!” odjeknu u mojim ušima otegnut uzvik. „Sluša-a-a-aj!” izumre negde na kraju sveta. Ja se stresoh. Visok zlatan šiljak pade mi u oči: poznadoh Petropavlovsku tvrđavu.

Severna, bela noć! A da li je to noć? Da to nije bled, bolestan dan? Nikad nisam voleo petrogradske noći; a ovoga puta bi me čak strah: Elisin oblik se gubio, topio, kao jutarnja magla na julskom suncu, i ja sam jasno video celo svoje telo kako je glomazno i samo visilo na Aleksandrovskoj koloni. Dakle evo Petrograda! Da, to je doista on. Te puste, široke, sive ulice; te sivobeličaste, žutosive, sivoljubičaste, malterisane i oguljene kuće, s njihovim upalim prozorima, natpisima svetlih boja, gvozdenim nastrešnicama nad ulazima i bednim piljarnicama; ti frontoni, natpisi, dućančići, sanduci za konjsku hranu; zlatno kube Isakijevske saborne crkve; nepotrebna, šarena berza; granitni zidovi tvrđavski i izlupana drvena kaldrma; te barke sa senom i drvima; taj miris prašine, kupusa, rogozine i konjušnice, ti skamenjeni podvornici u kožusima na kapijama, ti zgrčeni u mrtvačkom snu kočijaši na provaljenim droškama, — da, to je ona, naša severna Palmira. Sve se vidi unaokolo; sve je jasno, do nenasitosti razgovetno i jasno, i sve tužno spava, čudno nagomilano i ocrtavajući se u poluprozračnom vazduhu. Večernje rumenilo — jektičavo rumenilo — još se nije izgubilo i neće se izgubiti do jutra s beloga neba bez zvezda; ono pada po svilastoj površini Neve, a ona jedva čujno žubori i jedva se koleba, žureći se napred svojom hladnom, plavom vodom...

— Letimo odavde, — zamoli Elis.

Pa i ne sačekavši moj odgovor, ponese me preko Neve, preko Dvorske pijace, ka Litejnom. Koraci i glasovi začuše se dole: ulicom

je išla gomilica mladića ispijenih lica i razgovarala se o školama igranja. „Potporučnik Stolpakov je sedmi!” viknu odjedared bunovno vojnik što je stajao na straži kod piramide zarđalih topovskih zrna, a malo dalje, kod otvorenog prozora, spazih devojku u izgužvanoj svilenoj haljini, bez rukava, s bisernom mrežom na kosi i cigaretom u ustima. Ona je sa strahopoštovanjem čitala knjigu: to je bila sveska pesama jednog od najnovijih Juvenala.

— Letimo odavde! — rekoh ja Elisi.

Prođe samo jedan minut, i već su promicali pred nama trule jelove šume i močari pokrivene mahovinom, koje okružuju Petragrad. Leteli smo pravo na jug: nebo i zemlja — sve je malo po malo postajalo sve tamnije i tamnije. Bolesna noć, bolestan dan, bolesna varoš sve je ostalo pozadi nas.

XXIII

Leteli smo lakše nego obično, pa sam imao mogućnosti da pratim očima kako se postupno razvija preda mnom, kao svitak beskrajne panorame, opširna prostorija rodne zemlje. Šume, žbunje, njive, jaruge, reke — pokašto sela, crkve — na opet njive, i žbunje, i jaruge... Obuze me tuga i neka ravnodušna dosada. I nisam zato osetio tugu i dosadu što sam preletao baš iznad Rusije. Ne! Sama zemlja, ta ravna površina što se prostirala poda mnom; ona zemljina lopta sa svojim stanovništvom, trenutnim, nemoćnim, pritisnutim nuždom, jadom, bolestima, prikovanim uz grudvu prezrene prašine; ta trošna, hrapava kora, taj izraštaj na vatrenoj trunci naše planete, po kojoj je izbila plesan, koju mi zovemo organskim, biljnim carstvom; ti ljudi-muve hiljadu puta su ništavniji od muva; njihova obitališta sklepana od blata, sićušni tragovi njihove sitne jednolike brige, njihove smešne borbe s neizmenljivim i neizbežnim, — kako mi je sve to odjedared ogadilo! Srce se u meni lagano prevrte, i ne htedoh više gledati te beznačajne slike, tu bljutavu izložbu... Da, meni postade dosadno — gore nego dosadno. Čak nisam osećao ni sažaljenja prema svojoj sabraći: sva osećanja u meni utopiše se u jednom, koje se jedva i usuđujem pomenuti: u gađenje, a najjače, najveće gađenje sam osećao — prema sebi samom.

— Prestani, — šapnu mi Elis, — prestani, inače te neću moći sneti. Postaješ teži.

— Idi kući, — odgovorih joj istim glasom kakvim sam govorio svome kočijašu, izlazeći posle tri sata noći od svojih moskovskih prijatelja, s kojima sam sve od ručka raspravljao o budućnosti Rusije i važnosti opštinske zemljišne zajednice. — Idi kući, — ponovih pa zatvorih oči.

XXIV

Ali ih ubrzo otvorih. Elis se nekako čudno pribijala uza me; skoro gurala. Pogledah u nju, i krv se u meni sledi. Kome se dešavalo da vidi na licu nekog drugoga iznenadan izraz dubokog zaprepašćenja, čiji uzrok on ne može da pogodi, — taj će me razumeti. Zaprepašćenje, mučno zaprepašćenje je krivilo, unakazivalo blede, skoro izbrisane crte Elisine. Nisam video ništa slično, čak ni na živom ljudskom licu. Beživotno, maglovito priviđenje, senka... i onaj umirući...

— Elis, šta je tebi? — progovorih naposletku.

— Ona... ona... — odgovori ona s naporom, — ona je!

— Ona? Ko ona?

— Ne pominji je, ne pominji, — brzo promrmlja Elis. Treba da se spasavam, inače je svemu kraj — i za uvek... Pogledaj: eno tamo!

Ja okretoh glavu u stranu kud mi je pokazivala uzdrhtala ruka i spazih nešto... zaista strašno.

To nešto bilo je tim strašnije što nije imalo određenog oblika. Nešto teško, mračno, žutocrno, šareno, kao trbuh u guštera — ni oblak ni dim, lagano, zmijskim pokretom, micalo se iznad zemlje. Ravnomerno, široko kolebanje ozgo nadole i ozdo nagore, kolebanje koje je potsećalo na zlokobno mahanje krila ptice grabljivice kad traži svoj plen; s vremena na vreme neiskazano gadno saginjanje k zemlji, — tako pauk pada na uhvaćenu muhu... Ko si ti, šta si, grozna maso? Pod njenim uticajem — to sam video, to sam osećao — sve se uništavalo, sve je nemelo... Od nje je bila trula, kužna studen — od te studeni se gadilo i mrak padao na oči, a kosa se dizala u vis. To je išla sila; ona sila kojoj nema protivljenja, kojoj je sve potčinjeno, koja bez vida, bez lika, bez smisla — sve vidi, sve

zna i kao ptica: grabljivica bira svoje žrtve, kao zmija ih davi i, liže svojim hladnim žalcem...

— Elis! Elis! — dreknuh ja kao lud. — To je smrt! sama smrt!

Tužan zvuk, koji sam već ranije čuo, ote se iz usta Elisi — ovoga puta on je više ličio na ljudski, očajni krik — i mi poletesmo. Ali naš let bio je čudno i strašno neravan; Elis se prevrtala u vazduhu, padala, bacala se tamo amo, kao jarebica smrtno ranjena ili kad želi da odvuče psa od svojih mladunaca. A međutim, u stopu za nama, odvojivši se od neiskazano užasne mase, pojuriše nekakvi dugački, vijugavi pipci kao neke ispružene ruke, kao kandže... Ogromna slika umotane figure na bledom konju namah se diže i vinu se pod samo nebo... Još nemirnije, još očajnije se uzvrpolji Elis. „Ona je opazila! Sve je svršeno! Propala sam!...“ čuo se njen isprekidani šapat. „O, mene nesrećnice! Mogla sam se koristiti, nauživati života... a sad... Ništavilo, ništavilo!”

To je bilo i suviše neizdržljivo... Ja izgubih svest.

XXV

Kad dođoh sebi — ležao sam na leđima u travi i osećao u celom telu potmuo bol kao od jakog udara. Na nebu je svitalo jutro: mogao sam jasno raspoznavati predmete. Nedaleko od mene, duž brezove šumice, išao je put, zasađen rakitama: mesto mi se učini poznato. Počeh se potsećati šta mi se desilo, pa se sav stresoh čim mi pade na pamet ono poslednje ružno priviđenje...

„Ali čega se uplašila Elis?” pomislih. „Zar i ona potpada pod njenu vlast? Zar ona nije besmrtna? Zar je i ona osuđena na ništavilo, uništenje? Kako je to moguće?”

Tiho jecanje začu se u blizini. Okrenem glavu. Na dva koraka od mene nepomično je ležala mlada žena u beloj haljini, s razbarušenom gustom kosom, golih ramena. Jedna ruka je bila zabačena do glave, a druga pala na grudi. Oči su joj bile zatvorene, a na stegnutim usnama izbijala je laka crvena pena. Ama je li to Elis? Ali Elis je avet, a ja sam video pred sobom živu ženu. Dopuzim do nje, nagnem se....

— Elis! jesi li ti to? — uzviknem. Odjednom se malo podigoše široki očni kapci, zadrhtavši malko; tamne, prodorne oči upiše se u

mene — i u istom trenutku u mene se upiše i usne, tople, vlažne, mirišući na krv... meke ruke snažno obgrliše moj vrat, tople, pune grudi grčevito se pripiše uz moje. — Zbogom! Zbogom nasvagda! — razgovetno reče sve slabiji glas — pa svega nestade.

Ja se podigoh, njihajući se na nogama kao pijan, pa prešavši nekoliko puta rukom po licu, pogledah pažljivo oko sebe. Nalazio sam se pored... skog druma, na dve vrste od svoga majura. Sunce se već rađalo kad se dovukoh do kuće.

*

Iduće noći čekao sam — i, priznajem, ne bez straha — pojavu svoje aveti; ali me ona više nije posećivala. Jedared čak odem u sumrak do starog hrasta, ali i tamo se nije desilo ništa neobično. Uostalom, nisam mnogo žalio što se prekinulo to čudno poznanstvo. Ja sam mnogo i dugo razmišljao o tom nepojamnom, skoro besmislenom slučaju, — pa sam se uverio da ga ne samo nauka ne objašnjava, već se čak ni u bajkama, u legendama ne nalazi ništa slično. Šta je Elis u stvari? Avetinja, duša koja luta, zao duh, silfida, možda vampir? Ponekad mi se činilo da je Elis žena koju sam nekad poznavao, pa sam se upinjao da se setim gde sam je video... Evo, evo, činilo mi se ponekad — sad, ovog minuta ću se setiti... Hoćeš! Sve se opet rasplinjavalo, kao san. Da, mnogo sam mislio i, kao obično, ništa nisam smislio. Nisam se usuđivao da pitam za savet ili mišljenje druge ljude, bojeći se da me ne proglase za ludog. Najzad mahnem sva svoja razmišljanja: pravo da kažem, nije mi bilo do toga. S jedne strane, nastala je emancipacija s podelom imanja itd., itd.; a s druge, i zdravlje mi popustilo: počeše me boleti grudi, nesanica, kašalj. Celo telo slabi. Lice žuto, kao u mrtvaca. Doktor uverava da sam malokrvan, zove moju bolest grčkim imenom „anemija” i šalje me u Gaštajn. A posrednik se kune da se bez mene sa seljacima ne može snaći...

Pa dede, snađi se tu!

Ali šta znače ti neobični čisti i oštri zvuci, zvuci har(Monike, koje čujem čim se preda mnom počne govoriti o nečijoj smrti? Oni postaju sve jači, sve oštriji... I zašto se tako mučno stresam kad samo pomislim o ništavilu?

1863 god.

PAS

— Priča —

— Ali ako se dopusti mogućnost natprirodnog, mogućnost da se ono meša u stvarni život, — onda, dopustite da upitam, kakvu ulogu, posle toga, treba da igra zdrav razum? — izjavi Anton Stepanić Pa skrsti ruke na trbuhu.

Anton Stepanlć je bio po činu statski savetnik, služio je u nekom čudnom odelenju ministarstva, i govoreći sa zastajanjem, zategnuto i iz basa, uživao je sveopšte poštovanje. Njemu su, malo pre toga, po rečima zavidljivaca, „nalepili stanislašku”[4]

— To je sasvim tačno, — reći će Skvorević.

— To niko ne može sporiti, — dodade Kinarević.

— I ja se slažem, — odobri iz fistule domaćin, g. Finoplentov.

— A ja moram priznati da se ne mogu složiti, jer se meni desilo nešto natprirodno, — reći će čovek srednjeg rasta i srednjih godina, s trbuščićem i ćelom, koji je dotle sedeo ćuteći u zapećku. Pogledi svih koji su bili u sobi radoznalo i u nedoumici okretoše se na njega — i zavlada tajac.

Taj čovek bio je kaluški spahija srednjeg stanja, koji je nedavno doputovao u Petrograd. On je nekad služio u husarima, sve prokockao, podneo ostavku i nastanio se u selu. Najnovije ekonomske promene skresali su njegove prihode, te se krenuo u prestonicu da potraži zgodno mestance. Nije imao nikakvih sposobnosti niti je imao kakvih veza; ali se on čvrsto uzdao u prijateljstvo jednoga svoga staroga kolege, koji je odjedared neočekivano uskočio u ljude, i kome je on jedared pomogao da izmlati jednog varalicu u kartama. Povrh toga, on je računao na svoju sreću — i ona ga nije izneverila: posle nekoliko dana on dobije mesto nadzornika nad državnim magacinima, mesto udobno, čak i uvaženo, i koje nije tražilo naročiti talenat: sami magacini postojali su samo kao predlog i čak se nije tačno ni znalo čim da se napune, — a izmišljeni su u svrhu državne ekonomije.

Anton Stepanić prvi prekide opšte zaprepašćenje.

— Kako, dragi gospodine, — poče on, — vi tvrdite ne šaleći se da vam se desilo nešto neprirodno, hoću reći nešto što nije u skladu

sa prirodnim zakonima?

— Tvrdim, — odgovori „dragi gospodin”, kome je pravo ime bilo Porfirije Kapitonić.

— Nije u skladu sa prirodnim zakonima! — ponovi ljutito Anton Stepanić, kome se, po svemu izgledu, dopade ta fraza.

— Upravo... da; eto baš tako kako ste vi izvoleli reći.

— To je čudno! Kako računate, gospodo? — Anton Stepanić pokuša da dade svojim crtama lica ironičan izraz, ali ništa nije ispalo — ili, tačnije da kažemo, ispalo je samo to kao da hoće da kaže: eto, gospodin statski savetnik osetio rđav zadah. — Hoćete li se potruditi, dragi gospodine, — nastavi on, obraćajući se kaluškom spahiji, — da nam kažete pojedinosti tako zanimljivog događaja?

— Zašto da ne? Mogu! — odgovori spahija, pa pomaknuvši se neusiljeno na sredinu sobe poče ovako:

— Ja imam, gospodo, kao što vam je može biti loznato — a može biti i nije poznato, malo imane u kozlovskom srezu. Ranije sam iz njega izvlačio neku korist, a sad, razume se, mogu očekivati samo neprijatnosti. Nego, na stranu politiku! Elem, u tom istom imanju imam mali majur: voćnjak, kao što je u redu, ribnjak s karašima, prilične zgrade, — na i kućicu za svoje grešno telo... Ja sam čovek neženjen. I tako, molići, jedared, — tako pre jedno šest godina, — vratim se kući dosta kasno: kod suseda sam igrao karata — ali pri tom, molim da uzmete u obzir, što se kaže, malko nakresan; skinem se, legnem, ugasim sveću. I zamislite samo, gospodo: tek što sam ugasio sveću, nešto se poče vrpoljiti ispod moga kreveta! Mislim: pacov. Ne, nije pacov: grebe, vrti se, češe se... Najzad poče ušima lupati!

„Naravno: pas. Ali otkud tu pas? Ja ne držim pse; sem ako nije, mislim, ako se nije zavukao kakav zalutali? Viknem svoga slugu (zove se Filjka). Uđe sluga sa svećom. — Šta je ovo, velim ja, brat Filjka, kakav je ovo nered kod tebe! Kod mene se pas zavukao pod krevet. — Kakav, veli, pas?

— A otkud ja znam, velim ja; to je tvoja stvar — da ne dopustiš da se tvoj gospodar uznemirava.

— Nagnu se moj Filjka, stade svećom ispod kreveta osvetljavati. — Pa ovde, veli, nema nikakvog psa. — Nagnem se i ja: zaista nema psa. — Kakvo je ovo čudo! — bacim pogled na Filjku: a on se

smeši. — Budalo, — velim mu ja: — šta se keziš? Pas je verovatno šmugnuo u pretsoblje, čim si otvorio vrata. A ti, zevzeče, nisi ništa video zato što uvek spavaš. Ne misliš valjda da sam pijan? — On htede nešto da izgovori, ali ga ja oteram, sklupčam se, i te noći ništa više nisam čuo.

„Ali iduće noći — zamislite! — ponovi se to isto. Čim ugasim sveće, opet grebe, lupa ušima. Opet pozovem Filjku, opet on pogleda ispod kreveta — opet ništa. Otpustim ga, dunem u sveću — pih do vraga! Pseto tu pa tu. I baš pravi pas: prosto se čuje kako diše, kako se biska zubima po dlaci, traži buve... tako razgovetno! — Filjka! — velim ja: — uđi-de ovamo bez sveće! — On uđe.

— No, šta je, velim, čuješ li? — Čujem, — veli. Ja ga ne vidim, ali osećam da je malko uplašen. — Kako ti to, velim, razumeš? — A kako hoćete da razumem, Porfirije Kapitoniću? Đavolsko iskušenje! — Ti si smetenjak, velim ja; ćuti s tim tvojim đavolskim iskušenjem... A u obojice nam glasovi kao u ptice, i tresemo se kao u groznici — u mraku. Upalim sveću: nema ni psa niti kakvog šuma, — samo što smo i ja i Filjka — beli kao kreda. Tako je sveća gorela kod mene do jutra. I da vam kažem, gospodo — pa verovali mi ili ne — tek od te večeri za šest nedelja to mi se isto događalo. Naposletku sam se čak i navikao, pa sam počeo i sveću gasiti, jer pri sveći ne mogu da spavam. Neka se, mislim, vrti! Jer neće mi nikakvo zlo učiniti.

— E, vidim, niste od plašljive sorte, — prekide ga Anton Stepanić s upola prezrivim, upola snishodljivim smehom. — Odmah se vidi husar!

— Vas se ni u kom slučaju ne bih uplašio, — reče Porfirije Kapitonić, i za trenutak doista pogleda u husara. — Ali slušajte dalje. Dođe kod mene jedan sused, onaj isti s kojim sam igrao karata. On ruča kod mene što je Bog dao, ostavi mi jedno pedeset rubalja za vizitu; napolju noć — vreme je da ide. A ja imam svoje kombinacije: — ostani, velim, da noćiš kod mene, Vasilije Vasiljiću; sutra će dati Bog pa ćeš povratiti što si izgubio na kartama. Misli se, misli moj Vasilije Vasiljić, — pa ostade. Naredim da se za njega namesti krevet u mojoj spavaćoj sobi... Elem, legnemo, popušimo po cigaretu, proćaskamo — najviše o ženskom polu, kao što i dolikuje neženjama, smejemo se, razume se; pogledam: Vasilije Vasiljić ugasio svoju sveću i okrenuo mi se leđima; znači: „šlafenzivol”. Ja

pričekam malo, pa i sam ugasim sveću. I zamislite: nisam stigao ni da pomislim: kakav li će se sad karambol desiti? a moj ti se pas već poče muvati. Pa ne samo muvati: izađe ispod kreveta, pođe kroz sobu, lupa šapama po sobi, ušima mlatara, pa kad ti najedared gurnu stolicu što je stajala pored kreveta Vasilija Vasiljića! — Porfirije Kapitoniću, — veli on, i takim, znate, ravnodušnim glasom, — a ja nisam ni znao da si nabavio psa. Kakav je? prepeličar, šta li? — Ja, velim, nemam nikakvog psa, niti sam ga kad imao! — Kako nemaš? A šta je ovo? — Šta je to? — velim ja: — e pa zapali sveću, pa ćeš sam videti. — Zar ono nije pas? — Nije. — Vasilije Vasiljić se okrete na krevetu. — Ama šta se šališ, đavole? — Ne, ne šalim se. — Čujem ja: on kvrc, kvrc žižicom, a onaj, onaj nikako da se smiri, češe se po slabini. Zapali se sveća... i svršeno! Ni traga ni glasa! Gleda me Vasilije Vasiljić — i ja njega gledam. — Kakva je ovo, — veli, — komedija? — Pa to je, — velim ja, — takva komedija da možeš na jednu stranu metnuti i samog Sokrata, a na drugu Fridriha Velikog, pa ni oni neće ništa razumeti. — I tada mu sve potanko ispričam. Kad ti moj Vasilije Vasiljić skoči! Kao oparen! Nikako da navuče čizme: — Konje! — viče — konje! Počnem ga odvraćati, ali hoćeš! Udario u pravu kuknjavu. — Neću ostati, viče, ni minuta! — Ti si, znači, posle ovoga, oglašeni čovek! — Konje!... Ipak ga nekako slomim. Samo sam mu krevet prevukao u drugu sobu — i svuda zapalio noćna kandila. Ujutru, uz čaj, on se umirio: počeo mi davati savete. — Trebalo bi, — veli, — Porfirije Kapitoniću, da pokušaš da odeš od kuće na nekoliko dana: možda će te se ta napast okaniti. — A treba da vam kažem da je on — taj moj sused — bio čovek temeljne pameti! Svoju taštu, pored ostalog, tako je divno obradio: tutnuo joj menicu; znači da je izabrao najosetljiviji trenutak! Postala meka kao pamuk: poverila mu da upravlja celim imanjem — šta hoćete više? A već to je krupna stvar — taštu prevariti — zar ne? Sami izvolite oceniti. Ipak je otišao od mene malko nezadovoljan: opet sam ga opelješio za nekih sto rubalja. Čak me je i grdio, veli: nezahvalan si, ne osećaš; a šta sam ja tu kriv? Nego, na stranu to, a njegov savet sam primio na znanje: istog dana odem u varoš i nastanim se u gostionici, kod jednog poznatog starčića raskoljnika. Bio je to čestit čičica, iako malko divlji, zbog samoće: izumrla mu cela porodica. Samo duvan nikako nije trpeo i strašno je mrzeo pse;

čini mi se da bi pre sam sebe na dvoje prekinuo nego što bi pristao da pusti psa u svoju sobu! „Jer, veli, kako mogu! Ovde kod mene u sobi, na zidu, sama Vladičica stoji, pa da tu i pogani pas svoju nečastivu njušku metne”. Pa naravno — neobrazovan čovek! A uostalom, ja ovako mislim: svako se drži one mudrosti koja mu je data!

— Pa ja vidim da ste vi veliki filosof, — prekide ga Anton Stepanić po drugi put i sa istim osmehom.

Porfirije Kattitonić ovaj put se čak i ne namršti.

— Kakav sam ja filosof, to se još ne zna, — reče on sa sumornim podrhtavanjem brkova: — ali vas bih rado uzeo na obuku.

Mi se svi prosto upismo pogledom u Antona Stepanića: svako od nas je očekivao ohol odgovor ili bar munjevit pogled... Ali gospodin statski savetnik promeni svoj osmeh od prezrivog na ravnodušan, zatim zevnu, pomaha nogom — i to je sve!

— Dakle, nastanim se kod toga čičice, — nastavi Porfirije Kapitonić. — Kao poznaniku dao mi je jednu sobicu, ne baš najbolju; i on je u njoj stanovao, iza pregrade — a meni je samo to i trebalo. Ali sam se i napatio tada! Sobica mala, vrućina ova, zagušljivo, muve, pa još neke lepljive; u uglu neobičan kiot, s drvenim ikonama; na njima rize tamne, pa naduvene; sve udara na zejtin i još na neku špeciju; na krevetu dve perine; pomakneš li jastuk, ispod njega istrči buba-švaba... a ja se, iz dosade, neverovatno mnogo napio čaja — prosto nesreća! Legnem; ne mogu da spavam — a iza pregrade domaćin uzdiše, stenje, čita molitve. Naposletku se ućuta. Čujem: počeo pomalo hrkati — ali tako lagano, postarinski, uljudno. Sveću sam odavno ugasio — samo kandilo gori pred ikonama. Znači, smetnja! Tada ti ja ustanem polako, bos: ispnem se do kandila, pa duhnem u njega... Ništa. — Ehe! mislim; znači, kod tuđih ne ide... Ali tek što se spustih u postelju — opet nastade larma! I grebe, i češe se, i ušima lupa... ama sve kao što je red! Dobro. Ja ležim, čekam da vidim šta će biti. Čujem: budi se čiča. Gospodine, — veli, — gospodine! — Šta je? velim. — Jesi li ti to ugasio kandilo? — Pa i ne sačekavši moj odgovor, odjednom kad ti poče praskati: — Šta je to? Šta je to? Pas! Ah, ti, Nikonovac prokleti! — Čekaj, — velim, — stari, nemoj grditi — već bolje dođi sam ovamo. Ovde se, — velim ja, — dešavaju stvari dostojne čuđenja. — Starac poče petljati iza

pregrade, pa izađe do mene sa svećom, tankom pretankom, od žutog voska; e, začudio sam se kad sam ga video! Sav rutav, uši čupave, oči pakosne kao u tvora, na glavi mu bela kapica od filca, brada do pojasa, takođe bela, a na nogama krznene čizme — i udara na venju. Priđe on takav ikonama, prekrsti se triput sa dva prsta, upali kandilo, opet se prekrsti — na se okrete meni i samo zagrokta: objašnjavaj! I tada mu ja bez oklevanja sve opširno objasnim. Starac sasluša sva moja objašnjenja, pa da bi jednu rečcu progovorio: samo, znate, glavom trese. Zatim sede kod mene na krevet — pa sve ćuti. Češe se po grudima, potiljku i drugim mestima — i ćuti. — Šta, — velim ja, — Fedule Ivaniću, kako ti misliš: da li je to neko đavolsko iskušenje, šta li? Starac me pogleda. — Šta si izmislio! đavolsko iskušenje! Dobro da je to kod tebe, duvandžije, — ali ovde! Uzmi samo to u obzir: šta je ovde svetinja! Kud se setio đavolskog iskušenja! — A ako to nije đavolsko iskušenje, onda šta je? — Starac opet poćuta, opet se počeša, na će najzad reći, — ali tako potmulo, jer mu brkovi ulaze u usta: — Idi ti u varoš Beljev. Osim jednog čoveka niko ti ne može pomoći. A taj čovek živi u Beljevu: od naših je. Ako ushte da ti pomogne — tvoja sreća; ako ne ushte — onda će ostati kao što jest. — A kako da nađem toga čoveka? — velim ja. — To te mi možemo uputiti, — veli; — samo, kakvo đavolsko iskušenje? To je priviđenje, a možda i znamenje; ali ti to ne možeš postići: nisi dorastao za to. A sad lezi pa spavaj, s baćuškom Hristom; a ja ću okaditi tamnjanom; a ujutru ćemo razgovarati. Jutro je, znaš, mudrije od večera.

„Elem, ujutru smo porazgovarali — ali samo od onog tamnjana umalo se nisam ugušio. I starac mi da ovako uputstvo: kad stignem u Beljev, da odem na pijac, pa da u prvom dućanu nadesno upitam za nekog Prohorića; a kad pronađem Prohorića, da mu predam pisamce. A celo to pisamce sastojalo se iz. parčeta hartije, na kojem je stajalo: „U ime Oca i. Sina i Svetoga Duha. Amin. Sergiju Prohoroviću Pervušinu. Ovome veruj. Feodulije Ivanić.” A ispod toga: „Pošlji kupusa radi Boga.”

„Zahvalim starcu — pa bez daljeg razmišljanja naredim da se upregne tarantas i krenem se u Beljev. Jer sam ovako mislio: ma da od moga noćnog posetioca nemam velike muke, ipak je neprijatno„ a najzad i ne dolikuje baš plemiću i oficiru — kako vi mislite?

— I zar ste zbilja otišli u Beljev? — prošapta g. Finoplentov.

— Pravo u Beljev. Odem na pijac, upitam u drugom dućanu nadesno za Prohorića. Ima li, velim, takav čovek? — Ima, kažu mi. — A gde stanuje? — Na Oki, iza vrtova. — U čijoj kući? — U svojoj. — Odem na Oku, nađem kuću, tj. u stvari ne kuću već prosto kolibu. Vidim: čovek u plavoj bluzi sa zakrpama i u iscepanom kačketu, tako... po izgledu malograđanin, stoji okrenut mi leđima, čeprka u kupusari. Ja mu priđem. — Jeste li vi, velim, takav i takav? — On se okrete — i pravo da vam kažem: takvih pronicljivih očiju svog veka nisam video. A inače, celo lice nije veće od pesnice, bradica šiljasta, a usne upale: star čovek. — Ja sam taj, — veli; — šta vam treba? — A evo, velim, šta mi treba, — pa mu pružih pisamce u ruku. On me pogleda pažljivo, pa će reći: — Izvolite u sobu;. ja bez naočara ne mogu čitati. — Elem, uđem ja s njim u kolibu — baš prava koliba: siromašno, golo, krivo, jedva se drži. Na zidu ikona starinske izrade, crna kao ugljen: samo beonjače na likovima prosto gore. On izvadi iz stočića gvozdene okrugle naočari, metnu ih na nos, pročita pisamce, na preko naočara opet pogleda u me. — Vi imate potrebu do mene? — Imam, — velim ja, — zaista. — E pa, veli, ako imate, onda govorite, a mi ćemo saslušati. — I zamislite: on sede, i klečanu maramicu izvadi iz džepa, pa je raširi na svojim kolenima — a maramica sva u rupama — pa tako ozbiljno gleda u mene, kao neki ministar ili senator, i ne nudi me da sednem. I što je još čudnije: osećam odjedared da se plašim, tako se plašim... prosto, duša mi u peti silazi. Skrozira me očima, pa to ti je! Ipak se priberem, pa mu ispričam ceo svoj događaj. On poćuta, nakostreši se, provavolji usnama, pa ti me poče ispitivati, opet kao senator, nekako veličanstveno, ne žureći se. Kako vam je, veli, ime? Godine? Ko su vam bili roditelji? Jeste li neženjen ili ženjen? — Zatim opet usnama poče vavoljiti, namršti se, diže prst, pa će reći: — Poklonite se ikoni svetoj, časnim prepodobnim soloveckim svetiteljima Zosimi i Savatiju. — Ja se poklonim do zemlje, pa se i ne dižem nikako; osećam u sebi takav strah od toga čoveka i taku pokornost da bih, čini mi se, smesta ispunio sve što bi on naredio!... Vi se eto, vidim, gospodo, smeškate, a meni bogami tada nije bilo do smeha. — Ustanite, gospodine, — reče on naposlstku. — Vama se može pomoći. To vam nije poslano kao kazna već kao opomena; to znači

da se o vama neko stara; znači da se neko mnogo za vas moli. Idite vi sad na pazar, i kupite štene, koje uza se držite stalno — dan i noć. Vaša priviđenja će prestati, a sem toga, biće vam taj pas od potrebe.

„Mene odjednom kao da ozari sunce: toliko su mi se dopale te reči! Poklonih se Prohoriću i htedoh da idem, na se setih da treba nečim da mu zahvalim: izvadim iz novčanika novčanicu od tri rublje. Ali on oturi od sebe moju ruku na reče: — dajte, veli, u našu kapelu, ili sirotinji, a ova usluga je besplatna. Ja mu se opet poklonih — skoro do pojasa — pa odmah hajd' na pazar! I zamislite: tek što se počeh približavati dućanima — pogledam, a meni ususrst ide sukneni šinjel i pod pazuhom nosi štene prepeličara od dva meseca, kafene boje, bele gubice, s belim prednjim šapicama.

— Stoj! — velim ja šinjelu: — pošto prodaješ?

— Za dve rublje u srebru. — Evo ti tri! — Onaj se začudi, misli, gospodin je šenuo pameću — a ja njemu novčanice pod nos, štene u obe ruke, pa u tarantas! Kočijaš brzo upreže konje, i to isto veče bio sam kod kuće. Štene je celog puta sedelo u mojim krilima — ama da bi skiknulo; a ja mu neprestano: Trezoruška! Trezoruška! Odmah ga nahranim, napojim, naredim da se donese slame, namestim ga da spava, pa i ja šmugnem u krevet! Dunem u sveću: nastane mrak. No, velim, počinji! Ćuti. Ta počinji, velim, takav i takav! Ni da gukne, makar od šale. Ja se počnem kuražiti. Ta ded' počinji, takav, i takav, i takav! Ali hoćeš sad — nema! Samo se čuje kako štene duva. — Filjka! vičem, Filjka! Idi ovamo, glupače! — On uđe. — Čuješ li psa? — Ne, veli, gospodine, ništa ne čujem, a sve se smeje. — I nećeš, velim, ni čuti više nikada! Imaš pola rublje napojnice! — Molim vašu ruku, — veli budala, pa u mraku ide k meni... Kažem vam, bila je velika radost.

— I tako je svega nestalo? — upitaće Anton Stepanić, sad već bez ironije.

— Priviđenja je doista nestalo — i više me ništa nije uznemiravalo — ali čekajte, još nije kraj svemu. Stade ti moj Trezoruška rasti — ispade iz. njega izvrstan pas. Debela pena, težak, klempavih ušiju, debelih usana — pravi „pil-avanc”. A pored toga, neobično se privezao uza me. U našem kraju je lov rđav — ali, ipak, kad sam nabavio psa, morao sam se snabdeti i s puškom. Počnem sa svojim. Trezorom lutati po okolini: poneki put ubijem.

zeca (vala što sam se najurio za tim zečevima, Bože moj!), a ponekad i prepelicu ili patku. Tek glavno je: Trezor se od mene nije odvajao ni za jedan korak. Kuda ja — tuda i on; čak sam ga i u kupatilo vodio sa sobom! Jedna naša gospođa je baš zbog toga Trezora naredila da me izvedu iz salona, ali ja sam takav rusvaj napravio: šta sam joj samo stakla razbio! Tako jedared, bilo je to leti... A reći ću vam da je bila takva suša kakvu niko nije zapamtio; u vazduhu nešto ni dim ni magla, miriše na paljevinu, magla, sunce kao usijano đule, a prašina — ne možeš se nakijati! Ljudi idu zinuvši kao vrane. Dosadi mi se neprestano tako sedeti kod kuće, u potpunom dezabije, sa zatvorenim kapcima na prozorima; srećom, vrućina je počela popuštati... I pođem vam ja, gospodo moja, k jednoj svojoj susetki. A ta moja susetka je živela na jednu vrstu daleko od mene — a bila je zaista dama milostiva srca. Još u mladim, cvetnim godinama, a spoljašnosti najprimamljivije; samo je bila nestalne ćudi. Ali to nije nikakvo čudo kod ženskog pola; čak pričinjava i zadovoljstvo... Elem, stignem do njenih stepenica — a baš mi se težak učinio taj put! E, mislim, sad će mene Nimfodora Semjonovna ugostiti vodnjikom od brusnike, pa i drugim đakonijama — i već pođoh da uhvatim kvaku na vratima, kad se odjedared iza ugla kuće za poslugu začu tupkanje, vriska, vika dece... Ja se obazrem. Gospode, Bože moj! Pravo na mene juri ogroman, riđ zver, koji mi se na prvi pogled ne učini da je pas: otvorene čeljusti, krvave oči, dlaka nakostrešena... Još nisam bio ni odahnuo od iznenađenja, a to čudovište skoči na stepenište, uspravi se na zadnje šape, pa pravo meni na prsi — kakav položaj? Ja premreh od straha, pa ne mogu da dignem ruke, sasvim sam bio izgubio svest... vidim samo strašne bele zube pred samim svojim nosom, crven jezik sav pokriven penom. Ali u tom trenutku drugo, tamno telo izvi se ispred mene kao lopta — to moj dragi Trezor skoči da me odbrani, pa kao pijavica drž’ za gušu onom zveru! Onaj zakrklja, škripnu zubima pa stuknu. Ja jednim mahom gurnuh vrata i nađoh se u pretsoblju. Stojim, kao bez glave, celim telom sam se navalio na bravu, a na stepenicama čujem kako se vodi očajna bitka. Počnem vikati, zvati u pomoć; svi se u kući uzbuniše. Nimfodora Semjonovna dotrča raspuštene kose; u dvorištu zagalamiše glasovi — i najedared se začu: „drž’, ne daj, zatvori kapiju!" Otvorim vrata — sasvim malko, —

pogledam: čudovišta nema više na stepenicama, ljudi se bez reda muvaju po dvorištu, mašu rukama, dižu sa zemlje cepanice — kao da su poludeli. „U selo! u selo pobegao!” ciči neka žena s konđom neobične veličine, proturivši glavu kroz prozorče. Izađem iz kuće. — Gde je, velim, Trezor? — i odmah spazim svoga spasioca. On je išao od kapije, hramajući, sav izujedan, krvav... Ama, šta je to? — pitam ljude, a oni se vrte po dvorištu kao ludi. — Besan pas! — odgovaraju mi, — grofov; od juče se ovuda muva.

„Mi smo imali suseda grofa; on nadovodio prekomorskih pasa, strašnih. Kolena mi se zatresoše; poletim k ogledalu da vidim da nisam ujeden. Nisam, hvala Bogu, ništa se ne vidi; samo je lice, naravno, sve zeleno; a Nimfodora Semjonovna leži na divanu pa kvoče kao kvočka. Pa to je i razumljivo: prvo, živci, drugo, osetljivost. Ali ipak dođe k sebi i pita me, nekako malaksalo: da li sam živ? ja velim, živ sam, i Trezor je moj izbavilac. — Ah, veli, kakva plemenitost! I znači, besan pas ga udavio? Ne, — velim, — nije ga udavio, već jako ranio. Ah, — veli, — kad je tako, onda ga treba smesta ubiti! — A, ne, — velim ja, — ja se s tim ne slažem; pokušaću da ga izlečim... Za to vreme Trezor stade grepsti vrata: ja pođoh da mu otvorim. — Ah, — veli ona, — šta ćete to? Ta on će nas sve izujedati! — Zaboga, — velim ja, — otrov ne deluje tako brzo. — Ah, — veli, — kako je to moguće! Pa vi ste poludeli! — Nimfočka, — velim ja, — umiri se, čuj razlog... A ona kad ti odjednom dreknu: Odlazite, odlazite odmah sa svojim gadnim psom! I otići ću, — velim. — Odmah, — veli, — ovog sekunda! Udalji se, — veli, — razbojniče, i nemoj mi nikad izlaziti na oči. Ti možeš i sam pobesneti! — Vrlo dobro, molim, — velim ja; samo mi dajte kola, jer se sad bojim ići peške kući. — Ona upre pogled na mene. — Da mu se dadu, da mu se dadu kola, karuce, droške, što bilo, samo da se gubi što pre. Ah, kakve oči! Ah kakve su mu oči! — Pa s tim rečima bež’ iz sobe, pa pljus po obrazu devojku koju srete — i čujem, opet pade u nesvest. I verovali mi, gospodo, ili ne, samo od toga dana prekinuo sam svako poznanstvo s Nimfodorom Semjonovnom; a kad zrelo promislim o svemu, moram dodati da i za to dugujem svome prijatelju Trezoru zahvalnost do groba.

— Elem, naredim da se upregnu kola, metnem u njih Trezora na pođem svojoj kući. Kod kuće ga pregledam, operem mu rane — pa

mislim: sutra ću ga, čim zora, odvesti kod vračare, u Jefremovski srez. A ta vračara je bio stari seljak, neobičan: šapće nešto u vodu — a drugi kažu da on u nju zmijsku pljuvačku pušta — da da popije — pa kao rukom odneto. Uzgred, mislim, u Jefremovu ću pustiti sebi krv: to je dobro kad se čovek preplaši; samo, razume se, ne iz ruke već ispod „jagodice”.

— A gde je to mesto — „jagodica”, — s bojažljivom radoznalošću upita Finoplentov.

— Pa zar vi ne znate? Pa to je ono mesto na šaci, pored palca, gde se sipa burmut — evo ovde! Za puštanje krvi najzgodnije mesto; jer možete i sami misliti: — iz ruke će poteći čista krv, a ovde je ona — bajata. Doktori to ne znaju i ne umeju; gde će oni to znati, lenštine, Švabovi! Više to kovači upražnjavaju. Pa kako su vešti! Namesti dleto, čukne čekićem — i gotovo. Elem, dok sam ja tako razmišljao, napolju se bilo sasvim smrklo, vreme je za spavanje. Legnem u krevet — i Trezor je, razume se, tu. Ali da li od straha, da li od zapare, od buva ili od misli — tek ne mogu da zaspim, pa da se ubijem! Takva me je dosada spopala da se opisati ne može; i vodu sam pio i prozor otvarao, i na gitari svirao „kamarinskog” s italijanskim varijacijama... aja! Goni me nešto iz sobe — pa to ti je! Najzad se odlučim: uzmem jastuk, pokrivač, čaršav, pa odem kroz baštu u senaru; elem, tamo se smestim. I tako mi, gospodo, bude prijatno: noć tiha, pretiha, samo te pokašto vetrić pomiluje po obrazu kao ženska ručica, tako sveže; seno miriše, kakav tvoj čaj, na jabukama zrikavci cvrče; tamo ujedared prepelica zapućpuriče — na osećaš da je i njoj, gaduri, lepo, u rosi sedeći sa svojim drugom... a na nebu takva lepota: zvezdice trepere, a oblačak, beo kao pomuk, naleti po kašto — ali se jedva pomiče...

Na tom mestu svoje priče Skvorević kinu; kinu i Kinarević, koji nikad i ni u čemu nije izostajao od svoga drugara. Anton Stepanović pogleda odobravajući u obojicu.

— Elem, — nastavi Porfirije Kapitonić, — ležim vam ja tako, pa opet ne mogu nikako da zaspim. Okupiše me neke misli; a razmišljao sam najviše o premudrosti: eto, mislim, kako mi je Prohorić tačno objasnio što se tiče opomene — i zašto se baš meni takva čuda dešavaju?... Ja se čudim upravo zato što ništa ne razumem, a Trezoruška ciči, smotavši se u senu: bole ga rane. I reći

ću vam šta mi je još smetalo da spavam, nećete mi verovati — mesec! Stoji on pravo preda mnom, tako okrugao, veliki, žut, ravan, pa mi se čini da je upro pogled u mene, bogami. Pa tako drsko, nametljivo... Ja mu naposletku čak isplazih jezik, bogami. No, što si, mislim, toliko radoznao? Okrenem se od njega — a on mi u uvo ulaziu obasjava mi potiljak, prosto me zaliva kao kiša; otvorim oči — šta vidim? Svaku biljčicu, svaku najmanju grančicu u senu, najtanju paučinu — prosto ocrtava, jasno ocrtava! Kao veli: na, gledaj! Šta da radim: oslonim glavu na ruku. Počnem gledati. A kako i da ne gledam! Hoćete mi verovati: oči mi se kao u zeca tako bulje, tako šire — kao da im je nepoznato da može biti takav san. Čini mi se kao da bih sve pojeo tim očima. Vrata na senari širom otvorena; vidi se čitavih pet vrsta u polju: i jasno je i nije, kao što uvek biva kad je noću mesečina. Tako vam gledam, gledam — čak i ne trepćem... I odjednom mi se učini kao da se nešto zanjiha — daleko, daleko... tako kao da se nešto pričinilo. Prođe neko vreme: opet senka projuri — sad već malo bliže; zatim opet, još bliže. Šta li je to? mislim. Zec, šta li? Nije, mislim, To će biti nešto krupnije od zeca, — pa i trk mu je drukčiji. Gledam: opet se senka pokaza i već se kreće po utrini (a utrina se belasa od meseca) kao neka krupna pega; razume se, zverka, lisica ili vuk. Srce mi zalupa... A čega se, mislim, plašim? Zar je malo svakojakog zverinja što noću trči po polju? Ali je radoznalost jača od straha; pouzdignem se, razrogačim oči, na najedanput sav se ohladim, prosto se sledim kao da su me zagnjurili u led do ušiju, a zbog čega? Bog sam zna! I vidim: senka sve raste, raste, na pravo juri na senaru... I već mi postaje jasno da je to doista zver, veliki, glavat... Juri on kao vihor, kao kuršum... Bože! šta je to? On se najedared zaustavi, kao da je nešto nanjušio... Pa to je... pa to je današnji besan pas! On je! On! Gospode! A ja ne mogu ni da se maknem, ne mogu ni da viknem... On priskoči vratima, užagri očima, urliknu — pa po senu pravo na mene!

„A iz sena moj Trezor, kao lav — hop! Dokopaše se čeljustima — pa kao klupče padoše na zemlju! Šta je sve tu bilo — ne sećam se; sećam se samo da sam preskočio glavačke preko njih, pa u baštu, pa kući, u svoju spavaću sobu!... Umalo se nisam zavukao pod krevet — što da krijem. A kakvu sam trku, kakve skokove izvodio u bašti! Čini mi se da me ne bi stigla ni prva balerina što kod

imperatora Napoleona igra na njegov imendan. Ipak, došavši sebi malo, odmah svu kuću digoh na noge; naredim svima da se naoružaju, a ja uzmem sablju i revolver. (Priznajem da sam taj revolver kupio uskoro po emancipaciji; znate, za svaki slučaj, — samo se desio torbar neka životinja; od tri pucnja dva sigurno slažu.) Elem, uzmem ja sve to, i tako se mi, čitava gomila, s kočevima, s fenjerima uputimo u senaru. Prilazimo, vičemo — ništa se ne čuje; ulazimo najzad u senaru... I šta vidimo? Leži ti moj jadni Trezoruška mrtav, s pregrizenim grlom. A od onog prokletnika ni traga ni glasa!

„I tada ja, gospodo, zarikah kao vo i, ne stidim se reći, padoh na svoga dvostrukog, takoreći, oslobodioca, i dugo sam mu ljubio glavu. I proveo sam u tom položaju sve dok me nije osvestila moja stara ekonomka Praskovija (i ona je dotrčala kad je čula galamu). — Šta to vi, Porfirije Kapitoniću, — reče ona, — toliko tugujete za psom? Pa možete još i ozepsti! (Bio sam sasvim lako obučen). A ako se taj pas, spasavajući vas, oprostio sa životom, to se može smatrati kao velika milost za njega!

„I ako se nisam složio s Praskovijom, ipak sam otišao u kuću. A besno pseto je sutradan jedan vojnik ubio iz puške. I, znači, tako mu bilo suđeno: prvi put u svom veku vojnik je ispalio pušku, iako je imao medalju za 1812 godinu. Dakle, eto kakav mi se natprirodan slučaj desio.

Pripovedač ućuta i stade nabijati svoju lulu. A mi se svi zgledasmo u nedoumici. — Pa vi, možda, vodite vrlo pravedan život, — poče g. Finoplentov, — pa za nagradu... — Ali na toj reči zape, jer vide da se u Porfirija Kapitonića obrazi naduše i pocrveneše, a oči skupiše — samo što čovek ne prsne u smeh...

— Ali, ako se dopusti mogućnost natprirodnoga, mogućnost njegova mešanja u svakodnevni, tako reći, život, — poče opet Anton Stepanić, — onda kakvu posle toga ulogu treba da igra zdrav razum?

Niko se od nas ne nađe da išta odgovori — te i dalje ostadosmo u nedoumici.

1866 god.

DOSTA

— Odlomak iz beležaka umrlog umetnika —

I

— — — — —

II

— — — — —

III

„Dosta”, govorio sam samom sebi, dok su me moje noge, nerado stupajući po strmoj planinskoj nizbrdici, nosile dole, k tihoj rečici; „dosta”, — ponavljao sam, udišući smolast miris borove šume, kojem je večernja svežina davala naročitu jačinu i oštrinu; „dosta”, — rekoh još jedared, sednuvši na mahovinom pokriven brdanjak nad samom rečicom i gledajući u njene tamne i spore talase, nad kojim je debela trska izdizala svoje bledozelene stabljike... „Dosta!” — Dokle ću se praćakati, dokle ću se vući, vreme je da se stegnem: vreme je da uzmem glavu u obe ruke, pa da naredim srcu da ćuti. Dosta sam se blažio slašću neodređenih, ali zanimljivih osećanja, dosta sam trčao za svakom novom slikom lepote, dosta sam hvatao svaki treptaj njenih finih i snažnih krila. — Sve sam iskusio — sve sam osetio mnogo puta... umorio sam se. — Šta imam od toga što je u ovom istom trenutku večernja rumen sve šira, što se sve jasnije razliva po nebu, kao da je raspaljeno nekom strašću koja sve pobeđuje? Šta imam od toga što se na dva koraka od mene, usred tišine i slasti i bleska večeri, u rosnoj dubini nepomičnog žbuna, slavuj odjednom javio s takim čarobnim zvucima, kao da pre njega uopšte nije bilo slavuja, a on prvi zapevao prvu pesmu o prvoj ljubavi? Sve je to bilo, bilo, ponavljalo se, ponavlja se hiljadu puta — i kad se setim da će se sve to ponavljati tako čitavu večnost — kao po naredbi, po zakonu — čak mi postane neprijatno! Da... neprijatno!

IV

Eh, omatorio sam! Pre mi slične misli ni na pamet ne bi pale — pre, onih srećnih dana kad sam se i sam raspaljivao kao večernje

rumenilo i pevao kao slavuj. — Treba da priznam: sve je potamnelo unaokolo, sav život je uvenuo. Svetlost, koja daje njegovim bojama i značaj i snagu, — ona svetlost što izlazi iz čovečjeg srca, — ugasila se u meni... Ne, ona se još nije ugasila, ali jedva tinja, bez zraka, bez topline. Sećam se, jedared, kasno u noć, u Moskvi, priđem prozoru s rešetkama na starinskoj crkvi i prislonim lice uz neravno staklo. Bilo je mračno pod niskim svodovima — zaboravljeno kandilo jedva je svetlucalo svojim crvenim plamičkom pred starinskom ikonom — i nejasno su se nazirale samo usne svetog lika — stroge, tužne; sumoran mrak bio je svuda unaokolo i činilo se kao da se sprema da uguši svojom gluhom težinom slabu svetlost nepotrebne svetlosti... I u mojem srcu je sad takva ista svetlost i takav isti mrak.

V

I ovo pišem tebi — tebi, moj jedini i nezaboravni prijatelju, tebi, draga moja drugarice, koju sam napustio zauvek, ali koju neću prestati voleti do kraja svoga života... Avaj! ti znaš šta nas je rastavilo. Ali sad neću to da spominjem. Napustio sam te... ali i ovde, u ovoj pustinji, u ovoj daljini, u ovom izgnanstvu — sav sam prožet tobom, kao i pre u tvojoj sam vlasti, kao i pre osećam slatku težinu tvoje ruke na svojoj oborenoj glavi! — Poslednji put podižući se iz nemog groba u kojem sad ležim, prelećem krotkim i razdraganim pogledom svu svoju prošlost, svu našu prošlost... Nema nade, i nema povratka — ali nema ni srdžbe u meni, nema ni sažaljenja — i jasnije od nebeskog plavetnila, čistije od prvog snega na planinskim visinama, poniču, kao slike umrlih bogova, divne uspomene... One se ne tiskaju u gomilama, one prolaze u tihom redu, kao one umotane figure atinskih povorki u kojima smo — sećaš li ce? — tako uživali, gledajući ih na starim vatikanskim bareljefima...

VI

Bilo je to na kraju marta, pred Blagovesti, uskoro posle toga kad sam te prvi put video — i kad sam te, još i ne sanjajući šta ćsš postati za mene, nosio u srcu — ćuteći i tajno. Imao sam da pređem jednu od glavnih reka u Rusiji. Led se još nije bio krenuo na njoj —

ali kao da je bio narastao i potamneo; četvrti dan bila je jugovina. Sneg se topio svuda, ali polako; svuda je kapala voda; kroz vlažan vazduh lutao je bezvučni vetar. Jedna ista, ujednačena, mlečna boja oblivala je zemlju i nebo: magle nije bilo — ali nije bilo ni svetlosti: nijedan predmet se nije izdvajao na opštoj belini; sve je izgledalo i blisko i nejasno. Ostavivši svoju kibitku daleko pozadi, išao sam brzo po rečnom ledu — i sem potmulog topota svojih koraka nisam ništa drugo čuo; išao sam, sa svih strana obuzet prvom razdraganošću i dahom ranog proleća... i malo po malo rastao je u meni neki radostan, nepojaman nemir, pojačavajući se sa svakim korakom, sa svakim pokretom unapred... On me vukao, on me žurio — i njegova sila je bila tako velika da se naposletku zaustavih, pogledah začuđeno i upitno oko sebe, kao da želim naći spoljašnji uzrok svoje razdraganosti... Sve je bilo tiho, belo, sanjivo; ali ja podigoh oči: visoko na nebu letelo je jato ptica... „Proleće! Zdravo, proleće! — viknuh glasno: — zdravo, živote, i ljubavi, i srećo!” i u isto vreme, sa snagom koja me slatko potresla, kao cvet kaktusa, iznenada planu u meni tvoja slika — planu pa stade preda mnom, zanosno jasna i divna — i ja poznadoh da te volim, samo tebe, da sam ispunjen tobom...

VII

Mislim o tebi... i mnogo drugih uspomena, drugih slika izlazi mi pred oči — i svuda si ti. — Čas mi se javlja moj stari ruski park na padini brežuljka, osvetljen poslednjim zracima letnjeg sunca. Iza srebrnastih jablanova proviruje drveni krov spahiskog doma s tankim zavijutkom crvenog dima nad belim dimnjakom — a na ogradi kapijica samo malko otvorena, kao da ju je neko povukao neodlučnom rukom — i ja stojim, i čekam, i gledam u tu kapijicu i u pesak putanje u park — divim se i raznežavam; sve što vidim čini mi se neobično i novo, sve je obavijeno nekakvom svetlom, ljupkom tajanstvenošću — i već mi se čini da čujem brz šum koraka — i stojim, sav nepregnut i lak kao ptica koja tek što je sklopila krila, pa se sprema da se ponovo vine — a srce gori i trepti od veselog straha pred bliskom srećom, pred srećom što doleće...

VIII

Čas vidim prastaru sabornu crkvu u dalekoj, divnoj zemlji. U redovima se tiska narod na kolenima; molitvenom hladovinom, nečim ozbiljnim i tužnim bije od visokog, golog svoda, od ogromnih, pri vrhu račvastih stubova. — Ti stojiš pored mene nemo i ravnodušno, kao da si mi tuđa; svaki nabor tvoga tamnog ogrtača visi nepomično kao izvajan; nepomično leže šareni otsjaji obojenih prozora kod tvojih nogu, na izlizanim pločama. — I gle, potresajući snažno tamnjanom zamračeni vazduh, potresajući i našu unutrašnjost, kao težak talas pronese se zvuci orgulja — i ti poblede i ispravi se — tvoj pogled me se dotače, skliznu naviše i podiže se k nebu, — a meni se učini da samo besmrtna duša može tako gledati i takim očima.

IX

Ili mi se pojavljuje druga slika. — Ne guši nas starinski hram svojom surovom veličanstvenošću; niski zidovi male udobne sobice rastavljaju nas od celog sveta. — Šta ja govorim! mi smo sami, sami u celom svetu; osim nas dvoje nema ničega živog; iza tih prijateljskih zidova mrak i smrt, i praznina. To ne fijuče vetar, to ne lije kiša kao iz kabla; to se žali i jauče haos; to plaču njegove slepe oči. A kod nas tiho i svetlo, i toplo, i prijatno; nešto smešno, nešto detinjski nevino, kao leptir — zar ne? — lepršа se oko nas; mi se pribijamo jedno uz drugo, naslanjamo se jedno na drugo glavama, pa oboje čitamo lepu knjigu; osećam kako bije tanka žilica u tvojoj nežnoj slepoočnici, čujem kako živiš, ti čuješ kako ja živim, tvoj osmeh izbija na mom licu pre nego u tebe, ti odgovaraš nemo na moje nemo pitanje, tvoje misli su moje misli — kao dva krila iste ptice kad potone u nebeskom plavetnilu... — poslednja pregrada je pala — i naša ljubav tako se umirila, tako se udubela, tako se izgubilo bez ikakvog traga svako razdvajanje da čak ne želimo da izmenjujemo reči, poglede... Samo hoćemo da dišemo, da dišemo zajedno, da živimo zajedno, da budemo zajedno... čak da ne znamo da smo zajedno...

X

Ili mi, najzad, izađe pred oči ono vedro, septembarsko jutro, kad smo ja i ti šetali po divljem, još ne rascvetanom parku zapuštenog dvorca, na obali velike ruske reke, pod blagim sjajem bezoblačnog neba. O, kako da iskažem ta osećanja! — Ta reka što teče u beskraj, ta bezljudnost i mir, i radost, i neka opojna tuga, i uljuljkivanje srećom, nepoznata, jednolika varoš, jesenje gakanje čavki na visokom, svetlom drveću — i one ljupke reči i osmesi, i pogledi, dugi, meki, koji prodiru do dna, i lepota, lepota u nama samim, svuda unaokolo — to je više nego što su reči. O, klupo na kojoj smo sedeli ćuteći, oborenih glava zbog suvišne sreće — ne mogu te zaboravitm do suđenog dana! — Kako su divni bili oni retki prolaznici sa svojim kratkim pozdravima i dobroćudnim licima, i veliki, mirni čunovi što su plovili pored nas — (na jednom od njih — sećaš li se? — stajao je konj i zamišljeno gledao u vodu koja mu je klizila pod nosom) — detinje ćeretanje sitnih pribrežnih talasa, pa samo lajanje pasa u daljini nad glatkom rečnom površinom, samo vikanje dežmekastog podnarednika na regrute rumenih obraza što su se tu u strani učili, s njihovim raširenim laktovima i napred isturenim nogama, kao u ždralova!... Oboje smo osećali da za nas ništa na svetu nije bilo lepše od tih trenutaka niti će biti — da sve ostalo... Ta kakvo tu može biti upoređenje! Dosta... dosta... Avaj! da: dosta.

XI

Poslednji put sam se predao tim uspomenama i praštam se s njima bespovratno. — Tako tvrdica, nagledavši se poslednji put svoga blaga, svoga zlata, svoje sjajne riznice — zasipa ga sivom, vlažnom zemljom; tako se fitilj istrošenog kandila, planuvši poslednjim, jarkim plamenom, pokrije hladnim pepelom. Pogledao zver poslednji put iz svoje jazbine u kadifenu travicu, u sunašce, u plave, ljupke vode — pa se zavukao u samu dubinu, smotavši se u kotur — pa zaspao. Da li će mu se makar u snu priviđati i sunašce, i travica, i plave, ljupke vode?

— — — — —

— — — — —

XII

Strogo i neosetljivo vodi svakog od nas sudbina i samo u prvi mah mi, zauzeti svakojakim slučajnostima, glupostima, samim sobom — ne osećamo njenu čvrstu ruku. Dok se može obnavljati i dok nije sramota lagati — može se živeti, i nije sramota nadati se. Istina — nepuna istina — o njoj ne može biti ni reči, — već čak i ona malenkost što nam je dostupna — zapušava nam odmah usta, vezuje nam ruke, svodi nas na „ne”. — Tada samo jedno ostaje čoveku, da bi se održao uspravno na nogama i ne bi se raspao u prašinu, ne bi utonuo u glibu samozaborava... preziranja samoga sebe: da se mirno okrene od svega, kaže: dosta! — i, skrstivši na praznim grudima nepotrebne ruke, da sačuva poslednju, jedino mu dostojnu vrlinu, vrlinu svesti o svome ništavilu; onu vrlinu na koju aludira Paskal kad, govoreći za čoveka da je trska koja misli, kaže da kad bi ga cela vaseljena prignječila — ta trska bi ipak bila iznad vaseljene, jer bi znala da ga ova davi, — a ona to ne bi znala. Slaba vrlina! Žalosna uteha! Makar koliko se ti trudio da se prožmeš njom, da poveruješ u nju — o ti, ma ko bio, moj kukavni sabrate, — nećeš obesnažiti one strašne reči pesnikove: „Naš život je samo senka što luta; žalostan glumac koji se šepuri i pući neki sat na pozornici — a posle ga nestane bez traga i glasa; bajka koju ispriča glupak, puna zvukova i jasnosti — ali koja nema nikakvog smisla”.[5] Naveo sam stihove iz Magbeta, pa mi padoše na pamet one veštice, aveti, priviđenja... Avaj! nisu strašna priviđenja, niti fantastične, podzemne sile; nije strašna hofmanština, ma u kakvom se obliku javljala... Strašno je to što nema ničega strašnog, što je sama suština života sitna, neinteresantna — i sirotinjski prosta. Ispunivši se tim saznanjem, okusivši toga pelena, nikakav med više neće biti sladak — pa čak i ona najviša, najslađa sreća, ljubavna sreća, sreća potpunog zbliženja, nepovratne predanosti — čak i ona gubi svoju čar; svu njenu vrednost uništava njena sopstvena malenkost, njena kratkotrajnost. Pa da: čovek je zavoleo, raspalio se, zamucao o večnoj sreći, o besmrtnim uživanjima — a kad pogledaš: davno i davno nema traga ni od onoga crva što je pojeo poslednji ostatak njegovog sasušenog jezika. Tako u poznu jesen, mraznog dana, kad

je sve bez života i nemo u travi injem pokrivenoj, na okrajku ogolele šume — neka samo za trenutak sunce izađe iza oblaka i dobro zagleda u smrzlu zemlju — odmah se sa svih strana dižu mušice: one igraju u njegovom toplom zraku, tumaraju, guraju se uvis, naniže, motaju se jedna oko druge... Čim sunce zađe — mušice padaju kao slaba kiša — i njihovom trenutkom životu je kraj.

XIV

Ali zar nema velikih navoda, velikih utešnih reči: „Narodnost, pravo, sloboda, čovečanstvo, umetnost?” Da; te reči postoje, i mnogo ljudi žive od njih i za njih. Ali meni se ipak čini, kad bi se opet rodio Šekspir, on se ne bi imao zbog čega odreći svoga Hamleta, svoga Lira. Njegov pronicljivi pogled ne bi pronašao ništa novo u ljudskom životu: opet bi se ista ona šarena i u suštini jednostavna slika raširila pred njim u svojoj nemirnoj jednolikosti. Ista ona lakovernost i ista surovost, ista potreba krvi, zlata, đubreta, ista prostačka zadovoljstva, iste besmislene patnje u ime... pa, recimo, u ime one iste budalaštine koju je pre dve hiljade godina ismejao Aristofan, oni isti grubi mamci, na koje se tako isto lako hvata mnogoglavi zver — ljudska gomila, iste smicalice vlasti, iste ropske navike, ista priroda neistine — jednom reči, ono isto užurbano skakanje veverice u onom istom starom, čak i ne obnovljenom točku... Šekspir bi opet naterao Lira da ponovi svoje surovo: „nema krivih” — što drugim rečima znači: „nema ni pravih” — na bi i on rekao: dosta! i okrenuo leđa. — Osim jednoga samo: možda bi, suprotno mračnom, tragičnom tiraninu — Ričardu — ironički genije velikog pesnika zaželeo da nacrta drugi, savremeniji tip tirana, koji je skoro gotov poverovati u svoju vrlinu, pa mirno počiva noću ili se žali na odveć prefinjen ručak u isto vreme kad se njegove upola ugnjavljene žrtve trude da se makar time zabave što ga zamišljaju kao Ričarda III, okruženog avetima ljudi koje je on pogubio...

Ali našto?

Našto dokazivati — pa još birajući i mereći reči, zaokrugljavajući i uglađujući govor — našto dokazivati mušicama da su one zaista mušice?

XV

Ali umetnost?... lepota?... Da, to su jake reči; one su možda čak jače od drugih reči što sam ih gore pomenuo. Venera Miloska gotovo je nesumnjivija od rimskog prava ili principa 1789 godine. Može mi se na to primetiti — i koliko puta sam već čuo takve primedbe! — da je i sama lepota relativna stvar, da se ona čini Kinezu sasvim drukčija nego Evropljaninu... Ali mene ne buni relativnost umetnosti; njena prolaznost, baš njena prolaznost, njena ništavnost i prah — eto šta me lišava hrabrosti i vere. Umetnost je, u danom trenutku, skoro jača i od same prirode, zato što u njoj nema ni Betovenove simfonije, ni slike Rojsdalove, ni speva Geteova — i jedino tupoglavi pedanti ili nesavesni brbljivci mogu još govoriti o umetnosti kao o podražavanju prirodi; ali na kraju krajeva, priroda je neizbežna; njoj nije potrebno da se žuri, i ranije ili docnije ona će učiniti svoje. Nesvesno i stalno pokorna zakonima, ona ne zna za umetnost, kao što ne zna za slobodu, kao što ne zna za dobro; od pamtiveka pokretna, od pamtiveka promenljiva, ona ne trpi ništa besmrtno, ništa nepromenljivo... Čovek je njeno dete; ali ono što je čovečansko — veštačko — njoj je mrsko, baš zato što se upinje da bude nepromenljivo i besmrtno. Čovek je dete prirode; ali ona je opšta mati, i ona ne daje nikom prvenstvo: sve što postoji u njenim nedrima poniklo je samo na račun drugog i mora u svoje vreme ustupiti mesto drugome — ona stvara rušeći, i sve joj je jedno da li stvara ili ruši — samo da život ne izumre, samo da smrt ne gubi svoja prava... Pa zato ona tako isto mirno pokriva plesnju božanstveni lik Fidijevog Zevsa kao i prost šljunak, i dopušta da prezreni moljac izgrize dragocene radove Sofoklove. Ljudi joj, istina, revnosno pomažu u njenom rušilačkom radu; ali zar se nije ta ista elementarna snaga, zar se nije snaga prirode pokazala u palici varvara koji je besmisleno lomio sjajno čelo Apolonovo, u zverskom urlanju s kojim je bacao u vatru Apelesovu sliku? Gde ćemo mi, siromašni ljudi, siromašni umetnici, izaći na kraj s tom gluvonemom, slepo rođenom snagom, koja čak ne trijumfuje zbog svojih pobeda, već ide, ide napred, sve proždirući? Kako da se odupremo tim teškim, grubim talasima što se beskrajno i neumorno navaljuju, kako naposletku da poverujemo u značenje i vrednost onih prolaznih

likova koje mi u mraku, na kraju bezdne, lepimo iz prašine i za tren oka?

XVI

Sve je tako... ali je samo ono što je prelazno divno, rekao je Šiler; i sama priroda, u neprekidnoj igri svojih oblika što se pojavljuju i iščezavaju, ne beži od lepote. Zar ona ne ukrašava brižljivo najtrenutniju od svoje dece — cvetne krunice, krila leptirova — onakim divnim bojama, zar im ona ne daje onake divne konture? Lepoti nije potrebno da beskrajno živi, da bi bila večna — njoj je dovoljan samo jedan trenutak. Tako je; to je, recimo, tačno — ali samo tamo gde nema ličnosti, nema čoveka, nema slobode: izbledelo krilo leptirovo izniče ponovo i posle hiljadu godina kao to isto krilo tog istog leptira; tu strogo, i pravilno, i bezlično izvršuje svoj krug neophodnost... ali se čovek ne ponavlja kao leptir, i delo njegovih ruku, njegove umetnosti, njegova slobodna tvorevina, jednom uništena, — propada na svagda... Samo je njemu dano da „stvara”... ali je čudno i strašno izgovoriti: mi smo tvorci... na sat, — kao što je, kažu, bio kalifa na sat. — U tome je naše preimućstvo — i naše prokletstvo: svaki od tih „tvoraca”, sam po sebi, baš on, a ne neko drugi, baš to „ja”, kao da je stvoren s predumišljajem, s naročitim planom; svaki više ili manje nejasno uviđa svoj značaj, oseća da je srodan s nečim višim, večnim — na živi, mora živeti u trenutku radi trenutka.[6] Sediš u blatu, ljubazni, a težiš k nebu! — Najveći od nas su baš oni koji dublje od svih drugih uviđaju tu korenitu protivurečnost; ali u tom slučaju — pita se da li su umesne reči: najveći, veliki.

XVII

A šta da se kaže o onim na koje se, pored sve želje, ne mogu primeniti ta imena, čak ni u onom značenju koje im daje slab ljudski jezik? — Šta da se kaže o običnim, prostim, drugostepenim, trećestepenim trudbenicima — ma koji da su — državnici, naučnici, umetnici — naročito umetnici? Čim da se nateraju da se otresu svoje

neme lenjosti, svoje setne sumnje, čim da se privuku opet na bojište — ako im se samo zavukla u glavu misao o ništavnosti svega ljudskoga, svake delatnosti koja je stavila sebi viši zadatak nego što je zarađivanje nasušnog hleba? Koji će ih venci sablazniti — njih kojima su i lovori i trnje postali podjednako neznatni? Zbog čega će se oni opet izlagati smehu „hladne gomile” ili „sudu glupaka” — starog glupaka, koji vam ne može oprostiti što su oni napustili stare idole, — mladoga glupaka, koji traži da oni zajedno s njim kleknu, legnu ničice pred novim, tek pronađenim idolima? Zašto da idu opet na tu telalnicu ugvara, na to tržište, gde i prodavac i kupac podjednako varaju jedan drugog, gde je sve tako bučno, — a sve je tako siromašno i rđavo? Zašto da se „s iznemoglošću u kostima” oni opet batrgaju u taj svet, gde se narodi, kao seljačka deca praznikom, praćakaju u blatu radi pregršti praznih oraha ili se dive, zinuvši, jevtinim slikama na brezovoj kori, ukrašenim zlatnim listićima, — u onaj svet gde je puno života samo ono što nema prava na život, — pa, zaglušujući samoga sebe sopstvenim krikom, svaki grčevito žuri k nepoznatom i neshvatljivom cilju? Ne... ne... Dosta... dosta... dosta!

XVIII

… The rest is silence… **— — — — —**

1864 god.

SLUČAJ PORUČNIKA ERGUNOVA
— Priča —

I

To veče Kuzma Vasiljević Jergunov opet nam ispriča svoj slučaj. On ga je ponavljao redovno po jedanput u mesecu, i mi smo ga slušali svaki put s novim zadovoljstvom, ma da smo ga znali skoro napamet, sa svima njegovim pojedinostima. Tim pojedinostima je obraslo, ako se može tako reći, prvobitno stablo samog slučaja, kao što pečurkama obraste sasečeni panj. Znajući i suviše dobro karakter svoga sagovornika, nismo se ustezali da dopunjujemo ono što on ne kaže potpuno ili što propusti. Ali posle toga Kuzma Vasiljević je umro, i više neće imati ko da priča njegov slučaj, pa smo se zato odlučili da ga svima objavimo.

II

Desio se on pre četrdeset godina, za vreme mladosti Kuzme Vasiljevića. On sam govorio je za sebe da je tada bio kicoš i lep čovek, krv i mleko, usne su mu bile rumene, kosa grgurava, a oči sokolove. Mi smo mu verovali na reč, iako ništa nalik na to nismo nalazili u njemu. Na naše oči Kuzma Vasiljević je bio čovek sasvim obične spoljašnosti, prostog i nekako zaspanog lica, punog i neskladnog tela. Ali i to treba reći: godine svaku lepotu unakaze. Tragovi kicoštva jasnije su se sačuvali na Kuzmi Vasiljeviću. On je do starosti nosio uske pantalone sa prećicama, utezao je svoj debeli stas, na potiljku je šišao svoju kosu, na čelu kolmovao, a brkove bojio persiskom bojom, koja se, uostalom, prelivala više na purpurno, čak na zeleno, nego na crno.

Uza sve to Kuzma Vaeiljević je bio vrlo dostojanstven gospodin, ma da je igrajući preferansa voleo „puštati glazenala” susedima, to jest, zagledati im u njihove karte; ali on je to činio ne toliko iz gramzivosti koliko iz štedljivosti, jer nije voleo uzalud trošiti novac. Nego mahnimo se šale: pređimo na samu stvar.

III

To se desilo u proleće, u tada još novoj varoši Nikolajevu, kuda je Kuzma Vasiljević bio otkomandovan u zvaničnoj misiji. (On je bio poručnik u mornarici). Pretpostavljena vlast mu je poverila, kao pouzdanom i trezvenom oficiru, nadzor nad nekim građevinama za mornaricu, i s vremena na vreme mu je stavljala na raspoloženje dosta velike sume, koje je on, radi veće sigurnosti, stalno nosio u kožnom pojasu na telu. Kuzma Vasiljević se dosta odlikovao trezvenošću, i, uprkos svojoj mladosti, ponašao se primerno; brižljivo se klonio svih nepriličnih postupaka, nije se doticao karata, vino nije pio, pa se čak i društva tuđio, tako da su ga njegovi mirni drugovi zvali krasnom devojkom, a nemirni — mama i smoljavko. Kuzma Vasiljević je imao samo jedan greh: gajio je iskrenu naklonost prema lepom polu; ipak je i u tome umeo uzdržavati svoju strast, i nikakvu „malodušnost” nije sebi dopuštao. Ustajao je i legao rano, savesno je ispunjavao svoju dužnost, i jedina su mu razonoda bile večernje, dosta duge šetnje po krajnjim ulicama nikolajevskim. Knjige nije čitao, jer se bojao navale krvi u glavu; svakog proleća je pio naročit odvar protiv punokrvnosti. Obukavši uniformu i očistivši se brižljivo metlicom, Kuzma Vasiljević je odlazio dostojanstvenim korakom pored ograda voćnjaka, često se zaustavljajući, uživao je u prirodnim lepotama, kidao cvet za uspomenu i osećao neko zadovoljstvo; ali naročito zadovoljstvo osećao je samo onda kad bi sreo kakvog „kupidončića”, to jest lepu malograđanku, koja žuri kući s grudnjakom prebačenim preko ramena, sa zavežljajem u ručici i sa šarenom maramom na glavi. Budući, kao što se on sam izražavao, osetljive komplekcije, ali skromne, Kuzma Vasiljević nije razgovarao s „kupidončićem”, ali mu se prijateljski smešio, dugo i pažljivo gledao za njim... Zatim je duboko uzdisao, upućivao se istim dostojanstvenim korakom kući, sedao kod prozora i maštao jedno pola sata, pušeći štedljivo jaki „vagštaf” na veliku stivu lulu, koju mu je poklonio kum, starešina kvarta, Nemac. Tako su prolazili dani, ni veselo, ni dosadno.

IV

Ele, vraćajući se jedared, pred sumrak pustom uličicom u svoj stan, Kuzma Vasiljević ču iza sebe užurbane korake i isprekidane reči, pomešane s jecanjem. On se obazre i spazi devojku od svojih dvadeset godina, izvanredno prijatnog, ali potpuno zbunjenog i uplakanog lica. Izgledalo je da ju je zadesila velika i neočekivana nedaća: ona je trčala i trčeći posrtala, govorila sama sa sobom, uzdisala, mahala rukama; njena svetloplava kosa bila je razbarušena, a marama (tada se još nije znalo ni za burnuse, ni za mantile) skliznula joj s ramena i držala se samo na jednoj čiodi. Devojka je bila obučena kao plemićka gospođica, a ne kao malograđanka.

Kuzma Vasiljević se ukloni u stranu; sažaljenje nadvlada u njemu strah da se ne pokaže malodušan, i kad ona dođe napram njega, on se uljudno dotače štita na svom šlemu i upita za uzrok njezinih suza.

— Jer, — dodade i metnu ruku na špadu, — ja, kao vojno lice, mogu pomoći.

Devojka zastade i videlo se da joj u prvi mah nije bilo sasvim jasno šta on hoće od nje; ali odmah zatim, kao da se obradovala što joj se dala prilika da se izgovori, poče govoriti ne najčistijim ruskim jezikom.

— Zaboga, gospodin oficir, — poče ona, a suze linuše kao kiša po njenim lepim obrazima: — šta je ovo! Ovo je užas, ovo je Bok sačuva! Nas su sasvim oplačkali, molim vas! Kuvarica sve, sve odnela, sve, serviz, škatulu i haljine... da... čak i haljine, i čarape, i rublje... da... i tetkin ridikil, tamo je još bila novčanica od dvadeset pet rubalja u tako mali futrol, i dve kašike anplike... i još ogrtač, i sve... I ja to sve kažem kvartovskom poručniku, a gospodin kvartovski poručnik veli: „Idite napolje, ne verujem, ne verujem... Neću da čujem, neću da čujem, i vi ste takvi!” Ja velim: „Zaboga, ogrtač...” a on: „Neću da čujem, neću da čujem!” To je sramota, gospodin oficir! Idite, veli, napole... napole!... A kud da idem?

Devojka grčevito, skoro jaučući zaplaka, pa, sasvim zbunjena, naže se k rukavu Kuzme Vasiljevića... Sad se i on zbuni, ukoči se na mestu, ponavljajući samo pokašto: „Ta manite, ta manite!” a ovamo je neprestano gledao u fini potiljak ogorčene devojke koji joj se neprestano tresao.

— Dopustite da pođem s vama, — reče on naposletku, dodirnuvši ovlaš kažiprstom njeno rame: — jer ovde, na ulici, znate, nikako ne ide. Vi ćete mi objasniti svoje nezadovoljstvo, i naravno, ja ću uložiti svoj trud... kao oficir.

Devojka podiže glavu i, izgleda, prvi put dobro razgleda mladog čoveka, koji ju je, može se reći, držao u svom zagrljaju. Ona se zastide, okrete se od njega i odmače se malo u stranu, još jednako jecajući. Kuzma Vasiljević ponovi svoj predlog. Devojka pogleda u njega iskosa kroz kosu mokru od suza, koja joj je padala na lice (Kuzma Vasiljević nas je na tom mestu svaki put uveravao da ga je taj pogled skrozirao „kao šilo”, a jedared je čak pokušao da nam pretstavi taj divni pogled), na metnu svoju ruku na podmetnutu savijenu ruku uslužnog pomorskog poručnika i uputi se s njim u svoj stan.

V

Kuzma Vasiljević u svome životu malo se mešao s damama, pa se zato našao na muci čim da otpočne razgovor, ali njegova saputnica sama poče ćeretati vrlo rečito, jednako brišući suze koje su joj besprestanka navirale. Posle nekoliko trenutaka Kuzma Vasiljević je već znao da joj je ime Emilija Karlovna, da je rodom iz Pure, a u Nikolajev je došla u goste svojoj tetki, koja je i sama bila iz Rige, da je i njen tatica služio u vojnoj službi, ali je umro „od grudi”, da je tetkica imala kuvaricu Ruskinju, vrlo dobru i jevtinu, ali bez knjižice, i da ih je baš ta kuvarica toga istog dana pokrala i pobegla nekuda. Trebalo je ići u policiju — in die Polizei... Ali tad se opet seti starešine kvarta, seti se nanesene uvrede... pa opet udri u plač. Kuzma Vasiljević se opet nađe na muci: šta da kaže tako nešto utešno... Ali devojka, kod koje su, izgleda, svi utisci dolazili i prolazili vrlo brzo, iznenada stade, na pruživši ruku, mirno reče:

— A ovo je naš stan!

VI

Taj stan se sastojao iz bedne kućice, koja kao da je u zemlju urasla, s četiri majušna prozorčića sa ulice. Tamno zelenilo

geranijuma zastiralo ih je iznutra, kroz jedan od njih svetlucala je sveća: noć se već spuštala. Od same kućice i skoro na istoj visini s njom pružala se taraba s jedva primetnom kapijicom. Devojka joj priđe, pa videvši da je zaključana, nervozno poče lupati gvozdenom alkom zarđale brave. Iza vrata se začuše teški koraci, kao da neko ide, stružući nemarno nogama u razgaženim papučama, i promukao ženski glas upita nešto nemački, što Kuzma Vasiljević ne razumede: on, kao istinski mornar, nije znao nijednog jezika osim ruskog. Devojka je takođe odgovorila nemački; kapijica se vrlo malko otvori, pa propustivši devojku, odmah se zalupi pred samim nosom Kuzme Vasiljevića, koji ipak stiže da vidi u letnjem sumraku priliku debele starice u crvenoj haljini, sa škiljavim fenjerom u ruci. Zaprepašćen, Kuzma Vasiljević ostade neko vreme nepomičan na ulici; ali pri pomisli da se s njim, oficirom, tako nepristojno postupa (Kuzma Vasiljević je vrlo mnogo držao do svoga poziva), oseti kako počinje da se ljuti, naglo se okrete nalevo krug i pođe kući. Nije se bio odmakao ni deset koraka, a kapijica se opet otvori i devojka, koja je već stigla da se sašapće sa staricom, pojavi se na pragu i glasno viknu:

— Kuda ćete, gospodin oficir! Izvolite k nama!

Kuzma Vasiljević se malo kolebaše, ali se vrati.

VII

Njegova nova poznanica, koju ćemo otsad zvati Emilija, uvede ga kroz neki mračan i vlažan sobičak u dosta prostranu, ali nisku i prljavu sobu, s ogromnim ormanom uza zadnji zid, divanom od mušeme, podlubljenim portretima dvaju arhijereja u kamilavkama i jednog Turčina u čalmi, iznad vrata i među prozorima, s kartonima i kutijama po uglovima, rasparenim stolicama i krivonogim stolom za kartanje, na kojem je stajao muški kačket pored nepopijene čaše s kvasom. Za Kuzmom Vasiljevićem uđe u sobu i starica što ju je spazio kod kapijice; to je bila ružna Jevrejka u crvenoj haljini, natmurenih svinjskih očica i sedih brkova na debeloj gornjoj usni. Emilija pokaza na nju Kuzmi Vasiljeviću na reče:

— A ovo je moja tetka, madam Friče.

Kuzma Vasiljević se malko začudi, ali ipak smatraše za dužnost da se pretstavi. Madam Friče ga pogleda ispod oka, ništa mu ne odgovori i upita svoju nećaku ruski: da li hoće čaja?

— Ah, da, čaja! — dočeka Emilija. — Zar ne, gospodin oficir, vi ćete piti čaja? Da, tantuška, dajte čaja!... Pa što stojite, gospodin oficir? Sedite! Ah, što ste stidljivi! Dopustite da skinem maramu.

Kad je Emilija govorila, ona je neprestano okretala glavu čas na jednu čas na drugu stranu i micala ramenima; tako rade ptice kad sede na visokoj grani i sa svih su strana osvetljene suncem.

Kuzma Vasiljević se spusti na stolicu, pa davši svome stavu potrebnu važnost, i to naslonivši se na špadu i uperivši pogled u pod, okrete razgovor na krađu. Ali ga Emilija odmah prekide.

— Ne brinite se, nije ništa; sad mi je teta kazala da su glavne stvari nađene. (Madam Friče progunđa nešto sebi u nedra pa izađe napolje). I uopšte nije ni trebalo ići u Polizei; ali ja nikako ne mogu da se uzdržim, jer ja sam tako... Vi ne razumete nemački?... tako brza, immer so rasch! Ali ja više i ne mislim o tom... aber auch gar nicht!

Kuzma Vasiljević pogleda u Emiliju. Doista, njeno lice dobi sasvim bezbrižan izraz. Sve se na njemu smešilo, na tom lepom licu: i oči sa skoro belim trepušama, i usne, i obrazi, i brada, i jamica na bradi, čak i sam vrh prćastog nosa. Ona priđe malom ogledalu pored ormana, pa poče nameštati kosu, pevušeći kroz zube i žmireći. Kuzma Vasiljević je pažljivo pratio svaki njen pokret... Ona mu se jako sviđala.

VIII

— Vi mene izvinite, — poče ona opet, vrteći se malko pred ogledalom, — što sam vas tako... dovela svojoj kući. Može biti da vam je to neprijatno?

— O, zaboga!

— Već sam vam rekla: ja sam tako brza. Prvo učinim, pa posle mislim. A nekad čak i ne mislim... Kako se zovete, gospodin oficir? Smem li vas upitati? — dodade ona, prišavši mu i skrstivši ruke.

— Zovem se Jergunov, Kuzma Vasiljev.

— Jergu... Ah, to ime nije lepo! To jest, teško je za mene. Ja ću vas zvati gospodin Florestan. Kod nas u Rigi bio je jedan gospodin

Florestan. On je prodavao odličan grodenapl u dućanu i bio vrlo lep čovek. Ništa manje od vas. Ala imate široka ramena! Prava ruska junačina. Ja volim Ruse... i ja sam Ruskinja... moj tatica je bio oficir. A moje ruke su belje od vaših! — Ona ih podiže iznad glave, mahnu njima nekoliko puta po vazduhu, da bi krv iz njih otišla, pa ih odmah spusti. — Vidite li? Ja ih perem grčkim sapunom... s mirisima... Pomirišite... Ah! ta nemojte ljubiti... Ja nisam zato... Gde služite?

— Ja služim u 19-om crnomorskom ekipažu, u mornarici.

— A! Vi ste mornarski oficir! A da li imate veliku platu?

— Ne... nije baš velika, molim.

— Vi mora da ste vrlo hrabri. To se odmah vidi po vašim očima. Kako su vam guste obrve! Kažu da ih treba noću mazati salom, da bi rasle. Ali zašta nemate brkova?

— Nije dopušteno po propisu.

— Ah, to nije lepo! Šta vam je to, nož?

— To je špada; špada je, tako reći, prinadležnost mornarskih oficira.

— A! špada! A je li oštra? Mogu li pogledati? — Ona s naporom, ugrizavši se za usnu i žmireći, izvuče sečivo iz nožica pa ga primače nosu. — O, kako je tupa! Ovako vas mogu odmah ubiti.

Ona zamahnu na Kuzmu Vasiljevića. On se načini kao da se uplašio i nasmeja se. I ona se nasmeja.

— Ihr habt pardon, pomilovani ste, — reče ona, zauzevši dostojanstven stav. — Na, uzmite svoje oružje! A koliko vam je godina? — upitaće najedared.

— Dvadeset pet.

— A meni je devetnaest! Kako je to smešno! Ah!

I Emilija prsnu u tako glasan smeh da se čak preturi malko nazad. Kuzma Vasiljević se nije dizao sa stolice i još upornije je gledao u njeno ružičasto lice, koje je sve treptalo od smeha, i sviđala mu se sve više i više.

Emilija odjednom ućuta, pa pevušeći kroz zube, — imala je takvu naviku, — opet priđe ogledalu.

— Umete li vi pevati, gospodin Florestan?

— Ne umem, molim. Nisam se učio, molim.

— A svirati na gitari? Takođe ne? A ja umem. Ja imam gitaru sa sedefom, samo su žice iskidane. Trebaće ih kupiti. Vi ćete mi dati

novaca, gospodin oficir? Otpevaću vam divnu nemačku romansu. — Ona uzdahnu i zatvori oči. — Ah, tako divnu! Ali umete igrati? I to ne? Unmöglich! Ja ću vas naučiti la... — Emilija potskoči dva-triput. — Pogledajte kakve imam cipele! „Z' Varšavi”. O! ja i vi ćemo igrati, gospodin Florestan! A kako ćete vi mene zvati?

Kuzma Vasiljević se nasmeja i pocrvene do ušiju.

— Ja ću vas zvati: prekrasna Emilija!

— Ne! ne! Vi treba da me zovete: Mein Schätzchen, mein Zuckerpüppchen! Ponavljajte za mnom.

— S najvećim zadovoljstvom, ali se bojim da će to za mene biti teško...

— Svejedno, svejedno. Recite: Mein...

— Me... in...

— Zucker...

— Cuk... ker...

— Püppchen! Püppchen! Püppchen!

— Pju... Pju... To ne mogu, molim. Nekako ružno ispada.

— Ne! Morate... morate! A znate li šta to znači? To je na nemačkom najprijatnija reč za gospođice. Ja ću vam to posle protumačiti. A sad nam evo teta nosi samovar. Bravo! bravo! Tetkice, ja ću piti čaj s pavlakom... Ima li pavlake?

— So schweige doch! — odgovori tetkica.

IX

Kuzma Vasiljević je sedeo kod madam Friče do ponoći. Otkako je došao u Nikolajev, još nikad nije tako prijatno proveo veče. Istina, više puta mu je padalo na pamet da kao oficir i plemić ne bi trebalo da se poznaje s osobama kao što je ova stanovnica Rige i njena „tantuška”, ali je Emilija bila tako lepa, tako je zanimljivo ćaskala, tako je umiljato pogledala u njega da on diže ruke od svoga porekla, poziva, pa se odluči da ovaj put živi „za svoj groš”. Jedna ga samo okolnost zbunila i ostavila na njega ne sasvim prijatan utisak. U jeku razgovora između njega, Emilije i madam Friče, vrata iz prednje sobe se malko otškrinuše i muška ruka s ispuskom zatvorene boje s trima majušnim srebrnim dugmetima polako se proturi i polako metnu na stolicu pored vrata dosta veliki zavežljaj. Obe dame odmah

poleteše k stolici i počeše razgledati to što je doneto. „Pa to nisu iste kašike!” uzviknu Emilija, ali je tetka munu laktom i iznese zavežljaj, ne zavezavši krajeve. Kuzmi Vasiljeviću se učini kao da je jedan kraj bio umrljan nečim crvenim, kao krvlju...

— Šta je to? — upita on Emiliju. — Vratili su vam još nekoliko kradenih stvari?

— Da, — odgovori Emilija, kao preko volje, — još.

— Je li ih to vaš sluga našao?

Emilija se namršti.

— Kakav sluga? Mi nemamo nikakvog sluge.

— Onda neki drugi čovek.

— Nama muškarci ne dolaze.

— Ali, dopustite, dopustite... Ja sam video posuvratak na rukavu muškog redengota ili atile. I, najzad, taj kačket...

— Nama nikad nikakvi muškarci ne dolaze, — ponovi Emilija uporno. — Šta ste vi videli… Ništa niste videli! A ovaj kačket je moj.

— Kako to?

— Pa tako. Za slučaj maskarade... Pa da, moj, und Punctum!

— A ko vam je doneo zavežljaj?

Emilija ništa ne odgovori, pa napućivši usne izađe iz sobe zajedno s madam Friče. Posle jedno deset minuta ona se vrati sama, bez tetke, i kad je Kuzma Vasiljević ponovo poče zapitkivati, ona mu pogleda u čelo, reče da je sramota za kavaljera da bude radoznao (na te reči lice joj se malo promeni, kao da potamne), pa uzevši sa stola za kartanje špil starih karata, zamoli ga da pogađa njenu sreću na kralju karo.

Kuzma Vasiljević se nasmeja, uze karte, i sve ružne misli očas mu izleteše iz glave.

Ali one mu se još jednom povratiše istog dana. A evo kako: on je već bio izašao kroz kapijicu na ulicu, već se bio pozdravio s Emilijom, viknuvši joj poslednji put: „Adieu Zuckerpüppchen!” kad odjedared pored njega šmugnu čovek omanjeg rasta, pa okrenuvši se za trenutak prema njemu (noć je bila odavno nastala, ali je mesec sijao dosta jasno), pokaza cigansko suvonjavo lice, crnih gustih obrva i brkova, crnih očiju i kukasta nosa. Taj čovek odmah šmugnu za ugao, a Kuzmi Vasiljeviću se učini da je poznao ne njegovo lice — on ga nikad ranije nije video, — već posuvratak njegova rukava:

tri srebrna dugmeta jasno sinuše na mesečini. Nemir i dvoumica se pojaviše u duši opreznog poručnika; vrativši se kući, on ne zapali, po običaju, svoju stivu lulu. Uostalom, nenadno poznanstvo s ljupkom Emilijom i prijatni sati što ih je proveo u njenom društvu pojačali su njegovo uzrujano raspoloženje.

X

Ma kakvo da je bilo strahovanje Kuzme Vasiljevića, ono se brzo razvejalo i nije ostavilo nikakvog traga. On poče često posećivati ove dve dame iz Rige. Zaljubljivi poručnik se sprijatelji s Emilijom. Ispočetka se stideo toga prijateljstva, krio je svoje posete, zatim se prestao stideti i kriti se; svršilo se tim da je radije sedeo kod svojih novih poznanica nego kod ma koga drugog, a da se i ne govori o njegova ne odveć vesela četiri zida. Sama madam Friče već nije pobuđivala kod njega neprijatna osećanja, mada se ponašala s njima kao i pre neljubazno i turobno. Osobe malo imućne, kao gospođa Friče, kod svojih gostiju najviše cene darežljivost; a Kuzma Vasiljević bio je priličan tvrdica i donosio je na poklon najviše suvo grožđe, orahe, medene kolače... Samo se jedared, kako sam kaže, „upropastio”, poklonio Emiliji laku ružičastu maramu od prave francuske materije; a ona istog dana progorela na sveći njegov poklon. On joj stane prigovarati: ona natakne maramu mačku na rep; on se razljuti, ona mu se počne smejati u brk. Kuzma Vasiljević je naposletku morao sam sebi priznati da ne samo što ne uživa poštovanje kod dama iz Rige, već čak da nije kod njih ni poverenja stekao: nikad ga nisu puštale odmah, bez prethodnog pregleda: ponekad su ga ostavljale da čeka, ponekad ga odbijale bez ikakvog ustezanja, a želeći sakriti štogod od njega, govorile su pred njim nemački. Emilija mu nije davala nikakvog računa o svojim postupcima i na njegova pitanja odgovarala je nekako površno, kao da nije čula njegovu reč; a što je glavno, neke sobe u kući gospođe Friče, koja je bila prilično velika, iako je s ulice izgledala kućerak, ostale su za njega stalno zatvorene. Pri svem tom, Kuzma Vasiljević nije prekidao svoje posete, već je naprotiv sve češće dolazio: ipak se viđao s živim ljudima. Njegovo samoljublje je bilo zadovoljeno i tim što ga je Emilija i dalje zvala Florestan, nalazila da je neobično lep i

uveravala da ima oči kao rajska ptica, „wie die Augen eines Paradiesvogels!‘‘

XI

Jedared, u jeku leta, u podne, pošto se celo jutro baktao na suncu sa liferantima i radenicima, Kuzma Vasiljević se dovuče, izmučen, loman, do kapijice poznate mu kućice. On lupnu; pustiše ga unutra. On se uvali u takozvani salon i smesta se izvali na divan. Emilija mu priđe i obrisa mu maramicom mokro čelo.

— Kako je umoran, milo moje! Kako mu je vrućina! — reče ona sažaljivo. — Bože moj, da je bar okovratnik raskopčao! Gospode! Tako mu srce skače.

— Sustao sam, mila moja, — uzdahnu Kuzma Vasiljević. — Od jutra sam na nogama, pa još sve na pripeci. Napast! Hteo sam ići kući. Tamo opet one aspide, liferanti! A kod vas ovde hladovina... Čini mi se da bih malo spavao.

— Pa zašto ne? Odmori se, pilence moje; ovde ti niko ne smeta...

— Ama nekako me sramota...

— Eto ti na! Kakva sramota! Odmori se. A ja ću te... Kako se to kaže na vašem jeziku... bujipajkati. „Schlaf, mein Kindchen, schlafe!“ — zapeva ona.

— Hteo bih prvo da se napijem vodice...

— Evo ti čaša vode. Sveža je! Kao kristal! Čekaj, da ti podmetnem jastučić pod glavu. A ovo je od muva.

Ona mu pokri lice maramicom.

— Hvala, kupidončiću... Ja samo onako... Malko da prodremam...

Kuzma Vasiljević zatvori oči i odmah zaspa.

— „Schlaf, mein Kindchen, schlafe!” — pevušila je Emilija, njihajući se s jedne na drugu stranu, smejući se i sama tiho i svojoj pesmici i svojim pokretima.

„Ala imam veliko dete!” mišljaše ona. „Dečko!”

XII

Posle pola sata poručnik se probudi. Njemu se kroz san pričinjavalo kao da ga neko pipa, naginje se, diše nad njim. On

napipa, smače maramicu. Emilija je klečala sasvim blizu uz njega; izraz njenog liua učini mu se čudan. Ona odmah skoči, ode k prozoru i sakri nešto u džep.

Kuzma Vasiljević se isteže.

— Ipak sam valjano otspavao! — reče on zevajući. — Odi-de ovamo, mejne zjuse frejlejn!

Emilija mu priđe. On se hitro poizdiže, turi joj ruku u džep i izvadi male makaze.

— Ach, Herr Je! — viknu ona nehotice.

— Ovo... ovo su makaze? — promrmlja Kuzma Vasiljević.

— Pa da, naravno. A šta si ti mislio... Pištolj! Ah, kako ti je smešno lice! Izgužvano kao jastuk, i kosa na potiljku sva uvis štrči... I ne smeje se... Ah, ah! I oči podadule. Ah!

Emilija pršte u smeh.

— Ta dosta, — progunđa Kuzma Vasiljević na usta s divana. — Dokle ćeš se keziti bez razloga. Ako ne znaš ništa pametnije onda ću otići... Otići ću, — ponovi on, videći da ona nikako ne prestaje.

Emilija umuče.

— No, koješta, ostani; neću više... Samo treba da popraviš kosu...

— Ne, šta tu... Ostavi! Bolje da idem, — reče Kuzma Vasiljević i dohvati kačket.

Emilija se naburi.

— Pih, kako je zao. Pravi Rus! Svi su Rusi zli! Gle, hoće da ide. Pih! Juče mi obećao pet rubalja, a sad mi ništa ne daje i odlazi.

— Nemam kod sebe novaca, — progunđa Kuzma Vasiljević kad je već bio na vratima. — Zbogom!

Emilija pogleda za njim i popreti mu prstom.

— Nema novaca! Čujte, čujte šta kaže! Oh, ala su ovi Rusi varalice! Ali pričekajte vi, mopse jedan... Tantuška, izvolite ovamo, da vam nešto kažem.

Uveče taga istog dana, skidajući se pred spavanje, Kuzma Vasiljević primeti da se na gornjoj ivici njegovog kožnog pojasa za jedno šest santimetara rasparao šav. Kao čovek uredan, on odmah uze iglu i konac, uvoštani ga i sam zaši to rasparano mesto, a inače ne obrati nikakvu pažnju na tu, po izgledu ništavnu okolnost.

XIII

Ceo idući dan Kuzma Vasiljević se posveti službenim dužnostima; nije izlazio iz kuće čak ni nocae ručka, — i čak do same noći u znoju lica pisao je i prepisivao na čisto raport pretpostavljenoj vlasti, brkajući nemilostivo slova e i je, mećući svaki put posle ali znak usklika, a posle „uostalom” — tačku sa zapetom. Drugo jutro, jedno bosonogo Jevrejče u izdrpanom halatu donese mu pismo od Emilije, — prvo pismo koje Kuzma Vasiljević dobi od nje. „Mein allerliebster Florestan“, — pisala mu je ona, „zar se zbilja naljutilo na tvoj Zuckerpüppchen, kad ne došlo večeras? Molim te, nemoj ljutiš, ako nećeš da tfoja vesela Emilija vrlo mnogo plakala i dođi svakako danas oko 5 sati uveče”. Cifra 5 bila je okružena sa dva venca. „Ja se mnogo, mnogo budem radovala. Tvoja mila Emilija”. Kuzma Vasiljević se u sebi zadivi učenosti svoje dragane, dade Jevrejčetu groš i reče mu da kaže: dobro, doći ću.

XIV

Kuzma Vasiljević održa reč: još nije bilo otkucalo pet sati, a on je stajao pred kapijicom gospođe Friče. Ali se začudi kad ne zateče Emiliju kod kuće; pred nega izađe sama domaćica, pa učinivši prethodno, — o, čuda! — reverans, reče mu da je zbog nepredviđenih razloga Emilija morala otići, ali da će se brzo vratiti, pa ga moli da je pričeka. Na gospođi Friče bio je čist beo čepac; ona se smešila, govorila umiljavajući se i očevidno se trudila da dade ljubazan izraz svome natmurenom licu, koje uostalom od toga ništa nije postajalo primamljivije, već je naprotiv dobijalo nekakvu zlokobnu niansu.

— Vi, gospodine, sedite, sedite, — ponavljala je ona, primičući fotelju, — a mi ćemo vas, ako dopustite, ugostiti.

Madam Friče još jedared načini reverans, izađe iz sobe i ubrzo se vrati sa šoljom čokolade na malom limenom poslužavniku. Čokolada se pokaza sumnjiva, ali Kuzma Vaskljević ipak popi sa zadovoljstvom celu šolju, iako nikako nije mogao pojmiti otkud odjednom u madam Friče takva živahnost i šta sve to znači. Pri svem tom Emilija nije dolazila i on je već bio počeo gubiti strpljenje,

kad odjednom ču kroza zid glas gitare. Prvo odjeknu jedan akord, zatim drugi, treći, četvrti, — sve jače, jače i punije. Kuzma Vasiljević se zabezeknu: Emilija je, istina, imala gitaru, ali sa tri žice: on se još nikako nije mogao rešiti da joj kupi ostale; a pored toga, Emilija nije bila kod kuće. Pa ko je to mogao biti? Opet odjeknu akord, i to tako zvučno kao da je u samoj sobi... Kuzma Vasiljević se okrete i umalo ne viknu od zaprepašćenja. Pred njim, na pragu niskih vrata, koje on dotle nije video, — zaklanjao ih je težak orman, — stajalo je nepoznato stvorenje: dete, a nije dete, nije ni odrasla devojka. Imala je na sebi belu haljinicu sa šarenim desenima i crvene papuče sa štiklama; obuhvaćena ozgo zlatnim obručem, gusta crna kosa padala je u obliku plašta s malene glavice na mršavo telo. Ispod njihove meke mase blistale su tamnim sjajem vrlo krupne oči; gole, crnpuraste ručice, pretrpane gri!vnama i prstenjem, nepomično su držale gitaru. Lice joj se skoro nije ni videlo, — tako je izgledalo malo i tamno, — samo su se usne crveiele i ocrtavao se uzan prav nos. Kuzma Vasiljević je dugo stajao kao ukopan, na je netremice gledao u to čudno stvorenje; i ono je u njega gledalo, i ono nije okom trepnulo niti se maklo. Najzad se ono prenu i sitnim koracima priđe k njemu.

Tamno lice poče se pomalo smešiti, beli zubići odjednom blesnuše, glavica se podiže i, zatresavši malko viticama, pokaza se u svoj svojoj izrazitoj i finoj lepoti. „Kakav li je ovo đavolak?” pomisli Kuzma Vasiljević, na nagnuvši se još bliže, reče poluglasno:

— Figurica! Bogme jest figurica! Ko ste vi?

— Ovamo, ovamo, — reče „figurica” malko promuklim glasićem, s neruskim, otegnutim izgovorom i s pogrešnim naglaskom, pa otstupi nazad dva-tri koraka.

Kuzma Vasiljević odmah za njom prekorači prag i nađe se u malenoj sobici bez prozora, obloženoj po zidovima i po podu debelim tepisima od kamilje dlake. Zapahnu ga jak miris mošusa. Dve žute voštane sveće gorele su na okruglom stočiću pred niskim turskim divančićem. U uglu je stajao krevetić pod zastorom od muselina sa svilenim prugama, i dugačke ćilibarske brojanice, sa crvenom kićankom na kraju, visile su blizu uzglavlja.

— Pa dopustite, naposletku, ko ste vi? — ponovi Kuzma Vasiljević.

— Sestra... Emilijina sestra.
— Vi njena sestra? I ovde živite?
— Da... da...
Kuzma Vasiljević htede da dodirne „figuricu”. Ona stuknu.
— Kako mi’ to ona nikad o vama nije govorila?
— A ne sme... ne sme...
— Vi se, znači, krijete?
— Da...
— Ima li tome neki razlog?
— Ima... ima.
— Hm! — Kuzma Vasiljević opet htede da dodirne „figuricu”, ona opet stuknu. — Zato vas nikad nisam primetio. Verujte, nisam ni sanjao da vi postojite. I madam Friče, ova starica, i vama pada tetka?
— Da... totka.
— Hm! Vi kao da rđavo razumete ruski. Kako se zovete? dopustite da vas upitam.
— Kolibri.
— Kako?
— Kolibri.
— Kolibri? Ala je to neobično ime. Ako se ne varam, u Africi imaju takva insekti?

XV

Kolibri se nasmeja kratkim, čudnim smehom... Kao da su joj se u grlu sudarila stakla. Ona odmahnu glavom, povede očima oko sebe, metnu gitaru na sto, pa prišavši brzo vratima, naglo ih zatvori. Ona se kretala živo i okretno s jedva čujnim, brzim šumom, kao gušter; pozadi joj se kosa spuštala do ispod kolena.
— A zašto ste zatvorili vrata? — upitaće Kuzma Vasiljević. Kolibri metnu prst na usne.
— Emilija... Ne treba... ona ne treba.
Kuzma Vasiljević se osmehnu.
— Da niste već ljubomorni?
Kolibri izdiže obrve.
— Co?

— Ljubomorni ste... ljutite se, — objasni Kuzma Vasiljević.

— O, da!

— A, tako li! To je laskavo za mene!... Slušajte, koliko vam je godina?

— Semnaest.

— Sedamnaest, hoćete da kažete?

— Da.

Kuzma Vasiljević obuhvati pažljivim pogledom svoju fantastičnu sagovornicu.

— Ala ste vi lepotica, — reče on uverljivo. — Čudo! prosto čudo, kakva kosa! Oči! Pa obrve, obrve!... U!

Kolibri se opet nasmeja i opet povede svojim divnim očima.

— Da, ja sam lepotica! Sedite, i ja ću sesti... pored.

— Izvolite, izvolite... Ali, molim vas, kakva ste vi Emilijina sestra? Vi na nju ni najmanje ne ličite.

— Ne... ja sam sestra... kuđina. Evo... uzmite... svet. Lep svet. Miriše. — Ona izvadi iza pojasa grančicu belog jorgovana, pomirisa, odgrize cvetni listić, pa mu dade celu granu. — Hoćete li slatkog? Lepo... iz Konstantinopoli... šerbet. — Kolibri izvadi iz malog ormana pozlaćenu teglu, umotanu u komad crvene svilene materije, sa čeličnim šljokicama, zatim srebrnu kašičicu, kristalnu šlifavanu flašu s vodom i takvu istu čašu. — Uzmite šerbet, gospodin, vrlo je dobar. Ja vam budem pevala... Hoćete? — Ona uze gitaru.

— A vi pevate? — upita Kuzma Vasiljević, mećući u usta kaščicu doista izvrsnog šerbeta.

— O, da! — Ona zabaci nazad svoju kosu, nakrivi glavu i uze nekoliko akorda, gledajući pažljivo u vrhove svojih prstiju i u dršku gitare... zatim odjednom zapeva ne prema rastu jakim i prijatnim glasom, već grlenim i malo divljim za uho Kuzme Vasiljevića. „Ah, ti, mačkice moja!” pomisli on. Ona je pevala neku setnu pesmu, nimalo rusku, i na jeziku sasvim nepoznatom Kuzmi Vasiljeviću. Činilo mu se da se u pevanju svaki čas čuju glasovi „kha, gha”, a pri kraju ona otegnuto izgovori „sintamar” ili „sincimar”, pa spusti gitaru na kolena. — Lepo? — Upita ona. — Hoćete li još?

— Biće mi prijatno, — odgovori Kuzma Vasiljević. — Samo zašto vam je tako lice, kao da je tužno? Kad biste uzeli šerbeta?

— Ne... vi sami. A ja još... Ova bude veselije. — Ona otpeva drugu pesmicu, kao neku za igranje, na onom istom nepoznatom jeziku. Opet Kuzma Vasiljević ču ranije grlene glasove. Njeni crnpurasti prsti prosto su leteli po žicama, „kao pauci”. I ovaj put završi pevanje uzvikom: „Ganda!” ili „Gasa!”, na poče lupati pesnicom po stolu, sevajući očima...

XVI

Kuzma Vasiljević je sedeo kao opijen. U glavi mu se vrtelo. Tako je to sve bilo neočekivano... Pa i onaj miris, pevanje... sveće danju... šerbet s vanilom... A ovamo se Kolibri sve više njemu približuje, kosa joj se sija i šušti, i bije iz nje jara, i to tužno lice... „Vila!” pomisli Kuzma Vasiljević. Nekako mu bi nelagodno.

— Dušice moja, — reče on, — priznajte zbog čega vam je palo na pamet da me danas pozovete k sebi?

— Vi ste mlad, lep... Ja takve volim.

— A, tako! Ali šta će reći Emilija? Ona mi je pisala pismo: ona ovaj čas treba da dođe.

— Vi joj nemojte ništa reći! Zlo! Ubiće!

Kuzma Vasiljević se naže k njoj, ali se ona polako odmače i ispravi, kao smuk kad ga nagaze na šumskoj travi. Kuzma Vasiljević zaustavi svoj pogled na njoj. — Gle ti! — reče on naposletku; — kakva je prznica! No, idi s milim Bogom!

Kolibri se zamisli, pa se okrete k poručniku... Odjednom tri ravnomerna, potmula udarca odjeknuše negde u kući. Kolibri se osmehnu, skoro frknu.

— Danas ne, sutra — da. Sutra dođi.

— U koliko sati?

— U sedam... uveče.

— A šta ćemo s Emilijom?

— Emilije... nema; neće biti.

— Misliš? Pa dobro. Ali samo ćeš mi sutra kazati...

— Co? (lice u Kolibri, kad god bi što pitala, dobijalo je detinji izraz).

— Zašto si se od mene tako dugo krila?

— Da... da; sutra će sve biti, kraj će biti.

— Pazi, a ja ću ti doneti poklon...

— Ne... ne treba.

— Zašto ne? Ti se eto, vidim, voliš da kitiš.

— Ne treba. Ovo... ovo... ovo... — i ona pokaza prstom na svoju haljinu, na svoje prstenje, grivne, na sve oko sebe, — ovo je sve moje. Nije poklon. Ja ne uzimam.

— Kako znaš! A sad treba da idem?

— O, da!

Kuzma Vasiljević se diže. Kolibri takođe ustade.

— Zbogom, igračko! A kad će biti poljubac?

Kolibri odjednom lako potskoči, pa obvivši hitro obe ruke oko vrata mladog poručnika, ne poljubi već kao da kljucnu u njegove usne. Sad on htede da je poljubi, ali ona očas otskoči od njega i stade iza divana.

— Dakle, sutra, u sedam sati? — reče on prilično zbunjen.

Ona mu klimnu glavom, pa uzevši za kraj dvama prstima dugačak pramen svoje kose, ugrize je svojim oštrim zubićima.

Kuzma Vasiljević joj mahnu rukom, izađe i povuče za sobom vrata. On ču kako im Kolibri odmah pritrča... Ključ glasno zaškripa u bravi.

XVII

U salonu gospođe Friče nije bilo nikoga. Kuzma Vasiljević polako iziđe u pretsoblje. Nije hteo da se sukobi s Emilijom. Domaćica ga srete na stepenicama.

— A! Vi odlazite, gospodine poručniče, — reče ona s istom pritvornom i zlokobnom grimasom. — Nećete čekati Emiliju?

Kuzma Vasiljević metnu kačket.

— Moram vam reći, gospođo, da nemam kad više čekati1. Ja i sutra možda neću doći. Tako joj i recite.

— Dobro, reći ću. Ali nije vam valjda bilo dosadno, gospodine poručniče?

— Ne, molim; nije mi bilo dosadno.

— Tako. — Molim, oprostite.

— Zbogom.

Kuzma Vasiljević dođe kući, na prućivši se po krevetu, zadubi se u razmišljanja. Bio je u neiskazanoj nedoumici. „Kakve su ovo zagonetke!” uzviknuo je više puta. I zašto mu je Emilija pisala? Zakazala sastanak, a nije došla!... Uze njeno pisamce, poče ga okretati u ruci, pomirisa: mirisalo je na duvan, a na jednom mestu spazi popravku; stajalo je: „plakala”, a prvo je bilo napisano „plakao”. Ali šta se može iz toga izvući? I je li moguće da domaćica nije ništa znala? I ona... Ko je ona? Da, ko je ona? Zanosna Kolibri, ta „igračka”, ta „figurica” nije mu izlazila iz glave, i on je nestrpljivo očekivao sutrašnje veče, ma da se u potaji skoro pribojavao baš te „igračke” i „figurice”.

XVIII

Sutradan Kuzma Vasiljević ode pred ručak u čaršiju, na posle dugog cenjkanja kupi majušni zlatan krstić na kadifenoj traci. „Iako ona tvrdi”, razmišljao je on, „da joj ne treba nikakav poklon, ipak mi dobro znamo šta takve reči znače; a najzad, ako je ona doista tako nesebične naravi, — Emilija se neće gaditi”. Tako je razmišljao nikolajevski Don Žuan, verovatno i ne sanjajući u taj mah šta je bio i šta je ostao u ljudskoj uspomeni onaj pravi Don Žuan. U pet sati uveče Kuzma Vasiljević se brižljivo obrija, na poslavši po poznatog frizera reče da mu dobro napomadi i kolmuje kosu, što ovaj izvrši s naročitom revnošću, ne žaleći državnu hartiju na papilotne; zatim Kuzma Vasiljević obuče nov novcat mundir, uze u desnu ruku par novih rukavica od jelenske kože, na poprskavši se „lodelavanom”, izađe iz kuće. Kuzma Vasiljević se taj put daleko više starao o svojoj spoljašnosti nego kad je odlazio na sastanak sa „Zuckerpüppchen”, ne zato što mu se Kolibri više sviđala nego Emilija, već zato što je u „igračke” bilo nešto zagonetno, nešto što je i nehotice uzrujavalo čak i onako tromu maštu kakvu je imao mladi poručnik.

XIX

Madam Friče dočeka ga kao i juče, pa kao da se dogovorila s njim u sporazumnoj laži, opet mu reče da je Emilija otišla na kratko vreme i da ga moli da je pričeka. Kuzma Vasiljević klimnu glavom u

znak pristanka, pa sede na sto. Madam Friče se opet osmehnu, tojest, pokaza svoje žute zube, pa se udalji, ne ponudivši ga čokoladom.

Kuzma Vasiljević odmah uperi pogled u tajanstvena vrata. Ona su ostala zatvorena. On se glasno nakašlja dva-tri puta, kao da hoće da pokaže da je tu... Vrata ni da se maknu. On zaustavi disanje, prisloni uho... Ne čuje ni najmanji šum; kao da je sve izumrlo. Kuzma Vasiljević ustade, približi se na prstima k vratima, — pa pipajući uzalud prstima, pritište u njih kolenom... Ništa ne pomaže. Tada se on naže i dvaput izgovori napregnutim šapatom: „Kolibri, Kolibri... Igračko!” Nika se ne odazva. Kuzma Vasiljević se ispravi, odgrnu mundir, — pa, postojavši malo na mestu, sad već energičnijim koracima priđe k prozoru i zadobova po staklu. Poče se jediti, ljutiti; oficirska čast progovori u njemu: „Ovo je koješta! — pomisli naposletku, — za koga me oni drže? Kad je tako, ja ću pesnicama početi lupati. Moraće se odazvati! Čuće starica... A zašto da ne? Nisam ja kriv!” On se brzo okrete na štiklama... Vrata su stajala upola otvorena.

XX

Kuzma Vasiljević odmah i opet na prstima jurnu u potajnu sobu. Na divanu, u beloj haljini, s širokim crvenim pojasem, ležala je Kolibri, pa pokrivši donji deo lica maramicom, smejala se bez šuma, ali od srca. Ovaj put je kosu bila očešljala, uplela je u dve stegnute dugačke vitice i zavila crvenim trakama; jučerašnje papučice su kicoški stajale na njenim majušnim, prekrštenim nožicama; a same te nožice bile su gole: gledajući ih, čovek bi mogao pomisliti da je obula ugasite svilene čarape. Divan je stajao drukčije nego sinoć: bliže zidu; a na stolu, na kineskom poslužavniku, video se bokast ibrik za kafu, pored šlifovanog suda za šećer i dveju porculanskih šoljica. Tu je bila i gitara, a tanka struja plavkastog dima dizala se s vrha sveće za paljenje cigarete.

Kuzma Vasiljević priđe divanu i naže se nad Kolibri, ali pre nego što izusti i jednu reč, ona pruži ruku, pa smejući se neprestano u maramicu, zabi svoje velike tvrde prste u njegovu kosu i očas raščupa njegovu lepo udešenu ćubu.

— Šta je to? — uzviknu Kuzma Vasiljević, ne sasvim zadovoljan takvom slobodom u ponašanju. — Ah ti, obešenice!

Kolibri ukloni maramicu s lica.

— Nije dobro tako; ovako je bolje. — Ona se pomače na jedan kraj divana, na skupi poda se noge. — Sedite... tamo.

Kuzma Vasiljević sede gde mu ona pokaza.

— A zašto se odmičeš? — reče on poćutavši malo. — Valjda me se bojiš?

Kolibri se savi u klupče i pogleda ga sa strane.

— Ne bojim se... Ne.

— Ne treba da me se tuđiš, — nastavi Kuzma Vasiljević poučnim tonom. — Ti se valjda sećaš svoga jučerašnjeg obećanja da ćeš me poljubiti?

Kolibri obuhvati svoja kolena obema rukama, metnu na njih glavu, na opet pogleda u njega.

— Sećam se.

— E na dobro. Moraš održati svoju reč.

— Da... moram.

— Kad je tako... — poče Kuzma Vasiljević pa pođe da joj se primakne.

Kolibri oslobodi svoje vitice, koje je bila uhvatila zajedno s kolenima, na ga jednom udari po ruci.

— Lakše malo, gospodine!

Kuzma Vasiljević se zbuni.

— Kakve su joj oči, razbojnici, — promrmlja on kao za sebe. — Pa onda, — dodade, povisivši glas, — zašto si me zvala... kad je tako?

Kolibri ispruži vrat kao ptica... Ona je osluškivala. Kuzma Vasiljević se poplaši.

— Emilija? — reče on upitno.

— Nije.

— Neko drugi?

Kolibri sleže ramenom.

— Pa čuješ li nešto?

— Ništa. — Kolibri odmače nazad, opet ptičijim pokretom, svoju malu, jajastu glavicu, s lepim razdeljkom na potiljku, onde gde počinju vitice, na se opet sklupča. — Ništa.

— Ništa! Onda ću ja sad... — Kuzma Vasiljević se pruži prema Kolibri, ali odmah trže ruku. Na prstu mu se pokaza kap krvi. — Kakve su to gluposti! — viknu on, otresajući prstom. — Večito imate te čiode! Pa i kakva je to, do vraga, čioda, — dodade on, pogledavši u dugačku zapinjaču, koju je Kolibri polako zadevala sebi za pojas. — To je čitav nož, to je žaoka... Da, da, to je tvoja žaoka, i ti si osa, eto ko si ti, osa, razumeš li?

Kolibri se, očevidno, vrlo dopade poređenje Kuzme Vasiljevića: ona udari u tanak smeh i nekoliko puta jedno za drugim ponovi:

— Da, ja ću ubosti žaokom.

Kuzma Vasiljević ju je gledao i mislio: „Eto, smeje se, a lice joj tužno”...

— Pogledaj-de šta ću ti pokazati, — reći će on glasno.

— Co?

— Zašto kažeš: co? Zar si ti Poljkinja?

— Ni.

— Sad opet: „ni!” Ali svejedno! — Kuzma Vasiljević izvadi svoj poklon i poče ga okretati u vazduhu. — Gledni-de ovamo... Lepa stvarčica?

Kolibri ravnodušno zabaci oči.

— A! Krst! Mi ne nosimo.

— Kako? Krst ne nosite? Pa ti si Jevrejka, šta li?

— Ne nosimo, — ponovi Kolibri, pa stresavši se najedared, pogleda nazad preko ramena. — Hoćete? ja ću pevati... — upita brzo.

Kuzma Vasiljević turi krstić u džep od mundira, pa se i on osvrte. Učini mu se da je čuo laku lupu kroza zid...

— Šta je to? — promrmlja on.

— Miš... miš, — reče Kolibri brzo, pa najedanput, potpuno neočekivano za Kuzmu Vasiljevića, zagrli njegovu glavu svojim vitkim, glatkim rukama, i brz poljubac opeče mu obraz... kao da se žeravica uz njega prilepila.

On stisnu Kolibri u svom zagrljaju, ali se ona izmigolji kao zmija, — njen stas je bio malko deblji od zmijinog trupa, — pa skoči na noge:

— Stoj, — šapnu ona, — prvo treba piti kafu...

— Koješta! Kakva kafa! Posle.

— Ne, sad. Sad je vruća, posle hladna. — Ona uhvati ibrik za dršku, na izdigavši ga visoko, stade nalivati obe šolje. Kafa je padala tankim mlazom, kao usukanim; Kolibri metnu glavu na rame, pa je gledala kako kafa curi. — Evo, meti šećera... pij... i ja ću!

Kuzma Vasiljević baci u šolju parče šećera i popi je otput. Kafa mu se učini jaka i gorka. Kolibri je gledala u njega, smešeći se i samo malko šireći nozdrve nad ivicom svoje šolje. Ona je polako spusti na sto.

— A što ti ne piješ? — upita Kuzma Vasiljević.

— Ja... pomalo... — odgovori ona.

Kuzma Vasiljević se ražljuti.

— Ta sedi najzad pored mene!

— Odmah. — Ona naže glavu i, nikako ne spuštajući očiju s Kuzme Vasiljevića, uze gitaru. — Samo ću prvo pevati.

— Da, da, samo sedi.

— I igraću. Hoćeš li?

— Ti igraš? No, to bih rado video. Ali zar ne može posle?

— Ne, sad... A ja te mnogo volim.

— Ti me voliš! Pazi... a uostalom, igraj, kad si tako luda!

XXI

Kolibri stade s druge strane stola, na preletevši nekoliko puta prstima po žicama gitare, razvuče, na veliko čudo Kuzme Vasilevića, koji je očekivao veselu, živu melodiju, — razvuče nekakav spor, jednolik rečitativ, prateći ravnomernim njihanjem celog tela nadesno i nalevo svaki zvuk, koji kao da je s mukom isterivala iz sebe. Ona se nije smešila i čak je i obrve skupila, svoje visoke, okrugle, tanke obrve, između kojih se oštro isticao plav znak nalik na istočnjačko slovo, verovatno utisnut barutom. Oči je bila skoro zatvorila, ali su joj se zenice nejasno svetlele ispod nadnetih trepavica, stalno uprte, kao i pre, u Kuzmu Vasiljevića. I on tako isto nije mogao odvojiti pogleda od tih čudnih, strašnih očiju, od toga crnpurastog, sve zajapurenijeg lica, od upola otvorenih i nepomičnih usana, od dveju crnih zmija što su se ravnomerno ljuljale s obe strane lepe glave. Kolibri se i dalje njihala, ne silazeći s mesta, i samo su joj se noge počele kretati: ona ih je lagano pomicala, podižući čas prste čas

potpeticu. Jedared se odjednom brzo prevrte i oštro ciknu, zatresavši gitarom visoko u vazduhu... Zatim opet otpoče ranija jednolika igra, praćena istim jednolikim pevanjem. Kuzma Vasiljević je međutim sasvim mirno sedeo na divanu i neprestano gledao u Kolibri. Osećao je u sebi nešto čudnovato, neobično: osećao se sasvim lak i slobodan, čak odveć lak; prosto kao da nije osećao svoje telo, kao da je plivao, a u isto vreme su ga mravci podilazili, nekakva prijatna malaksalost širila mu se po nogama, a dremež mu je golicao očne kapke i usne. On više ništa nije želeo, ni o čemu nije mislio, nego mu je bilo samo vrlo prijatno, kao da ga je neko uljuškivao, „bujpajkao”, kao što je rekla Emilija, i šaptao je za sebe: „igračka!” S vremena na vreme lice u „igračke” se naoblačavalo... „Od čega li je to?” pitao se Kuzma Vasiljević. „Od duvanskog dima” umirivao se on... „Ovde je neki plav dim”. I opet ga je neko uspavljivao i čak mu pričao na uho nešto tako lepo... Samo zbog nečega nikako nije dovršivao govor. Ali evo se najdared na licu „igračke” otvoriše ogromne oči, neviđene veličine, pravi svodovi na mostu... Gitara se otkotrlja i udarivši o pod zazvuča negde daleko preko brda i dolina... Nekakav vrlo blizak i prisan prijatelj Kuzme Vasiljevića ga nežno i čvrsto zagrli otpozadi i namesti mu okovratnik. Kuzma Vasiljević spazi pred samim svojim licem kukast nos, guste brkove i prodorne oči nepoznatog čoveka sa tri dugmeta na posuvratku rukava... i ma da su oči bile namesto brkova, a brkovi na mesto očiju i sam nos se pokazivao natraške, ipak se Kuzma Vasiljević ne začudi, već naprotiv nađe da tako i treba da je; on se čak spremao da kaže tome nosu „zdravo, brate Grigorije’’, ali promeni svoju nameru i više je voleo... više je voleo da odmah otputuje s Kolibri u Carigrad radi venčanja, pošto je ona bila Turkinja, a njega je car proizveo u aktivnog Turčina.

XXII

Kao poručen, pred njim se nađe čamac: on diže nogu da stane u njega, i ma da se zbog nespretnosti spotače i udari dosta jako, tako da neko vreme nije znao gde je, ipak se oporavi i, sednuvši na klupu, zaplovi put Carigrada po onoj istoj velikoj reci koja u obliku Reke Vremena protiče na karti na zidu Nikolajevske gimnazije. S velikim zadovoljstvom plovio je po toj reci i posmatrao množinu crvenih

gnjuraca, na koje je neprestano nailazio; ali oni ga nisu puštali k sebi i, roneći, pretvarali se u ružičaste mrlje. I Kolibri je s njim putovala; ali hoteći se sačuvati od vrućine, namestila se ispod čamca i pokašto lupala u dno... Evo najzad i Carigrada. Kuće kao svake kuće, u obliku tirolskih šešira; u Turaka sve neka krupna, dostojanstvena lica; samo ne valja dugo gledati u njih; oni se počinju grčiti, bekeljiti se, a posle se i sasvim raspadaju kao jugov sneg. Evo i dvorca u kom će živeti s Kolibri... I tako je u njemu sve odlično udešeno! Zidovi s đeneralskim vezom, svuda epolete, po uglovima ljudi trube i čamcem se može ući u salon. A, razume se, Muhamedova slika... Samo Kolibri sve trči napred po sobama, i njene pletenice se vuku za njom po podu, i nikako neće da se obrne, i postaje ove manja, sve manja... To više nije Kolibrp, već dečko u bluzi, i on je njegov domaći učitelj, na mora ući za tim dečkom u durbin cev, a ta cev sve uža, uža, evo već ne može više ni da se makne... ni napred ni nazad, niti može disati, i nešto se sruši na leđa... i zemlja u usta...

XXIII

Kuzma Vasiljević otvori oči. Svetlo oko njega, tiho... miriše na sirće, majkinu dušicu. Iza njega i sa strane nešto belo; on zagleda: krevetski zastirač. On hoće da digne glavu... ne može; ruku... takođe ne može. Šta to znači? On obara oči... Nekakvo dugačko telo ispruženo pred njim i na tom telu vuneni pokrivač, žut, s ivicom kafene boje. Pokazuje se da je to telo Kuzme Vasiljevića. On pokušava da vikne; ništa ne ispada. On opet pokušava, napreže svu svoju snagu... nemoćan jek razleže se i drhti pod njegovim nosom. Čuju se teški koraci, žilava ruka razmiče zastor. Sed invalid u vojničkom iskrpljenom šinjelu stoji pred njim i gleda u njega... I on gleda u invalida. Velika olovna cimenta primiče se usnama Kuzme Vasiljevića. Kuzma Vasiljević žudno pije hladnu vodu. Jezik mu se dreši. — Gde sam ja? — Invalid još jedared zagleda u njega, odlazi i vraća se s drugim čovekom u ugasitom mundiru. — Gde sam ja? — ponavlja Kuzma Vasiljević. — E sad će ostati živ, — veli čovek u mundiru. — Vi ste u bolnici, — dodaje on glasno, — ali izvolite mirovati. Za vas je opasno da razgovarate. — Kuzma Vasiljević je gotov da se začudi, ali opet pada u zanos... Sutradan ujutru javi se

lekar. Kuzma Vasiljević se osvestio. Lekar mu čestita ozdravljenje i naredi da mu se previje glava.

— Kako? Glavu? Pa zar je meni...

— Vi ne smete govoriti, ne smete se uzrujavati, — prekide ga doktor. — A sad lezite mirno i zahvalite Svevišnjem Tvorcu. — Gde su oblozi, Popljovkin?

— A gde su novci... državni...

— No! Opet je počeo buncati. Što više leda, Popljovkin!

XXIV

Prošlo je još nedelju dana. Kuzma Vasiljević se toliko bio oporavio da su lekari našli da mu mogu reći šta mu se dogodilo. Evo šta je doznao.

16-ga juna, u sedam sati uveče, on je posetio poslednji put kuću g-đe Frkče, a 17-oga juna, pred ručak, t. j. skoro posle dvadeset četiri sata, jedan čobanin ga je našao u jaruzi pored druma za Herson, na dve vrste od Nikolajeva, bez svesti, s rascopanom glavom, s crvenim mrljama na vratu. Mundir i prsnik na njemu bili su otkopčani, svi džepovi izvrnuti, kačket i špadu nije imao, kožnog pojasa s novcima — takođe. Po izgaženoj travi, po širokom tragu u pesku i ilovači, moglo se zaključiti da su nesrećnoga poručnika vukli po zemlji do na dno jaruge i tek tamo mu naneli udarac, po glavi, ne sekirom već sabljom, — verovatno baš njegovom špadom: celim tragom, sve od druma, nije se videla ni kaplja krvi, a oko glave bila je čitava lokva. Nije bilo sumnje da su ga ubice prvo opili, zatim pokušali da ga udave, pa odvezavši ga noću izvan varoši, svukli u jarugu i tamo konačno dotukli. Kuzma Vasiljević nije umro samo zahvaljujući svome doista gvozdenom sastavu. Osvestio se dvadeset drugoga jula, t.j. posle čitavih pet nedelja.

XXV

Kuzma Vasiljević odmah izvesti pretpostavljene vlasti o nesreći koja ga je zadesila, i izloži sve okolnosti događaja usmeno i na hartiji, saopšti adresu madam Friče. Policija odjuri u označenu kuću, ali nikoga ne nađe u njoj; ptičice su već bile izletele iz gnezda.

Dokopaše domaćina kuće; ali od toga domaćina, prestarelog i gluvog meštanina, nisu mnogo doznali. On je stanovao u drugom kvartu i znao je samo jedno: pre četiri meseca izdao je pod kiriju svoju kuću jednoj Jevrejci s pasošem, po imenu Šmul ili Šmulke, koju je on još tada prijavio u kvart. — „Dolazila je k njoj druga žena, — tako je izjavljivao, — takođe s pasošem, ali kakvim su se zanatom njih dve bavile, i to mu nije poznato; i da li je bilo kod njih drugih kirajdžija takođe nije čuo niti zna; a nekakav mladić živeo je u toj njegovoj kući kao podvarnik ili stražar, pa i on je otišao, ne zna se da li u Odesu ili u Petrograd; a novi podvornik je stupio nedavno, od 1-og jula”. — Obavestiše se u policiji i u kvartu: pokazalo se da je Šmulke, zajedno s drugaricom, kojoj je pravo ime bilo Friderika Bengel, otputovala iz Nikolajeva oko 20-og juna, a kuda — nije poznato. Tajanstvenog čoveka ciganskog lica i s tri dugmeta na ispuskama, a isto tako i crnpurastu devojku strankinju s ogromnim pletenicama niko nije ni video. Kuzma Vasiljević, čim je bio pušten iz bolnice, sam poseti kobnu mu kuću. U malenoj sobici, gde je on razgovarao s Kolibri i gde je još sve mirisalo na mošus, bila su druga, tako isto skrivena vrata; uz njih je, kad je drugi put dolazio, bio primaknut divan, i kroz njih je, verovatno, ušao ubica i obuhvatio ga otpozadi. Kuzma Vasiljević podnese žalbu po propisu; otpoče istraga. Nekoliko numerisanih izveštaja i naredaba poletelo je na razne strane; u svoje vreme dati su potrebni odgovori i obaveštenja. I na tome se sve svršilo. Sumnjive ličnosti kao da su u zemlju propale, — a s njima je nestalo i državnih novaca, hiljadu devet stotina sedamnaest rubalja i nekoliko kopejki, u novčanicama i u zlatu. Suma ne mala u to vreme! Čitavih deset godina posle toga isplaćivao ih je Kuzma Vasiljević, dok ga nije obuhvatio svemilostivi manifest.

XXVI

On je u prvi mah bio čvrsto uveren da je uzrok sve nedaće, vođa zavere, bila Emilija, njegova podmukla „Zuckerpüppchen”. Seti se kako je na sam dan poslednjeg sastanka s njom neoprezno zaspao na divanu, kako ju je, probudivši se, video pored sebe na kolenima, i kako se ona zbunila, i kako je, najzad, istog večera našao rasparan

svoj pojas, što je očevidno ona učinila makazama. „Ona je spazila”, mislio je Kuzma Vasiljević, „ona je rekla staroj veštici i onim dvoma đavolima, ona me je namamila, napisavši mi pismo... pa su me uredili. Ali ko bi mogao to od nje očekivati!” On zamisli lepo, dobroćudno Emilijino lice s njenim sjajnim očicama... „Žene, žene!” ponavljao je on, škripeći zubima; „krokodilski nakot!” Ali, prešavši konačno iz bolnice u svoju kuću, on doznade jednu okolnost, koja ga je dovela u nedoumicu, u ćorsokak. Onog istog dana kad su njega polumrtvog doneli u varoš, jedna devojka, po svima znacima kao dve kapi slična Emiliji, dotrčala je sva uplakana, razbarušene kose, u njegov stan, pa raspitavši se o njemu kod posilnog, pojurila kao luda u bolnicu. U bolnici su joj rekli da Kuzma Vasiljević nesumnjivo mora umreti i ona se odmah izgubila, kršeći ruke, sva očajna u licu. Jasno je bilo da ona nije znala za ovo ubistvo niti ga je očekivala. Ili su možda i nju prevarili — nisu joj dali obećani deo? Obuzelo je najedanput kajanje? Ali ipak, ona je posle toga otputovala iz Nikolajeva sa onom odvratnom babom, koja je zacelo sve znala... Kuzma Vasiljević se gubio u nagađanjima i prilično je dosadio svome posilnome, terajući ga da ponovo opisuje spoljašnost te devojke što je dotrčala, i da ponavlja njene reči.

XXVII

Čitavih godinu i po dana posle toga Kuzma Vasiljević dobije pismo od Emilije — alias Friderike Bengel, — pismo na nemačkom jeziku, koje je on odmah dao da se prevede i posle nam ga je više puta pokazivao. Ono je bilo išarano pravopisnim pogreškama i uskličnim znacima; na kuverti je stajao žig: „Breslava”. Evo, koliko je moguće, tačnog prevoda toga pisma:

„Moj dragi, nezaboravljeni i nesravnjeni Florestan! Gospodine poručniče Jergenhof!

„Koliko puta sam se spremala da vam pišem! I uvek sam, nažalost, odlagala, iako je pomisao da me možete smatrati za učesnicu u onom strašnom zločinu bila uvek za mene najubitačnija misao! O, moj mili gospodine poručniče! Verujte mi, onaj dan kad sam doznala da ste ostali živi i zdravi bio je najsrećniji dan u mom životu. Ali ja se ne mislim potpuno pravdati! Neću lagati! Ja sam

doista prva otkrila vašu naviku da nosite novce na svome trbuhu! (Uostalom, u našim krajevima svi mesari i trgovci mesom tako rade!). Pa sam bila neoprezna da malko nešto kažem o tome! Ja sam čak u šali tada rekla da bi bilo dobro uzeti malko od vas tih novaca! Ali stara zločinka (gospodin Florestan! ona nije bila moja tetka) stupila je u zaveru s onim bezbožnim nečovekom Luiđi i njegovom saučesnicom! Kunem vam se grobom svoje matere, ja i danas ne znam ko su bili ti ljudi! Znam samo da se zvao Luiđi i da su oboje doputovali iz Bukurešta i bili, jamačno, veliki zločinci, i krili se od policije i imali novce i skupocene stvari! Luiđi je bio užasan subjekt (ein schrökliches Subject), za njega ništa nije značilo ubiti svoga bližnjega (einen Mitmenschen!) On je govorio sve jezike — i on je onda vratio stvari od naše kuvarice! Ne pitajte kako! On je sve, sve mogao učiniti, on je bio užasan čovek! On je uveravao staricu da će vas samo malo opiti, a zatim izvesti i ostaviti, pa će govoriti da ništa ne zna i da ste vi sami krivi, — negde ste mnogo popili vina! Ali zlikovac je još tada imao u glavi da vas je bolje sasvim ubiti, kako ne bi ni jedan petao o tome zakukurekao! Pismo vam je on napisao od moje strane, a baba je mene udaljila lukavstvom! Ja ništa nisam sumnjala i strašno sam se bojala od Luiđi. On mi je govorio: „zaklaću te, zaklaću kao pile!” I pri tom je tako mrdao brkovima! Tada su mene odveli u jednu družinu… Mene je mnogo stid, gospodine poručniče! I ja čak i sad lijem gorke suze kad a tom mislim!... Čini mi se... ah! da nisam rođena za tako zanimanje... Ali tome sad nema leka; i eto kako se sve to dogodilo! Posle sam se strašno uplašila, pa sam i protiv volje otputovala, jer da nas je policija pronašla, što bi bilo tada od mene? Prokleti Luiđi je odmah pobegao čim je doznao da ste ostali živi. Ali ja sam se ubrzo sa svima njima rastala i, ma da sad često ostajem bez komada hleba, ipak mi je duša mirna! Vi ćete me možda upitati zašto sam dolazila u Nikolajev. Ali ja na to ne mogu ništa odgovoriti! Zaklela sam se! Završavam molbom, za mene vrlo, vrlo važnom: molim vas, kad se budete setili svoje male prijateljice Emilije, nemojte misliti o njoj kao o crnoj prestupnici. Večni Bog vidi moje srce. Ja imam rđavu moralnost (Ich habe eine schlechte Moralität), i ja sam vetrogonja, ali nisam zločinka, ja ću vas uvek voleti i sećati vas se, moj nesravnjeni Florestan, i svagda ću vam želeti sve što je najbolje na zemljinoj kugli (auf diesen Er-denrund).

Ne znam da li će doći do vas moje pismo, ali ako dođe, napišite mi nekoliko redi, da bih videla da ste dobili moje pismo. Time ćete vrlo usrećiti vašu uvek odanu vam Emiliju.

„P. S. Pišite na adresu F. E. poste restante, u Breslavu, u Šleskoj.

„P. S. S. Pisala sam vam nemački; drukčije nisam mogla izraziti svoja osećanja.

XXVIII

— Pa šta? Jeste li joj odgovorili? — pitali smo Kuzmu Vasiljevića.

— Spremao sam se, mnogo puta sam se spremao. Ali kako da pišem? Nemački ne znam, a ruski... Ko bi joj preveo? Pa tako nisam ni pisao.

I kad god bi završio svoju priču, Kuzma Vasiljević je uzdisao, mahom glavom, govorio: „Eto šta znači mladost!” I ako je među slušaocima bilo novih, koji su se prvi put upoznali s čuvenim. slučajem, on ga je hvatao za ruku, metao sebi na lobanju i naterivao da opipa ožiljak od rane... Rana je zaista bila strašna i ožiljak je išao od jednog uha do drugog.

1867 god.

BRIGADIR
— Pripovetka —

I

Da li su ti poznati, čitaoče, oni mali plemićki majuri, kojih je pre dvadeset pet, trideset godina bilo u izobilju u našoj velikoruskoj Ukrajini? Sad se na njih nailazi retko, a za deset godina nestaće bez traga i poslednjeg od njih. Tekući ribnjak, obrastao u vrbak i trsku, izobilje vrednih pataka, kojima se ponekad pridružuje oprezna „divlja patka”; iza jezera park sa lipovim alejama, tom dikom i ponosom naših crnozemnih ravnica, sa zaraslim lejama „španskih” jagoda, s gustom čestom ogrozda, ribizle, maline, u kojoj se za vreme nesnosne podnevne vrućine neizostavno pomoli šarena marama spahiske devojke i zazvoni njen oštri glasić; tu je i ambarčić na kokošjim nogama, mala staklena bašta, nikakav vrt, s jatom golubova na kolju i zaspalom kokoškom blizu razvaljenog bunara; dalje, kudrave jabuke iznad visoke, pri dnu zelene, pri vrhu sive trave, retke višnje, kruške, na kojima nikad nema roda; zatim leje s cvećem — makom, božurima, dan i noć, divljim krstašicama, „devojkom u zelenilu”, žbunovi orlovskih noktiju, divljeg jasmina, jorgovana i bagrema, s neprestanim zujanjem pčela i bumbarova u gustim, mirisnim, lepljivim granama; najzad, gospodski dom, jednospratni, na temelju od ciglje, sa zelenkastim staklom u uzanim okvirima, sa strmim, nekad farbanim krovom, s malim balkonom, iz koga su poispadali delovi ograde koji liče na krčage, s krivim mezaninom, s nemim starim psom u rupi pod stepenicama; iza kuće široko dvorište s koprivom, pelenom i repušinom po uglovima, zgrade s vratima koje se rđavo zatvaraju, s golubovima i čavkama na probušenim slamnim krovovima, mali podrum sa zarđalim vetrokazom, dve-tri breze s gnezdima gakulja na golim gornjim granama — a tamo dalje put s jastučićima meke prašine po kolovozu — i njiva, i dugački plotovi oko konopljišta; i sive kućice u selu, i gakanje gusaka s udaljenih livada koje se natapaju... Je li ti sve to poznato, čitaoče? U samoj kući sve je malko naero, malko se rasklimatalo — ali ništa! Stoji čvrsto i drži toplo: peći kao tvoji slonovi, nameštaj od svake ruke, domaća izrada; beličaste izgažene

uzane prostirke vode od vrata po obojenom podu; u pretsoblju zebe i ševe u majušnim kavezima; u uglu trpezarije ogroman engleski sat u obliku kule, s natpisom: „Strike — silent”; u salonu portreti domaćina, izrađeni masnim bojama, s izrazom surovog straha na licima cigljine boje, a ponekad i stara iskrivljena slika bilo s cvećem i voćem bilo s mitološkim predmetom; svuda miriše na kvas, jabuku, firnajz, kožu; muhe zuje i bruje pod tavanicom i na prozorima, žustra buba-švaba iznenada zaigra brčićima iza okvira na ogledalu... Dobro je! Može se živeti — i čak se vrlo lepo može živeti.

II

Eto takav majur sam posetio jedared pre nekih trideset godina... događaj davne prošlosti, kao što možete videti. Omanje imanjce na kom je bio taj majur pripadalo je jednom mome univerzitetskom drugu: ono mu je nedavno pripalo posle smrti nekog daljeg strica, neženje, i on je u njemu živeo... Ali nedaleko odatle počinjale su prostrane stepske močari, u kojima je bilo mnogo šljuka, kad preko leta dolete; a moj drug i ja bili smo strasni lovci, pa smo se zato i dogovorili da se sastanemo — on iz Moskve, ja iz svoga sela — o Petrovudne u njegovoj kućici. Moj prijatelj se zadržao u Moskvi i zadocneo za dva dana; ja bez njega nisam hteo počinjati lov. — Dočeka me stari sluga, po imenu Narkiz Semjonov: njemu je javljeno o mom dolasku. Taj stari sluga nimalo nije ličio na „Saveljića” ili na „Kaleba”; moj drug ga je u šali zvao „Markiz". On je imao u sebi nešto samouvereno, čak prefinjeno; ne bez nekog dostojanstva gledao je u nas, mlade ljude, s visine, pa i prema drugim spahijama nije gajio neko naročito poštovanje; o ranijem gospodaru govorio je nemarno, a svoju sabraću je prosto prezirao zbog prostote. On sam umeo je i čitati i pisati, izražavao se pravilno i razumljivo — i rakiju nije pio. U crkvu je retko išao — tako da su ga smatrali za raskoljnika. Bio je mršav i visok, imao je dugačko i lepo lice, šiljast nos i guste obrve, koje je neprestano čas podizao, čas spuštao; nosio je prostran, čist redengot i čizme do kolena sa sarama izrezanim u obliku srca.

III

Na dan moga dolaska, davši mi doručak i uspremivši sto, Narkiz zastade na vratima, pažljivo pogleda u mene, pa mrdnuvši obrvama reče:

— Pa šta ćete, gospodine, sad raditi?

— A ja, bogami, ne znam. Da je Nikola Petrović održao svoju reč, pa došao, mi bismo zajedno pošli u lov.

— A vi ste se, gospodine, znači, nadali da će oni doći upravo onda kad su obećali?

— Naravno, nadao sam se.

— Hm... — Narkiz me opet pogleda, pa kao s nekim sažaljenjem odmahnu glavom. — Ako hoćete da se zabavite čitanjem, od starog gospodara ostale su neke knjige; ja ću ih, ako je po volji, doneti; samo vi ih nećete čitati, tako mogu računati.

— Zašto?

— Te knjige su prazne; nisu pisane za sadašnju gospodu.

— Jesi li ih čitao?

— Da nisam čitao, ne bih govorio. Sanovnik, naprimer... kakva je to knjiga? Ali ima u drugih... samo što ih vi nećete hteti čitati.

— A zašto?

— Božanske.

Ja poćutah malo... Narkiz takođe poćuta.

— Glavno što mi je neprijatno, — počnem ja, — da na ovako lepom vremenu sedim kod kuće.

— Prošetajte se po parku; a ako to nećete, idite u šumicu. Mi imamo šumicu, tu iza gumna. A volite li pecati ribu?

— A vi imate ribe?

— Imamo, u ribnjaku. Nađe se poneki čikov, krkuša, grgeč. Sad je, naravno, prošlo pravo vreme: već je jul mesec. Ali... ipak se može pokušati... Zapovedate li da spremim udicu?

— Molim vas.

— Poslaću s vama jednog dečka... da meće gliste. Ili da idem sam? — Narkiz je očevidno sumnjao da bih ja mogao sam izaći na kraj.

— Hajdemo, molim vas, hajdemo.

Narkiz se osmehnu ćuteći, ali na sva usta, zatim odjednom namršti obrve... pa izađe iz sobe.

IV

Posle pola sata odemo da pecamo ribu. Narkiz metnu nekakav neobičan kačket s ušima, pa postade još dostojanstveniji. Stupao je napred dostojanstvenim, ravnim korakom; dve udice su se ujednačeno njihale na njegovom ramenu; bosonogi dečak nosio je za nama kantu i lonac s glistama.

— Ovde uz nasip ima zgodna klupa na skeli, — poče mi objašnjavati Narkiz, pogleda ispred sebe, pa odjednom viknu: — Ehe! Pa naši siromasi su već tu... Navadili se!

Ja ispružih iza njega glavu i spazih na skeli, baš na onoj klupi koju on spomenu, dva čoveka koji su sedeli okrenuti leđima k nama: oni su mirno pecali ribu.

— Ko je To? — upitam ja.

— Susedi, — odgovori Narkiz ljutito. — Kod kuće nemaju šta jesti, pa onda dolaze k nama.

— A zar im se dopušta?

— Raniji gospodar je dopuštao... Nikola Petrović valjda neće dopustiti... Onaj dugački je prekobrojni crkveni pojac, sasvim glup čovek; a onaj deblji je brigadir.

— Kako, brigadir? — ponovih ja preneražen. Odelo na tom „brigadiru” bilo je skoro gore nego na pojcu.

— Ama kažem vam: brigadir. Imao je i lepo imanje. A sad mu je iz milosrđa dat jedan kutak, pa živi... tako, od onoga što mu Bog pošlje. Nego, uzgred budi rečeno, kako ćemo? Oni su zauzeli najbolje mesto... Moraćemo drage goste uznemiriti.

— Ne, Narkize, molim te, nemoj ih dirati. I mi ćemo tamo sesti u strani: oni nam ne smetaju. Hteo bih da se upoznam s brigadirom.

— Kako god želite, molim. Nego samo, što se tiče poznanstva... mnogo zadovoljstva vi, gospodine, ne nadajte se da ćete imati, mnogo mu je pamet popustila, i u razgovoru je tup... kao malo dete. A nije ni čudo: skoro će napuniti osamdeset godina.

— Kako se zove?

— Vasilije Fomić. Po prezimenu — Guskov.

— A kako crkveni pojac?

— Crkveni pojac?... Nadimak mu je Krastavac. Tako ga svi ovde zovu, a kako mu je pravo ime — Bog sveti zna! Glup čovek! Prava protuva.

— Žive li oni zajedno?

— Ne, ne žive zajedno; ali đavo ih... znate... vezao uzicom.

V

Mi priđemo skeli. Brigadir baci na nas pogled... pa ga odmah upre u plovak; Krastavac skoči, izvuče udicu, skide svoj pohabani popovski šešir, pređe drhtavom rukom po krutoj, žutoj kosi, pokloni se preko ruke i nasmeja se slabim smehom. Njegovo podbulo lice pokazivalo je drevnog pijanicu; čkiljave očice ponizno su žmirkale. On munu svoga suseda u slabinu, kao da bi mu dao znak da treba da se čiste... Brigadir se poče meškoljiti na klupi.

— Sedite, molim vas, ne uznemirujte se, — rekoh ja brzo. — Vi nam nimalo ne smetate. Mi ćemo se ovde namestiti: sedite.

Krastavac preklopi svoj iscepani kaput, mrdnu ramenima, usnama, bradicom... Naše prisustvo mu je očevidno smetalo... i on bi rado klisnuo, ali se brigadir opet udubi u posmatranje svoga plovka... „Protuva” kašljucnu dva-triput, sede na samu ivicu klupe, metnu šešir na kolena, na podvivši poda se svoje gole noge, skromno baci udicu.

— Trza li? — upita Narkiz dostojanstveno, odmotavajući polako kanap.

— Upecali smo pet ksmada čikova, — odgovori Krastavac rascepljenim i promuklim glasom; — a evo oni su upecali priličnog grgečića.

— Da, grgečića, — ponovi brigadir piskavim glasom.

VI

Ja stadoh pažljivo razgledati — ne njega, već njegov odblesak u ribnjaku. On se jasno video kao u ogledalu, malko tamniji, malko srebrnastiji. Iz širokog ribnjaka bila je na nas hladovina; hladovina je bila i od vlažne strme obale; i ona je bila u toliko slađa što je tamo, nad, glavom, u zlatastom i tamnom nebeskom plavetnilu nad kupama drveća, pritiskivala kao težak teret nepomična zapara. Voda

se nije talasala oko skele; u senci koja je padala na nju sa širokog džbunja na obali, svetlucala su, kao sićušna sjajna dugmeta, vodeni pauci, opisujući svoje večite krugove; samo pokašto dolazili su od plovaka jedva primetni sitni talasići, kad se riba igrala s glistom na udici. Hvatala se vrlo rđavo: za čitava dva sata izvukli smo samo dva čikova i jednu krkušu. Ne bih znao reći zašto je brigadir izazivao moju radoznalost: njegov čin nije mogao delovati na mene; propali plemići i u to vreme nisu bili retkost — ni sama njegova spoljašnost nije bila ništa naročito. Ispod toplog kačketa, koji mu je pokrivao sav gornji deo glave do obrva i ušiju, pomaljalo se crveno, glatko, izbrijano, okruglo lice, s malenim nosom, malim usnama i otvorenosivim malim očima. Njegovo krotko, skoro detinje lice izražavalo je prostotu i duhovnu nemoć i nekakvu davnašnju nemoćnu tugu; u punim belim ručicama, u kratkim prstima bilo je takođe nešto nemoćno, nevešto... Nikako nisam mogao zamisliti kako je taj ubogi starčić mogao nekada biti vojno lice, komandovati, naređivati — pa još u Katarinino surovo vreme! Gledao sam u njega: po neki put bi naduvao obraze i slabo fuktao, kao dete, po neki put je bolesno žmirio, s naporom, kao svi prestareli ljudi. Jedared on široko otvori i podiže oči... One se zaustaviše na meni iz vodene dubine — i njihov tužni pogled učini mi se neobično dirljiv i čak značajan.

VII

Trudio sam se da počnem razgovor s brigadirom... ali Narkiz me nije prevario: jadni starac zaista je bio sasvim popustio pameću. On me upita za moje prezime, i upitavši me još dva tri put, mišljaše, mišljaše, pa naposletku reče: „pa kod nas je, čini mi se, bio takav sudija. Krastavče, je li bio kod nas takav sudija, a?” — „Bio je, bio, baćuška, Vasilije Fomiću, vaše blagorodstvo, — odgovori mu Krastavac, koji se uopšte ponašao s njim kao s detetom. — Bio je zaista. A vašu udicu, molim vas, dajte: kod vas mora da je pojedena glista... Pojedena, dabogme.”

— A jeste li bili poznati s porodicom Lomovskom? — iznenada me upita brigadir usiljenim glasom.

— Kakva je to Lomovska porodica?

— Kakva? Pa Fjodor Ivanić, Evstignej Ivanić, Aleksije Ivanić Jevrejin, na Feodulija Ivanovna pljačkašica... a posle još...

Brigadir najedared ućuta i obori glavu.

— To su mu bili najbliži ljudi, — šapnu mi Narkiz, nagnuvši se prema meni: — čerez njih, čerez toga samog Aleksija Ivanića, što ga nazva Jevrejinom, i čerez jednu sestricu Aleksija Ivanića, Agrafenu Ivanovnu, on je, može se reći, ostao bez svega svog imanja.

— Šta ti to tamo pričaš o Agrafeni Ivanovnoj? — uzviknu najedared brigadir, i glava mu se podiže, bele obrve namrštiše... — Ti gledaj u mene! — I kakva je ona tebi Agrafena? Agripina Ivanovna — eto kako nju treba zvati.

— No-no-no-no, — zamuca Krastavac.

— A zar ti ne znaš šta je o njoj spevao stihotvorac Milonov, — nastavi starac, padnuvši iznenada, za mene sasvim neočekivano, u vatru. „Nisu li to bračne sveće zapaljene”, — poče on otegnuto, izgovarajući sve samoglasnike kroz nos, a slogove „an” i „en” kao francuske an i e n i neobično je bilo čuti iz njegovih usta taj vezani govor: — „da nisu buktinje.. Ne, nije to, već ovo:

Ni prolaznim kumirom truleži,
Ni amarantom, ni porfirom,
Ne naslađuju se oni toliko...
Jedno je samo u njima...

— Ovo je za nas. — Čuješ li?

Jedno je samo u njima besprekorno,
Prijatno, slatko, željeno:
Uzajamni žar hraniti u krvi!

— A ti — Agrafena.

Narkiz se osmehnu upola prezrivo, upola ravnodušno. — Eh, idiote! — reče on za sebe, ali brigadir opet obori glavu, udica mu ispade iz ruke i skliznu u vodu.

VIII

— E, kako vidim, danas nam slabo ide, — reče Krastavac: — riba, eto, nikako ne trza. Već je nastala velika vrućina, a našeg gospodina „mehljudija”[7] obuzela. Vidi se da treba da idemo kući; bolje će biti. — On pažljivo izvuče iz džepa limenu flašu s drvenim zapušačem, otpuši je, nasu sebi na dlan burmuta — pa ušmrknu u obadve nozdrve odjedared... — Eh, što je burmut! — jeknu on, došavši k sebi: — sve sam zvezde video! No, golube, Vasilije Fomiću, izvolite se dići — vreme je!

Brigadir ustade s klupe.

— Živite li daleko odavde? — upitah ja Krastavca.

— Pa oni nisu daleko... nema ni jedna vrsta.

— Hoćete li mi dopustiti da vas pratim? — obratih se ja brigadiru. Nije mi se odvajalo od njega.

On me pogleda, pa osmehnuvši se onim naročitim, ozbiljnim, uljudnim i malko gracioznim osmehom koji, ne znam kako druge, a mene uvek potseća na puder, francuske kaftane sa dugmetima od lažnog dijamanta — uopšte na osamnaesti vek — progovori sa staromodnim zastajanjem da će mu „vr-r-lo biti milo”... pa se odmah opet pokunji. Kavaljer Katarininog vremena pojavi se u njemu za trenutak — pa ga nestade.

Narkiza začudi moja namera; ali ja ne obratih pažnju na klimanje njegovog kačketa s ušima u znak neodobravanja, pa izađem iz parka s brigadirom, koga je pridržavao Krastavac. — Starac se kretao dosta brzo, kao na štulama.

IX

Išli smo jedva malo ugaženom putanjom, kroz travnu dolinu, između dve brezove šumice. Sunce je peklo; vuge su se dozivale u zelenoj česti, prdavci su kreštali pored same putanje, plavi leptirići su preletali u jatima po belim i crvenim cvetovima niske deteline; pčele, kao sanjive, zbunjeno su letele i mlitavo zujale u nepomičnoj travi. Krastavac prenu, ožive, on se bojao Narkiza — živeo mu je na očima; ja sam mu bio stran, prolaznik — sa mnom se sprijateljio. — „Eto, — učesta on, — naš gospodin je isposnik, našto kriti! Kako može biti sit od jednog grgeča? Sem ako vi, vaše blagorodstvo,

štogod ne date. Odmah tu za savijutkom u krčmi imaju odlični brašneni kolačići. A ako li bude kod vas milosti, onda ću i ja mnogo grešni tom prilikom za vaše zdravlje — dug život, popiti čašu". — Ja mu dadoh dvadeset kopejki i jedva uspeh da otrgnem ruku, koju on poleti da ljubi. On doznade da sam ja lovac, pa razveza pričati da ima jednog dobrog poznanika oficira, koji ima švedsku Mindin-Dengerovu pušku s bakarnom cevi — kakva tvoja puška! Opališ — prosto da padneš u nesvesg: ostala je iza Francuza!... i pas — prosto igra prirode! da je i on imao uvek veliku strast prema lovu, i non ništa nije smetao — zajedno je s njim lovio prepelice — ali ga je prečasni preko mere tiranisao; a što se tiče Narkiza Semjonića, — reče on otegnuto, — „kako sam ja, po njihovom mišljenju, neuredan čovek na ovome svetu, ja ću na to reći: oni su pustili sebi obrve kao u tetreba, pa misle da su kroz to sve nauke prošli". — Za to vreme mi dođosmo do krčme — usamljene stare kućice bez dvorišta i kleti; jedan mršav pas ležao je savijen pod prozorom; kokoš je čeprkala u prašini pred samim njegovim nosom. Krastavac namesti brigadira na banak, pa očas šmugnu u kućicu. Dok je on kupovao kolačiće i natezao čašu — ja nisam skidao očiju s brigadira, koji mi je, Bog zna zašto, izgledao zagonetan. U životu toga čoveka — mislio sam — jamačno se desilo nešto neobično. A on, izgleda, mene nije ni primećivao; sedeo je, zgurivši se, na banku, i preturao među prstima nekoliko karanfila što ih je uzabrao u parku moga prijatelja. Krastavac se najzad pojavi sa zamotuljkom kolačića u ruci; pojavi se sav crven i znojav, s izrazom radosnog čuđenja na licu, kao da je baš sad. video nešto neobično prijatno i za njega neočekivano. On odmah ponudi brigadiru kolačiće — i ovaj ih pojede. Krenemo se dalje.

X

Zbog popijene rakije, Krastavac se potpuno, što se kaže, raspilavi. Poče tešiti brigadira, koji se opet žurio napred, ljuljajući se kao na štulama.

— Što ste vi, baćuška, gospodine, neveseli, što ste obesili nos? Dopustite da vam otpevam jednu pesmicu. Odmah ćete svako zadovoljstvo dobiti... Vi nemojte sumnjati, — obrati se on meni, —

naš gospodin je vrlo smešljiv, sačuvaj Bože! Juče gledam: neka žena pere gaće na skeli, — a desila se neka debela žena, — a on pozadi stoji, pa da umre od smeha!... Evo, dopustite: znate li pesmu o zecu? Vi ne gledajte u mene što sam ružan; kod nas ovde u varoši ima jedna Ciganka: prava rugoba, ali kad zapeva: da umreš! — On široko otvori svoje mokre crvene usne i zapeva, nakrivivši glavu, zatvorivši oči i tresući bradicom.

Leži zec pod žbunom,
Idu lovci badava...
Leži zec, jedva diše —
Međutim on uhom čuje,
Smrt čeka!

Čim sam vam, lovci, natrunio?
Ili kakvo zlo učinio?
Ma da u kupus dolazim,
Po jedan list pojedem —
I to ne kod vas!
Da!

Krastavac je padao sve više u vatru:

Skoknu zec u tamnu šumu —
I lovcima okrete leđa.
Vi, lovci, oprostite,
Na moj repić pogledajte —
Ja nisam vaš!

Krastavac više nije pevao... On je urlao.

Išli lovci dan i noć...
Raspravljali o zečevom postupku...
Među sobom sve govorili
Jedan drugog izgrdili:
Zec nije naš!
Hromi nas prevario!!

Prva dva stiha svakog kupleta Krastavac je pevao otegnutim glasom, a ostala tri, naprotiv, vrlo živo, i pri tom lolinski potskakivao i zaplitao nogama; a po završetku kupleta otsecao „koleno”, t. j. udarao samog sebe petama. Uzviknuvši na sav glas: „hromi daba prevario!” on se preturi preko glave....Njegovo iščekivanje se opravdalo. Brigadir najedanput pršte u tanak plačan smeh, i tako od srca, da dalje nije mogao ići, pa malko čučnu, nemoćno tapšući po kolenima. Ja sam gledao u njegovo pocrvenelo, grčevito iskrivljeno lice, i bi mi ga mnogo žao, — baš u tom trenutku. Oduševljen uspehom, poče čučeći igrati, neprestano pri tom govoreći: „šildi — budildi da načiki, — čikaldi!...” Na kraju krajeva zari nosom u prašinu... Brigadir se iznenada prestade smejati i odgega dalje.

XI

Prođosmo još oko četvrt vrste. Pojavi se jedno malo selance na kraju omanje jaruge; u strani se video gospodski „dom” s upola propalim krovom i jednim dimnjakom; u jednoj od dveju soba toga doma živeo je brigadir. Vlasnica seoceta, stalna petrogradska žiteljka, statska savetnica Lomova, ustupila je, — kako sam docnije doznao, — taj kutić brigadiru. Ona je naredila da mu se izdaje mesečno izdržavanje, a tako isto da mu se da na službu jedna luda od spahiske posluge, koja je živela u istom selu i koja je, ma da je rđavo razumevala ljudski govor, po mišljenju savetnice, mogla i pod počistiti i šči skuvati. Na pragu kuće brigadir se opet okrete sa onim osmehom Katarininog vremena kao malo pre, koji kao da kaže: je li po volji ući u moj apartman? Uđosmo u taj „apartman”. Sve je u njemu bilo do krajnosti prljavo i sirotinjsko, tako prljavo i sirotinjsko da brigadir, verovatno primetivši po izrazu moga lica kakav je utisak na mene učinio njegov stan, reče, slegnuvši ramenima i zažmirivši: „se ne na... ol de perdri”... Šta je upravo on tim hteo reći — ostalo mi je potpuno nejasno... Počevši govoriti s njim francuski, ne dobih odgovora na tom jeziku. Dva predmeta me naročito iznenadiše u brigadirovom stanu: prvo, veliki oficirski krst sv. Đorđe u crnom okviru, pod staklom, s natpisom starinskim rukopisom: „dobijen pukovnikom Černigovskog Derfendelovog puka Vasilijem Guskovom

za juriš na Prag u 1794-oj godini;” a drugo, — portret masnim bojama do pojasa lepe crnooke ženske duguljastog i crnpurastog lica, visoko začešljane i napudrovane kose, s mladežima na slepoočnicama i bradi, u šarenom dekoltovanom robronu, s plavim naborima, iz vremena osamdesetih godina. Portret je bio rđavo izrađen, ali je zacelo mnogo ličio. Nešto odveć životno i nesumnjivo bilo je od tog lica. Ono nije gledalo u gledaoca; kao da se okretalo od njega, i nije se smešilo; u grbi uzanog nosa, u pravilnim ali pljosnatim usnama, u skoro pravoj liniji gustih, sastavljenih obrva videla se zapovednička, ohola, prgava narav. Nije trebalo mnogo napora da se zamisli kako se to lice moglo iznenada raspaliti strašću ili gnevom. Ispod samog portreta, na malom stubu, stajao upola uveo buket prostog poljskog cveća u debeloj staklenoj tegli. Brigadir se približi stubu, turi u teglu karanfile koje je doneo sa sobom, pa okrenuvši se meni i podigavši ruku u pravcu portreta, progovori: „Agripina Ivanovna Teljegina, rođena Lomova”. Narkizove reči padoše mi na pamet: ja s udvojenom pažnjom pogledah u izrazito i zlobno lice žene zbog koje je brigadir ostao bez celog svog imanja.

— Vidim da ste sudelovali u jurišu na Prag, gospodine brigadire, — počeh ja, pokazujući na krst sv. Đorđa, — pa ste zaslužili odlikovanje. U svako vreme retko, a tada pogotovo; vi, znači, pamtite Suvorova?

— Zar Aleksandra Vasiljevića? — odgovori brigadir, poćutavši malo i kao prikupljajući misli: — kako ne, pamtim, bio je malen, živ starčić. Ti stojiš, ni da mrdneš, a on ovamo — onamo (brigadir se poče smejati). U Varšavu je ušao na kozačkom konju; sav u brilijantima, a Poljacima veli: „Nemam sata, zaboravio sam ga u Petrogradu, nemam, nemam!” A oni: „vivat! vivat!” Ludaci! Ej! Krastavac, mali! — dodade on odjednom, promenivši i povisivši glas (šaljivčina crkveni pojac ostao je napolju): — A gde su kolači? I reci Grunjki... ako može kvasa!

— Odmah, baćuška, gospodine, — ču se glas Krastavčev.

On pruži brigadiru zavežljaj kolača, pa izišavši iz kuće priđe nekakvom razbarušenam stvorenju u dronjama, — mora biti baš toj ludi Grunjki, — i, koliko sam mogao razabrati kroz zaprašen prozor, poče tražiti od nje kvasa, jer je nekoliko puta uzamance pravio na ustima levak od ruke, a drugom mahao na našu stranu.

XII

Ja ponovo pokušah da otpočnem razgovor s brigadirom; ali on je očevidno bio sustao, pa se spusti, stenjući, na zapećak i, jeknuvši: „oj, oj, kosti moje”, odreši svoje podveze. Sećam se da sam se tada začudio kako to da muškarci imaju podveze. Nisam se setio da su ih u ranije vreme svi nosili. Brigadir poče zevati otegnuto i slobodno, ne spuštajući s mene otupelih očiju, kao što zevaju vrlo mala deca. Jadni starac, izgleda, čak nije ni sasvim razumevao moja pitanja. A on je osvajao Prag! On, s golom sabljom, u dimu, u prašini, na čelu Suvorovljevih vojnika, s prorešetanom zastavom nad glavom, s unakaženim leševima pod nogama... On... on?! Zar to nije čudno? Meni se ipak činilo da su se u brigadirovu životu događali još neobičniji događaji. Krastavac donese beloga kvasa u limenom kutlu; brigadir se žudno napi, — ruke su mu se tresle. Krastavac je pridržavao dno kutla. Starac brižljivo obrisa svoja bezuba usta obema dlanovima, na uprevši pogled u mene, opet poče žvatati i zamljeska usnama. Ja razumedoh u čemu je stvar, poklonih se i izađoh iz sobe.

— Sad će se odmoriti, — reče Krastavac, izlazeći za mnom. — Mnogo se danas umorio: jutros je išao na grob.

— Na čiji grob?

— Pa Agrafene Ivanovne, da se pokloni... Ona je sahranjena u našem parohiskom groblju; ima jedno pet vrsta odavde. Vasilije Fomić svake nedelje neizostavno ide k njoj. Pa on ju je i sahranio, i ogradu udario na svoj trošak.

— A je li davno ona umrla?

— Pa može biti od tada jedno dvadeset godina.

— Je li ona njemu bila prijateljica, šta li?

— Ceo život je s njom proveo... molim vas. Ja tu gospođu, moram reći, nisam poznavao, a kažu, između njih su stvari bile n-n-n-u! Gospodine, — dodade brzo pojac, videći da sam se ja okrenuo, — da li biste izvoleli dati još za jednu čašu, jer mi je vreme da idem u svoj ćumez i pod guber.

Ne htedoh dalje raspitivati Krastavca; dadoh mu dvadeset kopejki na odoh kući.

XIII

Kod kuće potražim obaveštenja od Narkiza. On se, kao što se moglo očekivati, malo nećkao, pravio važan, i izrazio svoje čuđenje da me i takve besposlice mogu „anteresovati”, pa najzad ispriča što je znao. Od njega sam čuo ovo.

Vaeilije Tomić Guskov upoznao se sa Agrafenom Ivanovnom Teljeginom u Moskvi, uskoro posle poljskog pogroma. Njen muž je služio kod generalgubernatora, a Vasilije Fomić bio je na otsustvu. On se još tada u nju zaljubio, ali nije davao ostavku: bio je čovek samac, od svojih četrdeset godina, imućan. Njen muž je ubrzo umro. Ona je ostala posle njega bez dece, u sirotinji, u dugovima... Vasilije Fomić sazna u kakvom je ona položaju, napusti službu (pri ostavci su mu dali brigadni čin) i potraži svoju dragu udovičicu, koja je bila ušla tek u dvadeset petu godinu, isplati sve njene dugove, otkupi imanje... Otada se više nije rastajao od nje. I ona kao da je njega zavolela, ali se nije htela udati za njega. — Bila je tvrdoglava, pokojnica, reče pri tom Narkiz, — meni je, veli, moja sloboda draža od svega. — A da ga je iskorišćavala, — iskorišćavala ga je — u svakom pogledu — i što god je imao novaca, sve je njoj vukao, kao mrav. Ali tvrdoglavstvo Agrafene Ivanovne dobijalo je po nekad neobične razmere: bila je neukrotive naravi i teške ruke... Jedared je gurnula sa stepenica svoje slušče, tako da je ono slomilo dva rebra i nogu... Agrafena Ivanovna se uplašila. Odmah je naredila da se slušče zatvori u sobičak i dotle nije iz kuće izlazila niti je ikome davala ključ od sobička dok u njemu nije prestalo jaukanje. Slušče je krišom sahranjeno...

— I da je to bilo pod caricom Katarinom, — dodade Narkiz šapatom i nagnuvši se, — možda bi bilo pa prošlo, mnogo je takvih stvari pojela pomrčina, nego je... — tu se Narkiz ispravi i povisi glas, — tada zavladao pravedni Aleksandar Blagosloveni... te ti se povede istraga. — Dođe sud, iskopaju telo... pronađu znake uboja... i došao đavo po svoje. I šta mislite? Vasilije Fomić primio sve na sebe. Ja sam, veli, uzrok, ja sam gurnuo, ja sam i zaključao. — Elem, razume se, odmah sve sudije tamo, pisari, policajci... na njega, pa na njega, i dotle su ga, kažem vam, gnjavili, dok mu nije iskočio i poslednji groš

iz kese. Malomalo... pa opet za vrat. Sve do Francuza — kad je ono Francuz dolazio kod nas u Rusiju — sve su ga gnjavili; tek tada su ga ostavili. A Agrafenu Ivanovnu on je osigurao — doista. On ju je spasao — tako treba reći. Pa i posle, do same njene smrti, živeo je kod nje, i kažu da ga je kinjila, njega — brigadira; peške ga je iz Moskve slala u selo, bogami, — i to radi skupljanja obroka. On se zbog nje, zbog te iste Agrafene Ivanovne, tukao u dvoboju s engleskim milordom Huze-Huzom; i engleski milord je morao izreći kompliment radi izvinjenja. Tako je eto on, brigadir, otada i šenuo... I sad se on, naravno, ne računa više među ljude.

— A ko je taj Aleksije Ivanić Jevrejin, — upitam ja; — zbog koga je on imovno propao?

— Pa bratac Agrafene Ivanovne. Bila je to gramziva duša, prava jevrejska. Sestri je davao novac pod interes, a Vasilije Fomić bio jemac. I s njim je dobro nagrabusio!

— A grabljivica Feodulija Ivanovna? Koja je To bila?

— Takođe njena sestrica... takođe vešta. — Šilo, što se kaže... nesreća!

XIV

„Eto gde se pokazao Verter!” mislio sam sutradan, polazeći opet brigadirovom stanu. Bio sam tada vrlo mlad — i možda sam baš zbog toga smatrao za svoju dužnost da ne verujem u dugu ljubav. Ipak me je iznenadila i unekoliko zbunila priča koju sam čuo, pa sam strašno želeo da razmrdam starca, da ga nateram da se raspriča. „Prvo ću opet pomenuti Suvorova”, tako sam razmišljao u sebi, „mora da se u njemu krije makar iskra ranije vatre... a posle, kad se on raspali, navešću govor na tu... kako se ono zvaše?... Agrafenu Ivanovnu. Čudno ime za „Šarlotu” — Agrafena!”

Zastadoh Vertera-Guskova usred majušnog vrtića, na nekoliko koraka od kuće, pored drvenih zidova nikad nezavršene zgrade. Po plesnivim brvnima tih zidova s piskom su se peli slabački ćurići, neprestano sklizavajući i lupajući krilima. Na dve-tri leje raslo je neko jadno povrće. Brigadir tek što je bio iščupao iz zemlje mladu mrkvu, pa, protrljavši je ispod pazuha „da se očisti” — poče žvakati njen tanki repić... Ja mu se poklonih i upitah za zdravlje.

On me očevidno nije poznao, mada mi otpozdravi — to jest, dodirnu rukom kačket, ne prestajući ipak žvakati mrkvu.

— Danas niste došli da pecamo ribu? — počeh ja, nadajući se da će me se setiti zbog toga pitanja.

— Danas? — ponovi on, pa se zamisli... a mrkva u njegovim ustima sve se više skraćivala. — Pa to Krastavac lovi ribu!... A i meni dopuštaju.

— Naravno, naravno, vrlo poštovani Vasilije Fomiću... Nisam ja zbog toga... Zar vam nije vrućina... tako na suncu?

Brigadir je imao na sebi debeo vatiran halat.

— A? Vrućina? — ponovi on, kao dvoumeći se, i, progutavši naposletku mrkvu, rasejano pogleda gore.

— Je li po volji da uđete u moj apartman? — poče on iznenada. Bednom starcu očevidno je ostala samo ta fraza na raspoloženju.

Izađemo iz vrta... ali se tada i nehotice zaustavim. Između nas i kuće stajao je ogroman bik. Savivši glavu do same zemlje, zlobno kolutajući očima, on je teško i jako frkao, pa je, brzo savijajući jednu svoju prednju nogu, visoko odbacivao prašinu svojim papkom, udarao se repom po bokovima, pa najedared malko stuknu, uporno tresući kosmatim vratom i mučući — ne gromko, već žalostivo i strašno. Ja se, priznajem, zbunih; ali Vasilije Fomić sasvim mirno stupi napred, pa rekavši strogim glasom: „No ti, budalo”, mahnu maramicom. Bik još malo stuknu, skloni rogove... pa najedared gurnu u stranu i otrča, mlatarajući glavom levo i desno.

— Došao sam do vas, Vasilije Fomiću, — počeh

Uđosmo u sobu. Brigadir smače kačket sa oznojene kose, viknu: fa!... prisede na ivicu stolice... pa obori glavu...

— Došao sam do vas, Vasilije Fomiću, — počeh ja svoje diplomatsko približavanje, — ustvari zbog ovoga: pošto ste služili pod komandom velikog Suvorova, — uopšte sudelovali u tako važnim događajima, to bi za mene bilo vrlo interesantno da znam pojedinosti.

Brigadir upre pogled u mene... Lice mu neobično ožive — već sam očekivao, ako ne priču, a ono bar pohvalnu, simpatičnu reč...

— A ja, gospodine, mora da ću skoro umreti, — reče on poluglasno.

Ja se zbunih.

— Kako, Vasilije Fomiću, — izgovorih ja najzad; — po čemu vi to... računate?

Brigadir iznenada zatrese rukama — gore, dole — sasvim kao dete.

— A po tome, gospodine... Ja... vi, možda, znate... pokojnu Agripinu Ivanovnu — Bog da joj dušu prosti! — često sanjam — i nikako ne mogu da je uhvatim; sve je jurim — ali je ne uhvatim. A prošlu noć — vidim kao stoji ona tako preda mnom upola okrenuta i smeje se... Ja odmah potrčah njoj — i uhvatim je... I ona se kao sasvim okrenula, pa mi veli: no, Vasinjka, sad si me uhvatio.

— Pa šta vi iz toga zaključujete, Vasilije Fomiću?

— Pa to, gospodine, zaključujem: znači da ćemo biti zajedno. A i hvala Bogu, reći ću vam; hvala Bogu, Ocu, Sinu i Svetome Duhu — (brigadir zapeva): i ninje i prisno i vo vjeki vjekov amin!

Brigadir se poče krstiti. Više ništa nisam mogao od njega izvući — pa odem.

XV

Sutradan stiže moj prijatelj. Ja pomenuh brigadira, svoje posete...

— Ah, da! Pa ja znam njegovu istoriju, — odgovori moj prijatelj: — ja se dobro poznajem i sa statskom savetnicom Lomovom, čijom je milošću našao ovde utočišta. Nego čekaj: kod mene je, čini mi se, sačuvano njegovo pismo toj statskoj savetnici; ona mu je zbog toga pisma i dala kutak.

Moj prijatelj stade preturati po svojim hartijama i doista nađe brigadirovo pismo. Evo ga od. reči do reči, s izuzetkom pravopisnih pogrešaka. Brigadir je, kao svi ljudi onoga vremena, brkao slova „e” i „je”, — pisao „knjemu, ot, sljudima” itd. — Nije trebalo sačuvati te pogreške: njegovo pismo i; bez toga nosi žig svoga vremena.

„Milostiva gospođo!

Raisa Pavlovna!

„Posle smrti moje prijateljice, a vaše tetke, imao sam čast poslati vam dva pisma, prvo prvoga junija a drugo šestoga julija 1815 godine — a ona je umrla šestog maja iste godine; u njima sam vam otkrio čuvstva duše i srca moga, koja su bila uznemirena ubistvenom

uvredom i pretstavljala su u punom obliku moje žestoko i sažaljenja dostojno očajanje; oba pisma su poslana kao preporučena krunskom poštom, pa zbog toga ne može biti sumnje da niste ih pročitali. Čerez moju iskrenost u njima nadao sam se polučiti vašu blagodeteljnu prema meni pažnju; ali su vaša bolećiva čuvstva daleko od mene čemernog! Ostavši posle jedinog prijatelja, Agripine Ivanovne, u vrlo rđavom i bednom stanju, ja sam, po njenim rečima, polagao svu svoju nadu u Vašu velikodušnost; osećajući već končinu svoga života, ona mi je rekla baš ovim, kao nadgrobnim rečima, koje ću večno pamtiti: „prijatelju moj, ja sam tvoja zmija i vinovnica sve tvoje nesreće, osećam koliko si mnogo žrtvovao za mene, i zato te ostavljam u zlosrećnom i vaistinu golom stanju; po smrti mojoj pribegni k Raisi Pavlovnoj” — to jest k vama — „i moli od nje pomoći, preklinji je! Ona ima osetljivu dušu, i ja sam uverena da neće tebe sirotu ostaviti”. — Milostiva gospođo, primite za svedoka svevišnjeg Sazdatelja sveta da su ovo njene reči, i ja govorim njenim jezikom; zato sam se, uveren u vašu dobrodetelj, prvoj k vama obratio s čistosrdačnim i iskrenim mojim pismima: ali ne dobivši posle dugovremenog čekanja na njih odgovor, mislio sam da je vaše plemenito srce ostavilo me bez pažnje! Takovo vaše neraspoloženje prema meni bacilo me je u veliko očajanje — kuda i kome nesrećnik da pribegnem nisam znao; pamet sam bio izgubio, duh mi je bludeo — najzad, za moju potpunu propast, Proviđenju je bilo ugodno da me na još nemilosrdniji način kazni i obrati moje misli ka tako isto pokojnoj, opet vašoj tetki, Feoduliji Ivanovnoj, Agripine Ivanovne jednoutrobnoj sestri, ali ne jednosrdačnoj! Zamislivši u svojoj pameti da sam već dvadeset godina bio odan celoj vašoj kući Lomova — osobito Feoduliji Ivanovnoj, koja drukčije nije zvala Agripinu Ivanovnu nego „srce moje milo”, a mene „vrlo poštovani dobrotvore naše porodice”, — zamislivši sve ovo u tišini tužnih noćnih bdenja, obilnoj uzdasima i suzama, pomislio sam: „no, brigadire! vidi se da tako mora biti!” — pa obrativši se Feoduliji Ivanovnoj svojim pismima, dobio sam doista uverenje da će poslednju mrvu sa mnom deliti! Budući ovim obećanjem obradovan, skupim uboge svoje ostatke i odem k Feoduliji Ivanovnoj! Pokloni koje sam sa sobom doneo, za više od petnaest rubalja, primljeni su s otmenim zadovoljstvom; a zatim i novce koje sam doneo za svoje izdržavanje

Feoduliji Ivanovnoj bilo je ugodno da uzme, pod izgovorom da ih čuva, čemu se, da bih joj ugodio, nisam protivio. Ako li me upitate: otkuda i zbog čega sam imao tako poverenje, — na ovo je, gospođo, jedan odgovor: ona je sestra Agripini Ivanovnoj i grana Lomovske porodice!! — Ali avaj i ah! Ovih novaca sam se svih ubrzo lišio, i moja nadežda koju sam polagao u Feoduliju Ivanovnu — da će poslednju mrvu podeliti sa mnom — pokazala se tašta i uzaludna: naprotiv, ista Feodulija Ivanovna mojim se dobrom zasitila. A naime, na njen imendan, 5-oga februara, ja sam joj podario zelene francuske materije za pedeset rubalja, po pet rubalja aršin; a ja sam od obećanog dobio: beloga piketa za žilet za pet rubalja i vratnu maramu od muslina, koji su pokloni preda mnom kupljeni i, kako mi je poznato, za moje novce — i eto čim sam se ja, po dobroti Feodulije Ivanovne prema meni, koristio! Eto To je ona poslednja mrva, i ja bih mogao dalje potpuno istinito pokazati sve prema meni neprijateljske postupke Feodulije Ivanovne — a tako isto i moje depanse, koji su svaku granicu prelazili, kao, pored ostalog, na bonbone i voće, koje je Feodulija Ivanovna mnogo volela da jede; — ali sve to prećutkujem, da ne biste vi tako objašnjenje o umrloj za zlo joj uzeli; a pritom, pošto ju je Bog pozvao k sebi na sud i ja sve što sam od nje pretrpeo iz svoga srca izbrisao, — to sam joj kao hrišćanin, odavno oprostio i molim Boga da joj i on oprosti!!

„Ali, milostiva gospođo Raisa Pavlovna! Zar vi krivite mene zato što sam bio veran i iskren prijatelj vaše porodice, i zato što sam tako mnogo i nepokolebljivo voleo Agripinu Ivanovnu i žrtvovao svoj život, svoju čast i sve svoje imanje, bio potpuno u njenoj vlasti i posle nisam mogao više upravljati ni samim sobom ni svojom sopstvenošću — već je upravljala ona po svojoj volji, kako mnome tako i mojim imanjem! Poznato vam je i to da zbog njenog postupka s njenim slugama ja trpim nevin ubistvenu uvredu — ovaj predmet sam preneo posle njene smrti u senat, u šesto odeljenje — on ni sad. još nije rešen — po kome su načinili mene njenim saučesnikom, dali me pod starateljstvo i još jednako sude krivičnim sudom! U mome zvanju, u mojim godinama, tako beščašće mi je nepodnošljivo; i ostaje mi još jedino da ovim tužnim razmišljanjima blažim srce, što, sledstveno, i po smrti Agripine Ivanovne ja stradam

za nju. I ovo pokazuje tragove nepromenljive ljubavi i plemenige blagodarnosti. k njoj!

„U pomenutim mojim pismima vama ja sam vas izveštavao o sahrani Agrapine Ivanovne sa svima podrobnostima — i kakav joj je bio pomen; prijateljstvo i ljubav moja prema njoj prema mogućnosti ništa nisu štedeli! No sve ovo — i četrdeseti pomen, i za čitanje psaltira posle šest nedelja — (povrh toga, pedeset rubalja u novčanicama su mi propali, koje sam dao kao kaparu za kamen, o čemu sam vas izvestio), — na sve ovo izdato je ličnih mojih novaca 750 rubalja u novčanicama — u tom broju i 150 rubalja takođe u novčanicama — koliko sam dao priloga u crkvu!

„Neka tvoja dobrotvorna duša čuje glas očajnika koji je bačen u provaliju najsurovijih muka! Jedino tvoje osećanje čovekoljublja može povratiti život upropašćenom! Ja, iako sam živ — ali u stradanju duše i srca moga sam mrtav; mrtav kad se setim ko sam bio, a šta sam sad: bio sam vojnik i otačestvu svom istinom služio i pravo stajao, kao što nesumnjivo i dolikuje pravom Rusu i vernom podaniku, — i bio sam nagrađen osobitim odlikovanjima, — i imanje imao koje je odgovaralo rođenju i zvanju; a sad radi nasušnog hleba savijam kičmu; a mrtav sam naročito kad se setim kakvog sam se prijatelja lišio... i našto mi život posle ovoga? Ali čovek ne može ubrzati svoj kraj, i zemlja se ne može rastaviti, a pre će se u kamen pretvoriti! Pa zato apelujem na tebe, dobrodeteljna dušo, umiri glas narodni, ne dopusti da te svi osuđuju što za takvu moju bezgraničnu odanost nemam utočišta, zadivi milošću svojom prema meni, učini da jezik zlobnih i zavidljivih počne slaviti tvoje vrline — i, usuđujem se sa svom smernošću dodati, uteši u grobu predragu tetku tvoju, nezaboravnu Agripinu Ivanovnu, koja će za tvoju hitnu pomoć, zbog mojih grešnih molitava, prostreti nad tvojom glavom svoje blagoslovene dlane, umiri na smiraju života usamljenog starca, koji nije mogao očekivati ovakvu sudbinu!... A inače, s najdubljim poštovanjem imam čast nazvati se vašim, milostiva gospođo, prepokornim slugom

Vasilije Guskov,
brigadir i kavaljer.”

XVI

Posle nekoliko godina ponovo posetim seoce svoga prijatelja... Vasilija Fomića već odavno nije bilo među živim: umro je ubrzo posle mog poznanstva s njim. Krastavac je još jednako bio živ i zdrav. On me odveo na grob Agrafene Ivanovne. — Gvozdena ograda je okružavala veliku ploču s opširnim i kitnjastim epitafom pokojnici; a odmah pored nje, kao kod njenih nogu, videla se mala humka s iskrivljenim krstom: rab Božji, brigadir i kavaljer Vasilije Guskov počiva pod ovom humkom... Njegov prah je najzad našao utočište pored praha onog stvorenja koje je voleo tako bezgraničnom, skoro besmrtnom ljubavlju.

1867 god.

---

[1] Šta sam ja za nju? — Prim. prev.

[2] Žena sposobna na sve. — Prim. prev.

[3] Vi treba da se rastavite sa ovom... — Prim. prev.

[4] Orden sv. Stanislava. — Prim. prev.

[5] Magbet, V čin, 5 pojava.

[6] Kako da se ovde ne setimo Mefistofelovih reči Faustu — Eg — (Gott) findet sich in einem ew'gen Glanze, Uns hat er in die Finsterniss gebracht — Und euch taugt einzig Tag und Nacht.

[7] Мехљудија — melanholija.